

Kavane i gostionice - "marginalna" povijest svakodnevice Pule i okolice na razmeđu XIX. i XX. stoljeća

Prepušt, Matija

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:322034>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-28**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za humanističke znanosti

MATIJA PREPUŠT

**KAVANE I GOSTIONICE – «MARGINALNA» POVIJEST SVAKODNEVICE PULE
I OKOLICE NA RAZMEĐU XIX. I XX. STOLJEĆA**

Diplomski rad

Pula, 2013.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za humanističke znanosti

MATIJA PREPUŠT

**KAVANE I GOSTIONICE – «MARGINALNA» POVIJEST SVAKODNEVICE PULE
I OKOLICE NA RAZMEĐU XIX. I XX. STOLJEĆA**

Diplomski rad

JMBAG: 0140006556, redoviti student

Studijski smjer: Diplomski studij povijesti

Predmet: Povijesna antropologija i usmena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Andrea Matošević

Pula, studeni 2013.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Matija Prepušt, kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Također, izjavljujem da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 06. 12. 2013.

Student:

SADRŽAJ

	Str.
1. UVOD	6
1.1. Kritika izvora i metodologija.....	9
1.2. Pula na kraju XIX. i početku XX. stoljeća.....	12
2. ULOGA KAVANA I GOSTIONICA U DRUŠTVU	19
2.1. Od ugostiteljskog objekta do društvenog fenomena.....	19
2.2. Na ponos zajednice	21
2.3. «Ne kod kuće, a opet doma ...» značaj kavane. i gostionice za posjetitelje lokala.....	23
3. KRČMA, KONOBA GOSTIONICA, KAFANA, KAVANA	27
4. KRČME, GOSTIONICE I KAVANE PULE I OKOLICE	29
4.1. Marine – kasino.....	37
4.2. Dnevni tisak.....	42
4.3. Alkohol.....	44
4.3.1. Vino.....	47
4.3.2. Pivo.....	50
4.3.4. Žestoka pića.....	52
4.4. Kava.....	53
4.5. Nasilje.....	55
4.6. Osoblje.....	58
4.7. Farfalline notturne.....	62
4.8. Zabavljači i glazbenici.....	65
5. ZAKLJUČAK	67
6. LITERATURA	71
7. PRILOZI	74

8. SAŽETAK	80
9. SUMMARY	81

1. UVOD

Krčme, gostione, kavane, konobe kao mjesta društvenog okupljanja često su bile dijelom važnih povijesnih događaja. Iako su se unutar zidova lokala odvijali važni događaji, često je njihov značaj kao društvene institucije zanemaren, zaboravljen ili jednostavno previđen. Povijesni se zanat doduše osvrnuo na povijest pojedinog lokala, objekta, vlasnika, događaja ili skupine koja se nalazila u određenoj gostionici ili kavani, ali značaj samih ugostiteljskih objekata za živote pojedinaca ili zajednice ipak je u historiografiji ostao prešućen i na marginama istraživanja o svakodnevicu.

Namjera je ovog rada ukazati na značaj gostionica i kavana u zajednici i svakodnevnom životu pojedinca. Šarolikost života koji se odvijao u tim najčešće prilično skućenim i zadimljenim prostorima činio je, s obzirom na broj ljudi i količinu vremena provedenog u njima, veliki dio prešućene povijesti svakodnevice gradova, sela, ljudskih zajednica općenito.

Vremensko razdoblje o kojem ćemo pisati, kraj XIX. st. i početak XX. st., razdoblje je koje bi mogli okarakterizirati kao vrhunac «kavanske kulture». To je ujedno razdoblje značajnih političkih i društvenih promjena. Ovo turbulentno političko vrijeme okarakterizirano je idejom nacionalizma, nacionalne države, građanskih i radničkih prava, a završava konačnim slomom aristokracije, relativnim usponom proletarijata i smrću ideje carizma u Europi. Upravo su kavane i krčme zbog svog specifičnog položaja u društvu i pružanja mogućnosti nesmetanog druženja i relativne anonimnosti, ideološka žarišta u kojima su se oblikovale ideje o društvenim promjenama, stvarali novi ideološki pokreti, ali i umjetnički krugovi.

Kontekst vremena jedan je od važnijih čimbenika kada govorimo o ulozi kavane u društvu i što je ona značila za pojedinca. Pojam slobodnog vremena i dokolice krajem XIX. i početkom XX. st. tek je u začetku, prakticira se među bogatijim slojevima. «Tehnološka čuda» koja omogućuju relativno individualiziranu razonodu, poput radija i televizije, još ne postoje, a sam osobni prostor i pojam privatnosti rezerviran je tek za pripadnike najbogatijeg sloja, za one koji si to mogu priuštiti. Obitelji su još relativno velike, a životni prostor malen i skućen. Kavane i gostionice su tako za samce i obiteljske ljude mjesta socijalizacije i druženja, ali i mjesta za opuštanje i individualnost.

Geografski okvir ograničen je na Pulu i njezinu širu okolicu. Daleko od toga da je Pula prednjačila po kvantiteti i kvaliteti gostionica i kavana, ali odabrali smo ovaj grad iz praktičnih razloga i zbog posebnosti koju je Pula kao grad i ratna luka posjedovala u tom

vremenskom periodu, na području Austro-ugarskog primorja. Pula je kao grad i luka «umjetna tvorevina», stvorena carskim dekretom, nastala kako bi udomila Austro-ugarsku mornaricu te je iz malog, zabačenog mjestašca pretvorena, iako ne u metropolu, zasigurno u jednu od najrazvijenijih gradskih sredina na sjevernoj obali Jadrana početkom XX. st. Nagli i «neprirodan razvoj», potpomognut doseljavanjem velikog broja stanovnika, svih dvanaest nacionalnosti iz svih krajeva monarhije dao je Puli poseban *štih* kozmopolitskog grada ili barem kozmopolitske velike utvrđene vojarne.

Slika 1., Panorama Pule početkom XX. st.

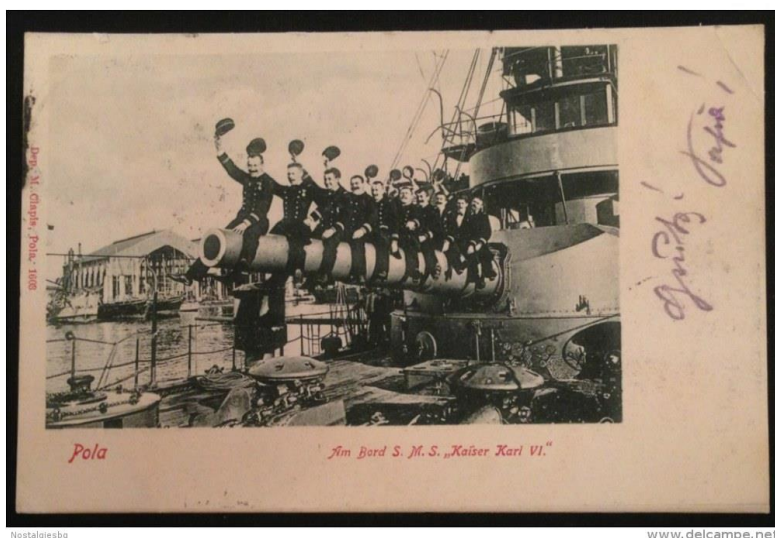
Izvor:

http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/034/829/592_001.jpg?v=1, 29.11.2013.

Mornarica kao glavni čimbenik razvoja grada, kao najnoviji i tehnološki najnapredniji ogranak vojske, uz izdašnu je pomoć carske blagajne omogućila da Pula bude opremljena svim najmodernijim tehnološkim ugodnostima. Iz strateških se razloga ta izdašnost carske blagajne protegnula na čitavu Istru, stvarajući blagonakloni mit o Austriji kao dobroj gospodarici koja brine za sve svoje podanike: «Od 100 kruna koje su iz Istre otišle u Beč, vratilo se 104 kruna», «Austrija je uzimala malo narodu i poštivala je sve jezike; mogao si ići u onu školu koju si htio».¹ Razvoj Istre i Pule za vrijeme Austrije zasigurno nije bio potaknut ljubavlju i sklonošću prema poluotoku već prvotno vojno-strateškim, a zatim i ekonomskim razlozima. Stvaranje bajkovitog i romantičarskog mita o Austriji kao o dobrom, kao o «najboljem» gospodaru pokazuje na razmjer naglog razvoja poluotoka i njegovog najvećeg grada, i utjecaj «pozitivnog šoka napretka» na stanovništvo kojeg je Pula, ali i cijela Istra doživjela na razmeđu XIX. i XX. stoljeća.

¹ Prema: Nikočević Lidija, Škrbić Nevenka, Način gledanja: Mit o Austriji u Istri, u *Istra različiti pogledi*, popratna edicija uz izložbu, Etnografski muzej Istre, Pazin, 2002. str. 67.

Život u Puli za mnogobrojne je mornare i vojnike koji su tu bili smješteni bio poput života svake vojske u miru - prepun slobodnog vremena kojeg je negdje trebalo prikriti. Vrijeme koje su kratili izvan zidina svojih vojarni nastojali su provesti što suprotnije vremenu provođenom unutar organiziranosti vojnog života i strogoće vojne stege. Također, tu su bili i mnogobrojni radnici zaposleni u izgradnji grada ili pomorskom Arsenalu.² Kako su se početkom XX. stoljeća donekle počeli poboljšavati uvjeti za radnike, vrijeme koje nisu provodili radeći također su morali negdje provesti. Radnici su većinom dolazili iz, ili živjeli u, selima u okolici Pule, tako da je mali broj njih imao svoje ognjište, mjesto za odmor i okrpju u samome gradu. U Puli se tako zatekla aglomeracija mladih ljudi, željnih zabave i opuštanja. Stoga su kavane i gostionice Pule postale mjesta u kojima su se susretale u dokolici i zabavi vojna i civilna Pula, ali i neka vrst «dnevnog boravka» mnogobrojnim građanima.

Slika 2., časnici i dočasnici broda *Kaiser Karl VI.* poziraju za fotografiju na jednom od brodskih topova. Bio je to čest motiv onovremenih fotografija.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/233/569/971_001.jpg?v=2, 29.11.2013.

² Pomorski arsenal, brodogradilište K.u.K. mornarice, čija je gradnja je započela polaganjem kamena temeljca 1856. Najvažniji faktor industrijalizacije u Puli, upošljavalo je obrtnike i radnike različitih zanimanja, kvalificirane i nekvalificirane. Radnici u arsenalu nazivani su «Arsenalotima». Krajem 1910. u Arsenalu je zaposleno oko 2500 stalno zaposlenih i oko 5500 privremeno zaposlenih nekvalificiranih radnika.

1.1. Kritika izvora i metodologija

Pisati o nečemu što se nalazi na «rubnicima» društvene povijesti uvijek je izazov zbog nedostataka izvora i podistraženosti. Gostionice i kavane doista su takva marginalna mjesta historiografije koja tek odnedavno ulaze u spektar povjesničara kroz proučavanje povijesti svakodnevice i rastući interes za proučavanje povijesti «marginalaca». Sve poteškoće s kojima se susreću proučavatelji povijesti svakodnevice, i pojedinaca na marginama društva, javljaju se i u slučaju kavana i gostionica. Izvori su izrazito fragmentarni, a svjedočenja često subjektivna i pristrana. Kako životi i svakodnevica onih koji se nisu ogriješili o neki od oblika društvenih normi često ostaju nezabilježeni i zaboravljeni, nezanimljivi kroničarima svoga vremena, lako se može upasti u zamku stvaranja iznimno subjektivnog mišljenja o određenom mjestu, ljudima, događajima i pokretima.

Dok se o kavanama grada Pule na razmeđu stoljeća, njihovom broju, vlasnicima i lokaciji zahvaljujući izdašnim djelima autora Brune Dobrića još i može stvoriti donekle cjelokupna ili barem ne odveć fragmentirana slika, sam doživljaj «oživljenih» kavana, njihovi gosti, kao i svijet gostionica i sudbine onih koji su u njih zalazili ostaju relativno zamračeni. Mjesta koja se nisu isticala, pozitivno ili negativno, nestala su u tami protoka vremena i možda su zauvijek izgubljena. Kada se govori o posjetiteljima lokala, ako se radilo o poznatoj osobi, književniku, političaru ili znanstveniku, može se i pronaći kakva referenca, kakav zabilježeni pasus o njegovom životu vezan za kakvu gostionicu ili kavanu u koju je zalazio. No, sudbine «običnih» pojedinaca, radnika, ribara i vojnika, stanovnika Pule, osim ako nisu naznačene u kakvom biografskom djelu «znamenite ličnosti», u kakvoj zanimljivoj epizodi, ostali su zauvijek izvan dohvata povjesničara. Iz memoarskih ili putopisnih fragmenata koje donose među ostalima hrvatski pisac Franjo Horvat Kiš, austrijski autor Franz Karl Ginskey, uvrštenih u različite zbornike ili puno opširnijih djela poput oglada Tatjane Arambašin Slišković *Koliki su te voljeli, moja Pulo* te literarnih djela Mije Mirkovića i Claudia Ugussija istrgnuli smo pojedine prizore svakodnevice kavana i gostionica Pule u pokušaju oživljavanja njihove svakodnevice. Ovi fragmenti pružaju svjedočenje iz prve ruke o životu unutar gostionica ili kavana, njihovim posjetiteljima i utjecaju na društvo i živote ljudi koji su to i zaista proživjeli. No, ta su svjedočenja ujedno i vrlo subjektivna, pod znatnim utjecajem emotivnog stanja autora, često i puna sjete. Prilikom analize nužno je bilo zadržati određenu mjeru opreza i pokušati razlučiti ono bitno, odvagati što je sjećanje, a što tek idealizirano prisjećanje mladosti.

Fragmentirane sličice iz «marginalne povijesti» Pule i okolice, one svakodnevice kavana i gostionica, pružaju vijesti iz još marginalnijih izvora, u vijestima objavljenima u onovremenim novinskim člancima i oglasima. U pulskim tiskovinama postoje reference na određeni lokal, njegova vlasnika i na ljude koji su u određeni lokal zalazili, no rijetko se radi o potpunoj informaciji. Vijesti o kavani, krčmi ili gostionici u novinskim člancima pronalazimo u slučajevima kada se radi o promidžbi, točnije o plaćenom oglasu ili u slučajevima kada su lokali bili poprišta nekakvog izvanrednog događaja. Moglo se raditi o kakvom pozitivnom događaju: izvanrednom koncertu, neviđenoj predstavi... , ali češće je slučaj bio da se radilo o kakvom događaju s negativnim predznakom, poput krađe, nesreće, nasilja ili čak umorstva. Gotovo uvijek, odvijanje kakve negativne radnje prema društveno-moralnim načelima ondašnje zajednice ostaje zabilježeno i na njega je jasno ukazano.

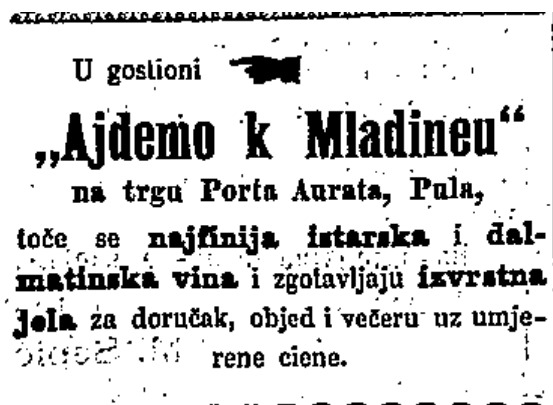
Od mnogobrojnih publikacija koje su izlazile u onovremenoj Puli za izradu ovog rada pretežito je korištena *Naša Sloga*, uz po koji oglas izvučen iz *Polaer Tageblatta*. Nažalost, zbog uvjeta vremenske ograničenosti u kojima je ovaj rad nastajao nije bila moguća detaljnija analiza ostalih tiskovina. Iz tog je razloga zasigurno još velik broj zanimljivih pojedinaca i događaja ostao zamračen i nenađen.

Naša Sloga kao izvor nudi niz fragmentarnih vijesti čijim se nizananjem, lijepljenjem i analizom može dobiti veća, cjelovitija slika o svakodnevnom životu onovremenih stanovnika Pule. No, prilikom obrade valja uzeti u obzir da se radi o publikaciji koja za sebe navodi kako je «poučni, gospodarski i politički list» i čija je primarna svrha, uz donošenje lokalnih i globalnih vijesti i novosti, bila edukacija, preporodno buđenje i nacionalno osvješćivanje istarskih Hrvata. Zbog toga su njeni tekstovi obojeni nacionalizmom i preporodnom tematikom, a vijesti koje donosi prilično su subjektivne i pisane prilično pristrano. Prilikom obrade bilo je potrebno svaku vijest «odvagati» i staviti u kontekst, pritom vodeći računa da ne upadnemo u zamku doslovnog prenašanja, ustvrditi što je vijest, što «poučni komentar», a što subjektivno mišljenje autora.

Sam rad podijeljen je u dvije veće cjeline. Prvi dio sačinjavaju poglavlja od 1. – 3. kojima je cilj prikazati opći, cjelokupan i sveobuhvatni utjecaj kavane i gostionice u društvu i na društvo. Nastojat ćemo kroz opći povijesni presjek ukazati, osim na povijesni razvoj Pule, na značaj ugostiteljskih objekata za društvo, za zajednicu i za živote pojedinaca kao i na utjecaj samih ugostiteljskih objekata na razvoj čitave zajednice. Analizirat ćemo percepciju koje je društvo stvaralo o različitim ugostiteljskim objektima, o ljudima koji su u njih zalazili, ujedno i fenomen poistovjećivanja određene zajednice s lokalom i obrnuto.

Druga veća cjelina rada predstavljena kroz 4. poglavlje nastoji prikazati i oživjeti svijet gostionica i kavana samog grada Pule i njegove šire okolice. Kroz opći presjek života koji se odvijao u i okolo lokala kao što su bile kavane i gostionice, obogaćen umetnutim sličicama i fragmentima iz života Pule s kraja XIX. i početka XX. stoljeća, pokušat ćemo što je to moguće više «uskrsnuti» život pulskih gostionica i kavana, pružiti sveobuhvatni uvid u njihove zadimljene, mračne i skućene prostore. Ujedno ćemo nastojati pokazati i ukazati na prešućeni, možda zapravo ne uvijek primjetan, ali neupitno veliki značaj koji su gostionice imale u svakodnevnim životima pojedinaca.

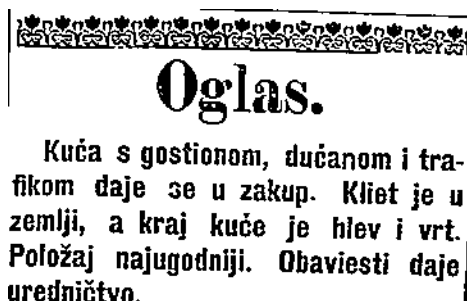
Povijesna antropologija omogućuje nam da se, osim što navodimo određene događaje i pojedince, upitamo i za motive, doživljaje i posljedice određenih života i djela pojedinaca te stvorimo paralelnu usporedbu s društvom i zajednicom u kojem žive i djeluju, samim time da stvorimo potpuniju sliku ove teme s margina društvene povijesti i povijesnog zanata.

Slika 3., Oglasi karakteristični za novine s početka XX. st.
Izvor: Naša Sloga, 06.09.1901., broj 70.

Slika 4., Oglasi karakteristični za novine s početka XX. st.,
Izvor: Naša Sloga, 15.11.1901., broj 90.

Slika 5., Oglas karakteristični za novine s početka XX. st.,
Izvor: Naša Sloga, 21.05.1903., broj 21.

1.2. Pula na kraju XIX. i početku XX. stoljeća

Kako bi doista mogli oživjeti svijet gostionica i kavana grada Pule na razmeđu XIX. i XX. st. nužno je osvrnuti se prethodno na sam grad, njegov nastanak, društvenu, političku i socijalnu situaciju i promjene koje je Pula doživjela u tom razdoblju. Modernim srednjoeuropskim gradom nije postala evolucijom i dugogodišnjim razvojem već «umjetno», jasnom odlukom vojnih i političkih vlasti Habsburške monarhije, kasnije Austro-Ugarske, o gradnji vojno-pomorskog arsenala i ratne luke u pulskom zaljevu.

Iako je sama odluka o gradnji pomorske luke donesena još 1827., konačnu potvrdu i pečat na razvoj same Pule donio je tek car Franjo Josip I. 17. svibnja 1850.³ Na taj je način položen kamen temeljac stvaranju, izgradnji i oblikovanju Pule kao modernoga grada. Ova umjetna i nagla transformacija mirnog ribarskog mjesta u moderan grad sa svim obilježjima i udobnostima gradskog života kraja XIX. i početka XX. stoljeća, nakon sjaja antike i dugotrajnog razdoblja dekadencije u srednjem i novom vijeku, udahнула je Puli novi život.

Izgradnju pomorske vojne luke pratila je i potpuna rekonstrukcija grada, gradske infrastrukture kao i izgradnja brojnih objekata vojne i civilne namjene. Kao dom mornarice, tada najmlađeg i tehnološki najnaprednijeg ogranka vojske, Pula je u razdoblju od pedesetak godina postala moderna urbana sredina. Grad je naglo uveden u Industrijsko

Slika 6., Tramvaj i u pozadini željeznička stanica u Puli, početkom XX. st.

Izvor: http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/234/200/954_001.jpg, 29.11.2013.

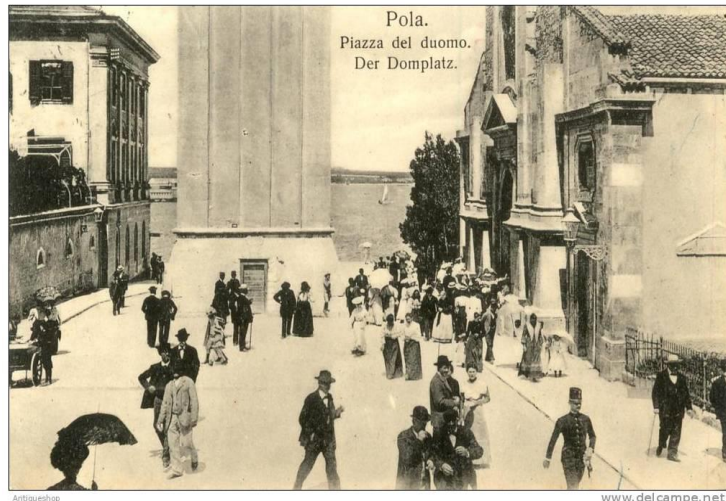
doba obogaćen mnogobrojnim čudima svoga vremena, poput električne energije, električnog

tramvaja, plinske ulične rasvjete koju je dobio već 1871.⁴, telefona, brojnim luksuznim i monumentalnim zdanjima, kupalištima, hotelima, hidrografskim zavodom te željezničkom stanicom.

³ Krizmanić Attilio, *Pula tri tisućljeća mita i stvarnosti*, CASH, Pula, 2005., str. 127.

⁴ Dobrić Bruno, Stare Pulske kavane, u *Hrvatska revija*, 4., godište III., 2003., str. 39.

Nagli razvoj grada značio je značajnu i užurbanu repopulaciju doseljavanjem novog stanovništva iz svih krajeva monarhije. Rekonstrukcija i izgradnja grada i luke, uzdizanje novog i modernog, kao i rušenje starog i zapuštenog, zahtijevalo je veći priljev stanovništva koje je sa sobom donosilo svoju «kulturalnu prtljagu» – običaje i tradicije. Uz priljev radnika i dolazak vojnih posada stanovništvo Pule se

Slika 7., Atmosfera pulskih ulica na početku XX. st., Trg ispred katedrale.

Izvor: http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/192/331/646_001.jpg, 29.11.2013.

udeseterostručilo. Do 1910. Pula je bila najnapučeniji grad u Istri, s više od 50 000 stanovnika,⁵ što ju je činilo drugim gradom po veličini na potezu od Drave do mora, nakon Zagreba.⁶ Razumljiv je stoga etnološki i kulturološki šok kojem je moralo biti izloženo starosjedilačko stanovništvo. Doživjelo je ne samo naglu ekspanziju svojega grada već i cjelokupnu promjenu životnog okruženja. Društvo koje je po svojem dotadašnjem uređenju zapravo bilo srednjovjekovnog karaktera naglo se mijenjalo, praćeno i stvarnom fizičkom transformacijom, prema modernom urbanom industrijskom društvu. S obzirom na mnogobrojne doseljenike iz svih krajeva monarhije, ali i Europe, Pula je postala ujedno i multietničko središte, grad čiji se svakodnevni život odvijao u multikulturalnom i multilingvističkom tonu – njemačkom, hrvatskom, mađarskom, ali i češkom pa i engleskom jeziku. Ipak, na ulici je prevladavao talijanski jezik i kulturno nasljeđe.⁷ Povećanje broja stanovnika zahtijevalo je izgradnju posve nove infrastrukture. Nužno je bilo izgraditi nove stambene objekte te isušiti močvarna područja. Novim stanovnicima grada, koje su činili radnici u novootvorenom Arsenalu, mornari, vojnici, službenici i časnici s obiteljima, bilo je potrebno ponuditi različite sadržaje, od osnovnog smještaja do mjesta za ispunjavanje vremena dokolice. Slijed okolnosti bio je, uz ostalo, i otvaranje većeg broja gostionica i kavana.

⁵ Ploekinger Veronika, Način gledanja: Razvoj turizma u prošlosti, Istra u Povijesnom presjeku turističkog interesa, u *Istra različiti pogledi*, Etnografske zbirke Istre kroz austrijsko-hrvatski dijalog, Etnografski muzej Istre, Pazin, 2002., str. 16.

⁶ Dukovski Darko, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880.-1914., u *Mornarička knjižnica i Austrijska/Austrougarska mornarica u Puli*, ur. Bruno Dobrić, Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula, 2005., str.14.

⁷ Isto, n. dj., 8.

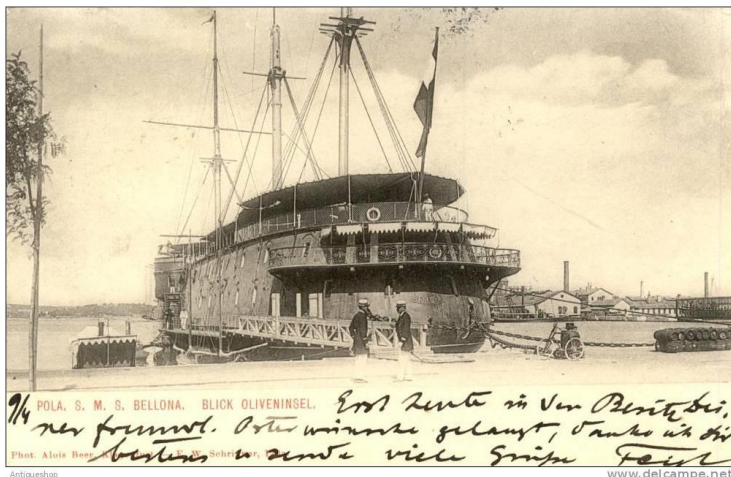
Uvjeti života razlikovali su se ovisno o materijalnim mogućnostima građana i varirali su od luksuza novosagrađenih vila za one imućne, admirale, pokrajinske savjetnike, nadupravitelje stroja, vojvode, časnike mornarice i kopnene vojske, do mreža za spavanje na *hulkovima*⁸ usidrenima u luci za obične mornare. Ako uzmemo u obzir činjenicu da je na trećini prostora kojeg zauzima današnja Pula živio gotovo jednak

Slika 8., Ulica uz mornaričku bolnicu, u "Njemačkoj" četvrti Veruda, gdje su se nalazile nove vile bogatijih građana Pule.

Izvor: http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/236/572/115_001.jpg, 29.11.2013.

broj ljudi, možemo zaključiti da je luksuz osobnog prostora bio nešto što su si rijetki mogli priuštiti. Za brojne pridošle radnike gradske vlasti dale su sagraditi radničke četvrti. No, nisu svi radnici uspijevali pronaći smještaj u samome gradu već su se neki smještali na periferiji, selima u okolici grada. Stanovi radnika imali su zajedničke sanitarne čvorove koji su se sastojali od kupatila, zahoda, prostorije za pranje rublja s ugrađenim pećima i betonskim ili

Slika 9., Hulk *Bellona*, nekadašnji S.M.S. *Kaiser*, usidren na pulskoj rivi.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/192/495/261_001.jpg, 29.11.2013.

kamenim kadama za pranje rublja.⁹ Stanarina u Puli bila je znatno veća od one u ostalim gradovima Istre i odnosila više od jedne trećine plaće radnika u arsenalu. Za stan koji se sastojao od sobe i kuhinje godišnja je stanarina iznosila između 288 i 432 krune dok je za jednosoban stan koji se sastojao od sobe, manje sobe i kuhinje bilo potrebno izdvojiti između 480 i

⁸ Topovnjače povučene iz aktivne službe kojima je uklonjeno naoružanje i pogonska grupa te služe kao plutajuće vojarne. SMS *Kronprinzessin Erzherzogin Stefanie* je tako pretvorena 1914. u plutajuću vojarnu minerske škole u Puli pod nazivom *Gamma*.

⁹ Dukovski, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880. – 1914., str. 22.

650 kruna, za dvosobni stan s kuhinjom bilo je potrebno izdvojiti između 650 i 840 kruna. Za usporedbu, radnik u arsenalu prosječno je zarađivao 78 kruna.¹⁰ Stoga je jasno kako je težak bio život pulskih nadničara u već tada najskupljem gradu u Istri. Tročlanoj je obitelji 1909. bilo potrebno 94,78 kruna za mjesečne troškove za hranu, stanarinu, odijevanje i socijalno osiguranje. Kako bi uopće preživjeli, žena je morala dodatno tražiti posao kao sluškinja ili pralja dok je muškarac morao još dodatno zarađivati u «fušu». Čak su i tada bili prisiljeni živjeti u podrumu ili potkrovlju, jesti maneštru bez mesa i štedjeti na odjeći i obući.¹¹ Pula je bila najvećom aglomeracijom radne snage u Istri, a većinu radništva činili su metalski, strojarški i građevinski radnici zaposleni u Arsenalu.¹²

Ako je Pula intervencijom države i postala modernim srednjeeuropskim gradom s «čudima» poput električnog tramvaja, njeno je najbliže okružje još

uvijek bilo izrazito ruralnog karaktera i

Slika 10., Barake, radničko naselje građeno na Stoji za dočasnike i radnike u Arsenalu.

Izvor: Načinović Daniel, Pula sa starih razglednica, 137.

živjelo gotovo uspavanim novovjekovnim životom. Okolna sela, nastanjena pretežno slavenskim stanovništvom, opskrbljivala su grad poljoprivrednim proizvodima. Kako je među žiteljima bilo i onih koji su radili u Arsenalu, utjecaj industrijalizacije polako je i teško, ali ipak sigurno, prodirao u zatvorenu i tradicionalnu ruralnu sredinu slabo školovanog, najčešće nepismenog i siromašnog istarskog seljaka.

Kao i sama monarhija, grad je bio izložen društvenim promjenama kraja XIX. st. i početka XX. st., poput borbe za društvenu i ekonomsku jednakost i pokretima za buđenje nacionalne svijesti. No, zbog načina postanka Pula je bila podijeljena prvenstveno na novu, vojnu Pulu, s izraženim duhom srednjoeuropskog njemačkog kulturnog nasljeđa i starosjedilačku civilnu Pulu koja je pripadala mediteranskom, talijanskom kulturnom nasljeđu. Dihotomija odnosa vojne uprave u kojoj je prevladavala njemačka komponenta i

¹⁰ Isto, n. dj., str. 22.

¹¹ Prema: Beuc Ivan, *Istarske studije: osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX. I početkom XX. Stoljeća*, Zagreb, 1975. str. 368. – 369. u Dukovski, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880. – 1914., str. 20. – 21.

¹² Isto, n. dj., str. 18. – 19.

civilne uprave, carizma i talijanaštva, Mediterana i srednje Europe s uplivom zapravo dominantne slavenske ruralne kulture određivala je društveno-političku svakodnevnicu Pule na razmeđu stoljeća. Pulsko je stanovništvo zapravo bila podijeljeno na nekoliko grupa. *Građanstvo* kojeg čine starosjedilačke obitelji i novopridošlo građanstvo koje su činili činovnici, trgovci, obrtnici i ostali koji su se naselili u Pulu dolaskom austrijske uprave.

Iako su ove dvije skupine građanstva govorile talijanskim jezikom, nisu pripadale istom etničkom ni kulturnom krugu. *Pripadnike vojske i mornarice* čine časnici, vojnici i vojno osoblje iz svih krajeva monarhije. Iako dolaze iz različitih krajeva monarhije i različitog su etniciteta, njihov jezik je dominantno njemački jezik. *Radništvo*, etnički šaroliko, ali s dominantno slavenskim etničkim korpusom, činilo je treću skupinu, koja je zapravo bila politički obespravljena i bez velikog utjecaja na samu sudbinu grada.¹³ Slavenima koji su prema popisu stanovništva iz 1900. činili četvrtinu stanovništva Pule, ravnopravnost u Istri priznata je tek 1907. Iako međusobno ovisni, pripadnici pretežito talijanskog građanstva i pripadnici mornarice držali su međusobnu distancu. Međusobni odnosi su se protokom vremena i ovisno o međunarodnim odnosima Italije i Austro-ugarske sve više pogoršavali i prerastali u pravi sukob na političkoj razini. Ta za Pulu endemska dihotomija odnosa, zbog čestih sukoba i obostranog inaćenja vrlo je negativno utjecala na samo funkcioniranje civilne gradske uprave. Sukobi između civilne talijanske i njemačke vojne uprave trajali su od 1869. do 1891. kada je dogovorom između talijanske liberalne stranke i mornarice došlo do nagodbe i podjele vlasti. No, do prekida i raskola je došlo 1905. promjenom vladajuće strukture, i jačanjem radikalne talijanske opcije. Mornarica se tada okrenula slavenskom stanovništvu, konačno priznajući njihov udjel u građanstvu (činili su četvrtinu stanovništva) i pruživši im opciju sudjelovanja u općinskoj vlasti. Novim sporazumom iz 1908. između Talijana, Slavena i mornarice priznata je svojevrsna «hegemonija Talijana» u radu općine, dok je slavensko stanovništvo dobilo svoje mandate. Bili su to i prvi tajni izbori s glasačkim listićima. Takvo je stanje trajalo do 1912. Kada je otkriveno katastrofalno financijsko stanje pulske općine. Gradski pogoni poput struje, vode i plina gutali su Puli astronomske svote novca, nagli rast stanovništva je preopteretio gradske mogućnosti. Barun Rudolf Gorizutti, kao predstavnik carsko-kraljevskog kotarskog kapetana pri namjesništvu u Trstu, preuzeo je upravljanje poslovima u pulskoj općini čime je praktički dokinuta lokalna samouprava. S takvom političkom situacijom Pula je dočekala rat 1914.¹⁴

¹³ Wiggermann Frank, Dva grada u jednome, u *Mornarička knjižnica i Austrijska/Austrougarska mornarica u Puli*, ur. Bruno Dobrić, Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula, 2005., str. 28.

¹⁴ *Isto*, n. dj., str.30. – 39.

Svu složenost multietničke gradske sredine ratne luke Pule opisao je francuski putopisac Charles Yriarte 1875. godine: «Suprotnost između dva burga je potpuna: u talijanskom dijelu sve je slikovito, neočekivano, spontano; u austrijskom dijelu vlada red, čistoća, mir i strogost njemačkoga duha. U građanskoj se Puli pije vino, u vojnom dijelu – pivo. Ta kolonija naliči na neki njemački grad gdje se svijet okuplja da sluša glazbu s časnicima, koji dolaze po dvojica, uvijek srdačni, uljudni, umiljati, kakvi već jesu Austrijanci. Dolje, pak na Trgu, čovjek bi stekao dojam da se nalazi u Ferrari ili kakvoj općini pokrajine Treviso, kada ne bi susretao ljude u mornaričkoj odori, ili one u odjeći hrvatskih seljaka koji dolaze na trg».¹⁵

Iako je glavna odrednica politike bečkog dvora prema Puli i njezinim građanima bila «*Die Stadt musste sich mit der Marine indentifizieren*»,¹⁶ politika je to koja nije zaživjela među stanovništvom jer iako je grad živio za mornaricu i zbog mornarice, mnogobrojni mornari i građani doseljeni iz svih krajeva monarhije nisu u potpunosti prihvatili Pulu kao svoj grad, kao svoj dom. Svjedočanstvo hrvatskog putopisca Franje Horvata Kiša opisuje upravo doživljaj građana prema svome gradu; «U Puli čitaš na svačijem licu, na svakoj stvari značajku privremenosti. Sve govori: 'Ne, nijesmo mi odavle. Mi smo ovdje tek toliko'».¹⁷

O stanju otuđenosti i osjećaju privremenosti koju su stanovnici osjećali spram svoga grada govori F.G. Ginzkey prisjećajući se svog djetinjstva u Puli: «... s jedne strane ponosan, zbog velikog carstva koje je postavilo svoju oružanu morsku silu u najljepšoj luci Istre i kojem sam pripadao, a s druge strane da tlo na kome se sve to odigrava ne pripada potpuno meni, niti će ikada pripadati, jer ta zemlja organski ne odgovara njemačkoj duši, onako kako sam ja to shvaćao. Nekakva misao o moći, bijaše tu na djelu, poimanje osvajanja došlo je na mjesto prirodnog rasta, i tako ni sve ono što se tu događalo nije moglo bezgranično trajati...».¹⁸

Pulu već i u tom ranom razdoblju možda najbolje definira sintagma *Podijeljeni grad* koju će nekoliko desetljeća kasnije skovati Claudio Ugussi.¹⁹ Pula je bila grad podijeljen između vojnog i civilnog, bogatog i siromašnog, *Mediterrana* i *Mittleurope*, između carizma i

¹⁵ *Pula...*, 19. Glas Istre, 1993., u Duda Igor, Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine, *Radovi 32-33*, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb 1999. – 2000., str. 109.

¹⁶ Anonimni autor, *Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, Beč 1886., u Duda Igor, Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine, str. 113., u prijevodu «Grad se mora poistovjetiti s mornaricom».

¹⁷ Horvat Kiš, Franjo, *Istarski puti*, Zagreb 1919., str. 89, u Igor Duda, *Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine*, str. 113.

¹⁸ Arambašin Slišković Tatjana, *Koliki su te voljeli, moja Pulo!*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1996. str. 252.

¹⁹ Pulski pisac, talijanskog podrijetla (1932. -)

republikanstva, između Talijana, Nijemaca, Hrvata i svih ostalih koji su se u njoj zatekli, između onih koji piju vino i onih koji piju pivo.

Slika 12., Glavni gradski trg Forum početkom XX. st., središte društvenih zbivanja u gradu.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/192/330/816_001.jpg, 29.11.2013.

2. ULOGA KAVANA I GOSTIONICA U DRUŠTVU

2.1. Od ugostiteljskog objekta do društvenog fenomena

Kroz čitavu dokumentiranu povijest, od najranijih civilizacija Mezopotamije pa do današnjih nacionalnih država, možemo prepoznati određena mjesta društvenosti i socijalizacije, mjesta žive ljudske interakcije. Takva se mjesta mogu pronaći unutar svake društvene zajednice. To su mjesta u kojima se susretalo, upoznavalo, dogovaralo i trgovalo. Svjedočanstva o njima pronalazimo neovisno o povijesnom razdoblju ili geografskom položaju, a razlikuju se ovisno o primarnoj funkciji koju ispunjavaju. Postoje tako mjesta trgovanja (tržnice i trgovine), teološka mjesta (hramovi) i mjesta susreta i druženja (trgovi i gostionice). Često su te društvene funkcije bile međusobno isprepletene unutar jednog mjesta. Jedno je mjesto tako moglo zadovoljavati više društvenih funkcija istovremeno.

Krčme, gostionice, kavane, konobe, svratišta, upravo su takvi prostori. U njima se u atmosferi relativne sigurnosti, uz stimulaciju svih osjeta, osim namirivanja potreba za hranom i pićem, susreće, dogovara i trguje, opušta i zabavlja. Već *Hamurabijev zakonik* iz 1673. pr.Kr. spominje krčmu, pivnicu i točenje piva. Prvobitne krčme nastale su upravo iz čiste nužde, kao mjesta u koja se moglo skloniti od vremenskih uvjeta, kao svratišta koja su nudila okrijepu, najčešće putnicima ili trgovcima. Ta se prvotna uloga gostionice kao mjesta pružanja ugostiteljskih usluga, vremenom promijenila. Evolucijski tijek ugostiteljskih objekata doveo je do toga da je ono što je prvotno bilo sekundarno, društvena i socijalna interakcija, postala upravo bit, razlogom posjećivanja pojedinog objekta dok je važnost i kvaliteta same usluge pala u drugi plan.

Kako su se mijenjale društvene prilike u društvu, mijenjala se i razvijala uloga gostionica u društvu. Ujedno je rastao utjecaj gostionice na život zajednice i, što je važnije, na život pojedinca. Sfera druženja u javnosti s velikih otvorenih prostora premješta se među zatvorene, sigurnije i anonimnije zidine gostionica.

Gostionice i kavane postaju domom zanimljivih društvenim fenomena. Unutar svakog objekta stvarao se svijet svojstven samo za taj objekt. Svijet pojedinaca i grupa čiji su životi i sudbine stvorili svojevrsni odnos simbioze s objektom, unutar kojega su živjeli svoju svakodnevicu, ujedno tvoreći i svakodnevicu samog objekta. To je svijet koji postoji unutar već uređene i normirane zajednice, ali sa svojim zasebnim zakonitostima, protokolima, uređenjem i panteonom. Gostionice i kavane postaju mjestom na kojem se ljudske sudbine i životne priče prijatelja, poznanika i stranaca isprepliću unutar malog, često i zadimljenog

Slika 13., Bečka kavana u Prateru, Beč.

Izvor :http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/231/868/268_001.jpg, 29.11.2013.

prostora. Svijet tih neslužbenih društvenih institucija ponajbolje opisuju riječi austrijskog književnika Stefana Zweiga kojima opisuje svijet Bečke kavane: «Bečka kavana posebna je institucija koja se ne može usporediti ni sa čim u svijetu. Ona je, zapravo, demokratski klub u koji se ulazi za cijenu jedne kave. Plativši, svaki gost može sjediti satima, te diskutirati, pisati, kartati, primati poštu i iznad svega, listati gomile novina i magazina».²⁰

Anonimnost je jedna od blagodatnih prednosti koju gostionice pružaju naspram trgova ili sličnih javnih površina. Ono što je rečeno ili urađeno unutar gostionice najčešće i ostaje unutar gostionice. Zbog pomalo iskrivljenog statusa «neozbiljnog mjesta» kojeg su gostionice uživale unutar zajednice, jer «za dangube i brbljavce su kafane i gostionice».²¹ Učinjeno ili rečeno unutar gostionice za sobom uglavnom ne povlači sankcije ili su one znatno slabijeg intenziteta od onog implementiranog u slučaju da je isto učinjeno na trgu ili nekoj drugoj javnoj površini. Ne čudi stoga što su gostionice često bile susretišta, i svojevrsne baze, svih onih pokreta koji se nisu slagali s vladajućim poretkom. Zabilježeno je tako da su se za vrijeme štrajka pulskih klesara, zidara i pomoćnika 1902., svi okupili upravo u jednoj pulskoj gostionici kako bi tamo pregovarali i dogovorili uvjete koje su zatim postavili poslodavcima.²² Gostionica je odabrana kao neutralan teren, kao «ničija zemlja» u kojoj su jedna i druga strana ravnopravne i gdje ni jedna strana ne može gledati onu drugu s visoka.

²⁰ Prema: Cindrić Velimir: *Srednjeeuropska kavana kao stil življenja*, Hrvatska revija broj 4., godište III., 2003., str. 16.

²¹ Bersa Josip: *Dubrovačke slike i prilike (1800-1880)*, Matica hrvatska, Zagreb 1941., str. 109. u Benić Vedran, *Gradska kavana Dubrovnik*, *Hrvatska revija*, 4., godište III., 2003., str. 54.

²² Vidi: *Naša Sloga* (Pula), 10. lipnja 1902., broj 44.

2.2 Na ponos zajednice...

Gostionice, kasnije i kavane, zauzimale su unutar svakodnevice zajednice zasigurno važniju ulogu no što im je to kroz historiografiju priznato. Gledano kroz leću ekonomske povijesti krčmarenje je bilo i ostalo unosnim oblikom privrede, koje je, osim financijske neovisnosti vlasnika, pridonosilo i općem blagostanju čitave zajednice. Sami krčmari često su bili viđenije osobe na koje je zajednica gledala blagonaklono.

Razvijene zajednice poput srednjovjekovnog Dubrovnika zarana su uvidjele korist koju donose gostionice. Između 1349. i 1374. godine, kada je sam grad brojao nekih 3 500 stanovnika, postojalo je čak dvadeset i sedam različitih krčmi, čiji su vlasnici bili pučani, plemstvo pa čak i svećenici.²³ Ovako veliki broj krčmi u odnosu na broj stanovnika, kao i činjenica da su se krčmarenjem osim navedenih bavili čak i stranci, pa i sama općina, govori o unosnosti krčmarskog posla. Znakovito je i da su krčme radile sve dane u godini, i tijekom vjerskih blagdana i tijekom državnih praznika.²⁴ Takvo radno vrijeme ukazuje na činjenicu da je u Dubrovniku kao velikom trgovačkom središtu postojala potreba za tolikim brojem ugostiteljskih objekata.

Uzmemo li u obzir da su većina trgovaca bili putnici i stranci, uz visoku cijenu nekretnina u samome gradu i stroge odredbe o kupnji nekretnine i boravku stranaca jasno je i zašto su u gradu bile potrebne tolike krčme i zašto je bilo važno da su one svakodnevno otvorene. Stranci su zasigurno imali malo izbora no osloniti se na usluge navedenih krčmi, kako bi zadovoljili svoje prehrambene, a vrlo vjerojatno i smještajne potrebe.

Gostionice postaju središtem društvenih zbivanja i okupljanja zajednice, što je posebice izraženo u manjim mjestima. O simboličnom značaju kojeg je gostionica imala na samu zajednicu i njezin identitet svjedoči slučaj doslovne pobune građana Poreča 6. lipnja 1776. protiv Mletačke vlasti. Pobunu je izazvala činjenica da je lokalna krčma točila vino vrlo loše kvalitete dok je na brodovima, usidrenima u luci, bilo sakriveno građanima nedostupno kvalitetno uvozno vino, namijenjeno prodaji u Veneciji.²⁵ Potpuno nerazumijevanje svakodnevnih potreba zajednice, uzrokovano slučajnom ili namjernom nebrigom nezainteresirane i daleke vlasti, za posljedice je imala jedva spriječeni oružani ustanak. Ovaj

²³ Vidi: Cindrić Velimir: *Srednjeeuropska kavana kao stil življenja*, str. 13.

²⁴ Prema: Liber omnium reformationum u «Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda», odeljenje 3, u Ravančić Gordan, Kvantifikacija svakodnevice – primjer dubrovačkih krčmi, *Povijesni prilozi 39*, časopis hrvatskog instituta za povijest, Zagreb, 2010., str. 15.

²⁵ Prema: Ferracin Adriana, *Vino annacquato: una vicenda processuale nella Parenzo del Settecento*, u *Cerealia, oleum, vinum ...: kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru*, 3. Istarski povijesni Biennale, sv. 3, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić - Vekić, Zavičajni muzej Poreštine / Državni arhiv u Pazinu / Sveučilište Jurja Dobrile, Poreč, 2009., str.140. – 142.

ekstremni slučaj pokazuje na koji se način i u kolikoj mjeri zajednica poistovjećivala s omiljenom, često i jedinom gostionicom. Zajednica je gostionicu s njezinim negativnim ili pozitivnim predznakom, smatrala sastavnim dijelom društva, centralnim mjestom odvijanja svakodnevice, svakodnevnih rituala po kojima se upravo ta zajednica identificirala i ujedno razlikovala od bilo koje druge zajednice.

2.3 «Ne kod kuće a opet doma...»²⁶ značaj kavane i gostionice za posjetitelje lokala

Gostionice i kavane bile su važan čimbenik društva i svakodnevice neke zajednice upravo zbog ljudi, pojedinaca koji su u njih zalazili. Odnos i značenje krčme, gostionice, kavane, u životu pojedinca možda najbolje opisuju cinične riječi Petera Altenberga kojima opisuje Bečku kavanu: «Ne kod kuće a svakako ne na svježem zraku».²⁷ Posjetitelji gostionica i kavana pripadnici su različitih kulturnih krugova, socijalnog statusa i društvenog položaja, a njihovi razlozi za odlazak u gostionicu ili kavanu bili su raznovrsni i šaroliki, poput pojedinaca koje se moglo u njima susresti. Varirali su od susreta i druženja, dnevnih rituala i opuštanja nakon napornog radnog dana do trgovanja i ugovaranja poslova. Sve to moglo se učiniti na relativno «neutralnom terenu» unutar sigurnosti i dostatne anonimnosti koju pružaju zidovi lokala, a opet u dobro poznatom okruženju.

Motiv svakodnevnog odlaska pojedinca u gostionicu ili kavanu možda najbolje opisuje tekst uvodne pjesme popularne američke tv serije iz 80-tih godina prošlog stoljeća «...ponekad poželiš otići tamo gdje ti svi znaju ime i uvijek im je drago što si došao...».²⁸ Gostionica i kavana su mjesta u kojima, kako kaže stara bečka poslovice, se čovjek osjeća «ne kod kuće a opet doma».

Posjetitelji ili grupe posjetitelja često su se poistovjećivali s određenim lokalom u koji su zalazili, a ponekad, posebice ako se radilo o poznatijim, viđenijim pojedincima se i lokal poistovjećivao sa svojim posjetiteljima. Među redovitim posjetiteljima bečkih kavana bile su mnoge, ako ne i sve, viđenije ličnosti svoga doba. Poput Sigmunda Freuda²⁹ ili pripadnika esejističke skupine koji su se nazivali *Jungen Wien*,³⁰ čiji se pokret odvijao u Bečkoj kavani.³¹ Gotovo su svi umjetnici, pisci, znanstvenici pa i važne povijesne i političke ličnosti, u određenom su razdoblju svojeg života bili revni posjetitelji neke od gostionica ili kavana. Neki od njih su bili posvećeni posjeti kavanama u tolikoj mjeri da su onome dijelu života provedenog u lokalu posvetili čitava djela. Ruski pjesnik Sergej Jesenjin³² svoje najuspješnije

²⁶ Bečka poslovice.

²⁷ Cindrić Velimir: *Srednjeeuropska kavana kao stil življenja*, str. 13.

²⁸ Uvodna pjesma američke TV serije *Cheers* (1982. – 1993.) koju su napisali Gary Portnoy i Judy Hart Angelo, u originalu «*Sometimes you want to go, Where everybody knows your name, and they're always glad you came*».

²⁹ Austrijski neurolog, začetnik psihoanalize (1856. – 1939.).

³⁰ Skupina bečkih autora koja je označila prekretnicu od naturalizma ka esteticizmu, samim time i literarnom modernizmu.

³¹ Prema: Cindrić Velimir: *Srednjeeuropska kavana kao stil življenja*, str. 13.

³² Jedan od najpopularnijih ruskih pjesnika s početka XX. stoljeća, (1895. – 1925.).

djelo naslovio je «Krčmarska Moskva». J.R.R. Tolkien³³ sa svojom družinom Inklinga održavao je sastanke svakog utorka u pubu *Eagle and child*.³⁴ Gotovo se u svakoj biografiji neke poznatije ličnosti može pronaći slična referenca na krčmu ili kavanu.

Kavane su često bile mjesta u kojima se rađala ili revolucija i bunt prema vladajućem «*establišmentu*». Sveza je to koja traje još od francuske revolucije čiji se početak povezuje s francuskom kavanom *Palais – Royale*. Španjolski ustanak iz 1820. povezuje se tako s Madridskom kavanom *Lorenzi*. U Italiji *Risorgimento* možda nije započeo u kavani, ali profilirao se u Venecijanskoj kavani *Florian*. I Mađarska je revolucija 1848. svoje ishodište imala u Budimpeštanskoj kavani *Pilvax*.³⁵ Jedna od mračnijih epizoda gostioničarske povijesti je zasigurno Münchenski puč Hitlerovih nacionalsocijalista. Neuspjeli pokušaj dolaska nacionalsocijalista na vlast silom, po uzoru na talijanske fašiste, krenuo je 1923. upravo iz jedne Münchenske pivnice pod nazivom *Bürgerbräukeller*. Činjenica da je puč pokrenut upravo iz pivnice dobila je toliki značaj da se taj neuspješni pokušaj revolucije naziva «pivničkim pučem».

U krčmi ili kavani pojedinac je mogao doslovce izgraditi čitav svoj «neslužbeni život» u kojemu je mogao biti ono što je najviše odgovaralo njegovom *idu*. Unutar lokala mogao je biti onakav kakvim je sebe doživljavao ili zamišljao. Sve ono što nije bio, i nije ni mogao biti u svijetu izvan zidova gostionice, mogao je postati u sigurnosti i anonimnosti zidova iste. Status i položaj koji je imao u vanjskome svijetu postaju nebitni jer pojedinac preuzima ulogu unutar hijerarhije krčme ili kavane. Ta mu je uloga dodijeljena od strane ostalih gostiju ili ju je, ako je bio umješniji u društvenim odnosima, on sam nametnuo, a ostali prihvatili. Osoba kojom postaje u sigurnosti gostionice nije bila ograničena obiteljskim stablom, odnosima u obitelji, poslovnom hijerarhijom, pa čak ni društveno-staleškim položajem i imovinskom situacijom. On više nije otac, sin, muž, nije radnik, šef, učitelj već postaje zabavljač, čudak u kutu, veseljak, govornik ili slušatelj, predvodnik ili sljedbenik. Svoju osobnost definira prema neposrednoj okolini, prema lokalu u kojem se nalazi. Dokle god je imao dovoljno sredstava kojima bi platio cijenu omiljenog napitka, prozaične ulaznice mogao je nesmetano, ekstrovertno ili introvertno živjeti svoju drugu osobnost. Ta druga, kavanska osobnost mogla se znatno razlikovati od one osobnosti koju je određeni pojedinac pokazivao u svom svakodnevnom životu. Unutar lokala nije bila rijetkost da se povučeni, introvertirani pojedinci, nenaviknuti na javno isticanje, ohrabreni kojom kapljicom više, iskažu u posve

³³ Engleski pisac, pjesnik i filolog (1892. – 1973.).

³⁴ Prema: White Michael, *Tolkien – biografija*, VBZ, Zagreb, 2006., str. 111.

³⁵ Sabotič Ines, *Stare Zagrebačke kavane i krčme*, AGM, Zagreb, 2007., str. 179.

drugačijem svijetlu, da začude, zadive svojim hrabrim istupima i govorima, ali i iznenade i šokiraju svojim ponašanjem, ne uvijek na pozitivan način. O jednom takvom slučaju «izlaska iz karaktera» u jednoj neimenovanoj gostionici, smještenoj u pulskom naselju Veruda, svjedoči pulski pisac Claudio Ugussi. Njegovog strica Rudija, inače povučenog i nenaviklog na javne istupe, verbalno je napao neimenovani pripadnik UAIS-a,³⁶ prozivajući ga za nesudjelovanje u «zajedničkoj stvari». S obzirom na tadašnju situaciju u gradu u vrijeme savezničke uprave 1945. – 1947. kada se one koji nisu sudjelovali na jednoj ili drugoj strani smatralo neprijateljem, takve optužbe mogle su imati teške posljedice. Ohrabren s nekoliko čaša vina, inače prilično introvertiran, stric Rudi suprotstavio se svojem agitatoru, replicirajući kako je on «...još 1920. zajedno s Titom kao mehaničar štrajkao u Zagrebu...» Premda nenaviknut na javno istupanje i nastupe, još je i hrabro zapjevao neku staru zagrebačku pjesmu³⁷ kako bi svojoj izjavi dao dodatnu težinu i vjerodostojnost.

Gostioničarsko-kavanski svijet poznaje i priznaje isključivo vlastitu hijerarhiju, vlastiti panteon, potpuno neovisan o hijerarhiji vanjskog svijeta. Pojedinaac se smješta na toj hijerarhijskoj ljestvici ovisno o svojim navikama, o tome koliko često posjećuje lokal i vremenu kojeg provodi unutar lokala, ali i svojim odnosima prema drugim gostima i domaćinima. Ovisno o položaju u hijerarhiji lokala pojedinac je zauzimao određeni stol, u određenom dijelu lokala. O tome da li se radi o stalnom gostu ili tek slučajnom posjetitelju u potrazi za osvježanjem, razlikovao se način njegova odnos s osobljem, ali i s drugim posjetiteljima lokala i njihovoj reakciji na njega.

Jedna od posebnosti svijeta kavana i gostionica su sitni rituali, obično stalnih posjetitelja, u potpunosti osobni i karakteristični samo za tu osobu, prešutno prihvaćani i poštovani od strane ostalih gostiju i osoblja. Tih sitnih posebnosti određeni pojedinci su se gotovo pobožno držali, jer su takvi rituali često na samoj granici «kakvog poremećaja», za njih su imali vrlo važno značenje. Kroz te rituale definirali su vlastitu posebnost, štitili svoju osobnost i istovremeno se na taj način izdvajali od ostatka mase, dajući do znanja kako nisu samo jedna od mušterija. Sam ritual, njegovo izvođenje i njegovo značenje razlikovalo se za svakog pojedinca. Claudio Ugussi tako piše o izvjesnom pulskom slikaru Valeriu koji je, prije nego što bi popio čašu vina, u njega obavezno iscijedio limun. Kiselost limunovog soka bila je kazna što pije. To ga je trebala spriječiti da popije previše, no bez previše uspjeha.³⁸ Neki rituali vezani su uz isključivo određeni lokal ili boravak u određenom lokalima. Esejist Peter

³⁶ Unione Antifascista Italo Slava – Talijansko slavenska antifašistička unija.

³⁷ Vidi: Ugussi, Claudio, *Podijeljeni grad*, Durieux, Zagreb, 2002., str. 152. – 153.

³⁸ Prema: Ugussi, Claudio, *Kameno gnijezdo*, Durieux, Zagreb, 2005., str. 36.

Altenberg³⁹ zalazio je samo u Bečku kavanu *Central* i rijetko bi ga se moglo vidjeti bilo gdje drugdje. Način na koji su određeni pojedinci vodili svoj život često se velikim dijelom vezivao uz kavanu. Karl Kraus⁴⁰ pisao bi po cijele noći, spavao do popodneva a ostatak dana provodio bi u kavani. Međutim, nije bio vezan uz pojedinu kavanu već ih je mijenjao čim bi broj ljudi koji bi s njim pokušali razgovarati postao prevelik za njegov ukus. Ponekad su rituali vezani uz samu osobu i njezine posebnosti. Na primjer pisac Robert Musil⁴¹ birao je pomno stol za koji će sjesti, na način da mu nitko ne bi sjedio za leđima. Znao je tako prostajati sa strane i po nekoliko sati, sve dok se ne bi oslobodio neki od stolova uza zid.⁴²

Nerijetko je odabir određenog lokala kao utočišta voden osjećajem prihvaćenosti, razumijevanja, bez obzira na mane ili vrline uz izostanak osude i prijekora. Zasiurno je sam osjećaj kako kao pojedinac nije ni bolji ni gori od ostalih već samo različit i da se, usprkos svemu, nalazi među sebi jednakima jedan je od faktora privlačnosti i razloga popularnosti gostionice i kavane, među toliko šarolikim i širokim slojem ljudi.

³⁹ Bečki pisac i pjesnik, (1859. – 1919.).

⁴⁰ Austrijski pisac i novinar, (1874. – 1936.).

⁴¹ Austrijski pisac, (1880. – 1942.).

⁴² Prema: Cindrić Velimir: *Srednjeeuropska kavana kao stil življenja*, str. 16. – 17.

3. KRČMA, KONOPA GOSTIONICA, KAFANA, KAVANA ...

Što je to krčma, što je gostionica, a što je to kavana? Kakve su razlike? Koje su sličnosti? Krčma, gostionica, konopa, kavana, svratište različito je nazivlje koje se koristi kako bi imenovali određeni ugostiteljski objekt. No, to nazivlje samo po sebi označava svojevrsnu kategorizaciju lokala kao i način na koji društvo doživljava određeni ugostiteljski objekt.

Određene zajednice pokušale su pravno normirati i definirati određen tip lokala pa se tako po definiciji iz Zagrebačkog statuta krčmu opisuje kao: «... posao koji se bavi podavanjem jela nepodvrženu izboru po jestveniku i pila svake vrsti izuzam žgana žestoka pića (sve vrsti žganica i liker)». ⁴³ Zagrebački statut kavanu definira kao: «... posao gdje se stalno dobiva kave, čaja, čokolade, spirituoznih pićah (sve vrsti žganice i liker), razhladjujućih pićah i za njih potrebnih sokovah, sladoleda i napokon peciva, što se troši uz izbrojene gore užitne predmete ... gdje ima barem jedan biljar za porabu općinstva». ⁴⁴

Na papiru je tako postojala jasno definirana razlika između dvije vrste ugostiteljskih objekata. Prema takvom viđenju kavana je više građanski nastrojena ustanova, uglađena i na neki način razvijeniji oblik, i barem za nekoliko stupnjeva, na hijerarhijskoj društvenoj ljestvici iznad gostionice. Krčma ili gostionica je tako po definiciji bila mjesto kamo su zalazili oni nižih fiskalnih mogućnosti i seljaci. No, u stvarnosti krčme i gostionice su mjesta u koje su zalazili pripadnici svih društvenih slojeva, mjesta u kojima hrana nije bila vrhunac kulinarskog umijeća, ali je bila sasvim dostatna kako bi se utažila glad. Pivo i vino kao i žestoka pića točena u krčmama najčešće su bili loše ili osrednje kvalitete, vjerojatno kako bi bila cjenovno dostupna što širem krugu klijenata. No, zasigurno je svaki gostioničar imao spremljeno, negdje *sottobanco*, ⁴⁵ kakvu butelju vrhunskog pića za posebne prigode ili posebnu klijentelu dubljeg džepa. Kavana je po određenju bila nešto više od puke gostionice, mjesto za elitu, građanstvo i imućnije, za sve one koji su se tako htjeli osjećati. Kavane su prema legendi nastale negdje nakon propale turske opsade Beča 1683. zahvaljujući poduzetnome poljaku Georgu Franzu Kolschitzkyu. On je dodavši u opojnu tursku crnu tekućinu, mlijeko i šećer stvorio nešto što će se nazvati *Bečki Kapuciner*. S pićem je ujedno stvorio modu koja je brzo osvojila Beč, a nakon toga cijelu Europu, zatim i svijet. ⁴⁶ U

⁴³ Prema: Sabotič Ines, Zagrebačke kavane na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, u *Hrvatska revija*, 4., godište III., 2003., str. 26.

⁴⁴ *Isto*, n. dj., str. 26.

⁴⁵ Ispod pulta.

⁴⁶ Sabotič Ines, Zagrebačke kavane na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, str. 15.

kavanama se za razliku od krčmi, vodilo računa o uređenju interijera, nudile su se najfinije slastice, a i alkohol koji se točio uz mirišljivu opojnu crnu tekućinu, bio je zasigurno kvalitetniji od onoga što se mogao naći u običnim gostionicama ili krčmama. Osim toga, u kavanama se obavezno mogao pronaći dnevni tisak, često iz više zemalja i na različitim jezicima. Ili je to barem tako trebalo biti. Načelna podjela kakvu navodi Zagrebački statut možda je i važila u metropolama poput Beča, ili se nastojalo težiti ka tome u gradovima koji su silno čeznuli za tim da ih se smatra metropolama, poput Zagreba. Međutim, u gradovima kao što je bila Pula s kraja XIX. st., relativno perifernim i «umjetno stvorenima», granica između nečega što možemo zvati krčmom ili nečega što nazivamo kavansom bila je poprilično zamagljena i nejasna. Iako su već krajem XIX. st. postojala i elitna mjesta poput *Marine Kasina*, u samoj Puli često su kavane preuzimale ulogu gostionice, pa čak i seoske krčme, razlikujući se od njih samo po svojoj lokaciji unutar urbanog tkiva. Zapravo, dugo su se vremena pulske kavane razlikovale od gostionice samo po činjenici što su se kavane nalazile u centru grada i što su u njih zalazili najčešće mornarički časnici i viđeniji pripadnici građanstva. Lokali koje se nazivalo krčmom bili su smješteni u gradskim predgrađima i periferiji i u njih su zalazili pretežno građani, radnici i seljaci iz okolnih sela. O uvjetima koji su vladali u pulskim «kavanama», barem sredinom XIX. st. svjedoči navod neimenovanog austrijskog časnika iz šezdesetih godina XIX. st.: «Kavana Apollo vrijedila je kao najelegantniji lokal, jer je barem u početku imala čitave šalice i žličice koje nisu bile savinute. Također u njoj se poprijeko gledalo osobu koja bi pripaljivala šibicu na hlačama ili čizmama».⁴⁷

Zasigurno se početkom XX. st. stvorila veća diferencijacija između pulskih gostionica i pulskih kavana, no u gradu prepunom usamljenih mornara nije bila rijetkost da su pojedine kavane unutar svojih zidova omogućavale čak i neometan rad gradskih kurtizana.

⁴⁷ Prema: Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, str. 40.

4. KRČME, GOSTIONICE I KAVANE PULE I OKOLICE

Kako je «nova» Pula stvorena umjetno carskim dekretom, tako je i prva kavana u gradu stvorena dekretom viceadmirala Maksimilijana 1856. koji je naredio rušenje starih gradskih zidina, na čijem mjestu je po uzoru na Beč uređena *Ringstrasse*, oko koje je posađeno drveće i uz koju je otvorena, po svemu sudeći prva pulska kavana.⁴⁸

Prve kavane u Puli bile su puno skromnije i malo nalik bečkim kavanama, kako navodi autor brošure o Puli Anton Gareis: «...časnici i činovnici koji ovdje obitavaju, ako ne posjeduju vlastito kućno ognjište, nemaju nikakvog drugog izbora za svoju okrepu do li gostionice i kavane, koje pak nisu takve kakve bismo željeli».⁴⁹

Sliku o izgledu i ugođaju tih prvih pulskih kavana sredinom XIX. st. pružaju nam memoari neimenovanog austrijskog mornaričkog časnika koji opisuje 1862. godine jednu od prvih kavana u gradu, smještenu na Piazza Municipio⁵⁰ u prizemlju zgrade ugrađene u propalu mletačku palaču, nazvanu *Gaudenz*, najvjerojatnije po vlasniku A Gaudenzu: «Na zadimljenim zidovima bili su izvješeni stari kolorirani drvorezi – nadvojvoda Friedrich kao pobjednik u Saidi, brodovi okruženi valovima visokima kao kuća, i s drugim pomorskim prizorima. Stalno je bilo sumračno, dijelom zbog prljavih prozora, a dijelom zbog uske uličice u kojoj je kavana bila smještena. Tu smo u tzv. 'sobi za kadete' čučali na crnim divanima, a u rupama u divanima vidjela se morska trava. Igrali smo karte ili biljar, pušili i tratili vrijeme. Tamo smo živjeli na

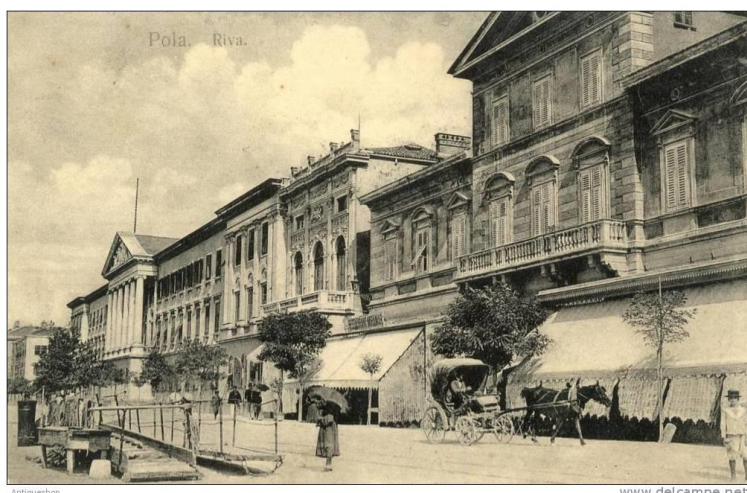
Slika 14., Karikatura s početka XX. st., prikazuje primanje plaće u K.u.K. mornarici.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/081/104/994_001.jpg?v=12, 29.11.2013.

⁴⁸ *Isto*, n. dj., 40.

⁴⁹ Gareis Anton, *Pola und seine nächste Umgebung*, Trst 1867. str 93. u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*,. 40.

⁵⁰ Općinski trg, današnji glavni gradski trg Forum.

Slika 15., pogled na pulsku rivu, s desna na lijevo: zgrada Pro Concordia, kavana Miramare i zgrada admiraliteta.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/192/250/035_001.jpg, 29.11.2013.

podigao ljestvicu kvalitete kakvu treba imati jedna kavana i što je kroz svojevrsni *trickle-down*,⁵² prisililo ostale kavane u gradu na podizanje kvalitete. Tako su 1882. u gradu tri javne kavane; *Pavanello* smještena na rivi, bila je najposjećenija, zatim *Café grande*⁵³ na Forumu⁵⁴ i *Café vienese*⁵⁵ smještena u kazalištu *Politeama Ciscutti*.⁵⁶

Jedna od znamenitijih pulskih kavana *Miramar* spominje se 1887. kao «*il primo ed elegante caffè di Pola*».⁵⁷ Osim po činjenici da je bila i najdugovječnija pulska kavana, ova «najelegantnija kavana u gradu, sastajalište visokog društva»⁵⁸ znamenita je po tome što joj je vlasnik bio Hrvat Grgo Vratović iz Lanišća. Kako je rastao grad, povećavao se i broj kavana, 1891. u gradu se tako nalazi 14 kavana: na Rivi kavana *Al Miramare*, i *Specchi*, na Forumu *Al Municipio*, *Civile e Militare*, na trgu Port' Aurea⁵⁹ kavane *Nazionale* i *Al Commercio*, u Kandlerovoj kavana *Europa*, u Arsenalskoj ulici *Rauch*, a bile su tu još i kavane *Romano*, *Al Teatro*, *Pavanello*, *Alla Marina*, *Alle Nazioni*, *All' Angelo*, *S. Policarpo*.⁶⁰

⁵¹ Prema: Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 40.

⁵² Marketinški termin, u čijem je temelju ideja po kojoj će nešto rezervirano samo za visoku klasu, kroz veću produkciju i time smanjenje cijene vremenom postati dostupno svima.

⁵³ Velika kavana.

⁵⁴ Glavni gradski trg.

⁵⁵ Bečka kavana.

⁵⁶ *Führer für Pola und Umgebung*, Pula 1882., 4, u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 42.

⁵⁷ Prva i elegantna kavana u Puli.

⁵⁸ *Guida generale per Trieste, il Goriziano, l'Istria, Fiume e la Dalmazia per il 1914.*, Trieste 1914., 1281. u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 42.

⁵⁹ Trg Zlatna vrata.

⁶⁰ *Guida generale per Trieste, il Goriziano, l'Istria, Fiume e la Dalmazia per il 1892.*, Trieste 1891., 143. u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 42.

Slika 16., Kavana Degli Specchi nalazila se na Rivi.
Izvor: Načinović Daniel, Pula sa starih razglednica, 200.

Broj kavana i njihov utjecaj na svakodnevicu grada s vremenom se povećavao, posebice u strogom centru grada; na središnjem gradskom trgu, danas Forumu, zatim u današnjoj ulici Sergijevaca i Kandlerovoj, na Rivi, to jest današnjoj Arsenalskoj ulici, u danas nestaloj četvrti koja se prostirala na prostoru današnjeg parka grada Graza⁶¹ te u okolici Amfiteatra. Početkom XX. st. uz navedene tako nalazimo kavanu *Unione* na Forumu, u Arsenalskoj ulici na rivi kavana hotel *Zentral*, kavana *Verdi* i kavana *All' Arena* u blizini amfiteatra, kavanu *Sezession* u ulici Barbacani nedaleko od kazališta, *Flora* na trgu iza Augustovog hrama, *Progresso* u Šijanskoj ulici, zatim *Aurora* i *Al Corso* u ulici Sergijevaca te *Stella polare*⁶² na trgu Verdi. Svaki veći hotel u gradu imao je također svoju kavanu. Hotel *Riviera* imao je tako velebnu kavanu koja se prostirala na 500 m².

Hotel *Belvedere*⁶³ također je imao svoju kavanu, a kavana je uz restoran djelovala i u sklopu Narodnog doma.⁶⁴

Slika 27., Hotel Belvedere, u podnožju brdašca Zaro, današnji klub Uljanik.

Izvor: Načinović Daniel, Pula sa starih razglednica, 206.

Poput onih bečkih i pulske su kavane bile mjesta u koje su rado zalazili viđeniji građani, intelektualci, pisci, umjetnici i doktori. Najslavnija osoba među onima koji su pulske

⁶¹ Pula je teško stradala u savezničkom bombardiranju 1944.-1945. Na mjestima porušenih kuća uređeni su parkovi.

⁶² Polarna zvijezda.

⁶³ Današnji diskoteka *Uljanik*.

⁶⁴ Dobrić Bruno, Stare Pulske kavane, 42. – 43.

kavane zvali domom izvan kuće bio je irski pisac James Joyce.⁶⁵ Poznati je pisac imao malo lijepih riječi za Pulu koju je nazvao Pomorskim Sibirom, a nije volio ni njene građane koji su pričali za njega nepoznatim iskrivljenim dijalektom talijanskog jezika. No sa suprugom Norom provodio je svaku večer u pulskoj kavani *Miramare*, od večere do ponoći. Druga poznata ličnost koja je svoje Pulske dane voljela prikratiti u kavani bio je skladatelj Franz Lehár,⁶⁶ koji je prema legendi u kavani *Sezession* znao i zasvirati klavir te je tamo navodno napisao valcer *Le belle polesane*⁶⁷ kojeg je kasnije preimenovao u *Adria-Walzer*.⁶⁸

Slika 18., Hotel i kavana Central.

Izvor: Načinović Daniel, Pula sa starih razglednica, 212.

Uz kavane u Puli su postojale i gostionice, koje se više nego izborom tiska koji se u njih mogao pronaći, reklamiraju svojim izborom alkoholnih pića. Neke od mnogobrojnih gostionica bile su: „*Ajdemo k Mladineu, Stadt Pola* i *Trattoria ai due Colombi*. Pulske gostionice bile su domom nižih slojeva radništva i seljacima kako navodi D. Dukovski: «'Oštarija' (gostionica) je bilo njihovo sastajalište i mjesto gdje su provodili dobar dio dana i usklađivali svoja mišljenja i odnose prema svom društvenom okruženju i, dakako, državi».⁶⁹

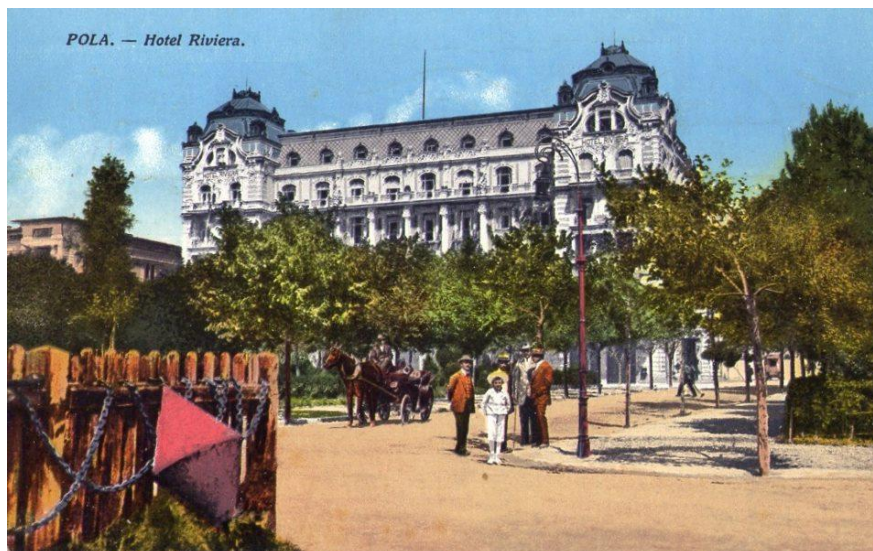
⁶⁵ Irski pisac (1882. – 1941.), u Puli je boravio od listopada 1904. do ožujka 1905.

⁶⁶ Austro-ugarski skladatelj (1870. – 1948.), u Puli je boravio od 1894. do 1896.

⁶⁷ Lijepa Puljanke.

⁶⁸ Prema: Dobrić Bruno, Stare Pulske kavane, 44.

⁶⁹ Dukovski Darko, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880. – 1914., 20.

Slika 19., Hotel Riviera, najljepši i najluksuzniji gradski hotel otvoren 1909. godine, sa velebnom kavanom u prizemlju koja se prostirala na čak 500 m².

Izvor: Načinović Daniel, *Pula sa starih razglednica*, 202.

Ugođaj koji je vladao na pulskim ulicama i unutar gostionica na početku XX. st. opisuje nam putopisac Franjo Horvat Kiš: «Ovdje tamburice, ovdje harmonika, a iza umazanih zavjesa na prozorima sumnjiva i sumnjičava ženska lica. I kamogod zaviriš u većini je vojnik i mornar carski. Vojnik, žena; vojnik, dvije žene; dva vojnika, jedna žena... I kakav-god pljesnivi kut ima svoje bure, na buretu lojana svijeća, a oko bureta se mota čovjek, koji toči i ljudi koji piju».⁷⁰

O atmosferi u jednoj pulskoj gostionici piše i Franz Karl Ginskey: «... u zadimljenoj osteriji, na Piazza del Foro, mladi poručnici bijahu na okupu a i poneki veseliji kapetan. Časnici su dali da im se postavi veliki stol odmah uz pozornicu, svakako na negodovanje prisutnih civila, koji su se osjećali zapostavljeni. Kad sam ušao, upravo bijaše senzacija u tijeku, tri varijetetske dame, crnokose, upadljivo mlade, možda sestre, lebdjele su u svojim u svilu obuvenim nogama, po taktu raskalašenog bubnjanja po glasoviru, duž pozornice i mimo časničkog stola... ».⁷¹

U ranije navedenom citatu Stefana Zweiga, on kavanu naziva demokratskim klubom. No, mora se postaviti pitanje koliko je doista svijet kavana bio demokratski i je li on uopće bio dostupan i zanimljiv sa svojim čudesnim napitcima i novinama iz čitavog svijeta siromašnima, nepismenima, i posebice stanovništvu ruralnog gradskog okružja.

Za razliku od pripadnika sitnog radništva kod kojeg je vidljiv interes za prosvjećivanjem, i čiji su pripadnici doista znatno sudjelovali u stvaranju nečega što bismo mogli zvati ako ne kavanskim onda zasigurno «kafanskim» načinom života, sami težaci koji

⁷⁰ Načinović Daniel, *Pula sa starih razglednica*, Sportska tribina, Pula 1988., 64.

⁷¹ Arambašin Slišković Tatjana, *Koliki su te voljeli, moja Pulo!*, str. 269.

su živjeli od poljoprivrede, vjerojatno nisu imali vremena ni financijskih mogućnosti sjediti u kavanama i sudjelovati u kavanskim kulturnim krugovima.

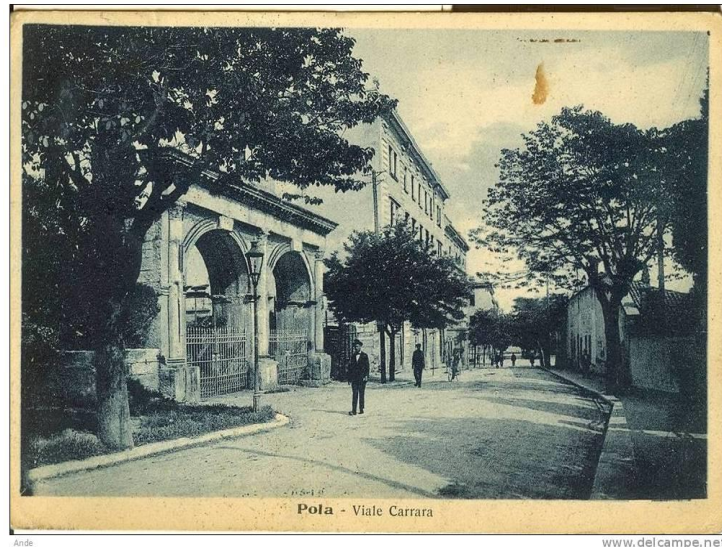
Iako je kavana i gostionica po sebi vrlo liberalno mjesto, ipak nije baš svatko bio dobrodošao u određeni lokal.

Ovisno o pripadnosti određenoj društvenoj skupini, narodu, staležu ili političkoj pripadnosti gosti lokala često su se navodili načelom «...svoji k svojim», i točno se znalo tko kamo zalazi. Takve podjele možda su bile još i vidljivije u gradu poput Pule gdje su se podjele među ljudima

otvoreno i javno pokazivale, čak i na ulici. Vrhunska usluga *Marinekassina* bila je rezervirana samo za vrhušku vojne i civilne gradske elite. Elita grada također je

zalazila i u kavanu *Miramar*. Gradski trgovci sastajali su se u kavani *Stella Polare*.⁷² Možda i najvažniji čimbenik razdjela pulskog društva nije bio da li je netko pripadao višoj ili nižoj kasti, staležu, vojnoj ili civilnoj strukturi, već kojoj je naciji pripadao i kojim je jezikom govorio. Početak XX. stoljeća vrhunac je nacionalizma i nacionalnih pokreta što je i bilo izrazito vidljivo u multinacionalnom gradu kao što je bila Pula. U vrijeme u kojem se težilo rasipanju multietničkih carstava i stvaranju nacionalnih država, teško je bilo očekivati da će se među građanstvom Pule dogoditi prijelaz iz multikulturalizma u interkulturalizam.

Ne čudi stoga što su pojedine kavane nosile svojevrsnu nacionalno političku konotaciju. Kavana u *Narodnom domu* bila je okupljalište pretežito slavenskog građanstva i u nju su zalazili svi viđeniji pripadnici hrvatskog, ali ostalog slavenskog građanstva. Među njima su bili i vodilje narodnog preporoda Hrvata u Istri poput dr. Matka Laginje.⁷³ Što je ta kavana značila Hrvatima Pule govore riječi *Naše sloge* nakon njena otvaranja 1907. «Tom prilikom

Slika 20., Dvojna vrata i Narodni dom na početku XX. st. Narodni dom je bio središte preporodnog pokreta u Istri, spaljen je od strane fašista 1920.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/040/186/743_001.jpg?v=1, 29.11.2013.

⁷² *Guida generale per Trieste, il Goriziano, l'Istria, Fiume e la Dalmazia per il 1914.*, str. 1281., u Bruno Dobrić, *Stare Pulske kavane*, 43.

⁷³ Hrvatski pravnik i političar (1852. – 1930.).

mnogi i mnogi uzdahnuše sa 'hvala bogu', eto nas napokon u našoj kući, gdje ćemo od sela sigurno naći znanca, prijatelja, brata ...».⁷⁴

Omiljeno zalazište radikalne talijanske političke mladeži poput članova društva *Giovine Pola*⁷⁵ i *Associazione sportiva 'Edera'* bila je kavana *Municipio*.⁷⁶ Oba društva su zbog iredentističkog djelovanja raspuštena od strane vlasti.⁷⁷ Nacionalno osviještena Njemačka društva poput *Verein Südmart* i *Deutsche Sängerrunde* okupljala su se u kavani hotela *De la Ville*.⁷⁸ Iako je svrha tih društava bila veličanje vlastite narodnosti i doprinos obrazovanju i uspjehu vlastitog naroda, nerijetko su se njihovi poduhvati pretvarali u pokret protivan onom «drugom narodu». Dok je kod pripadnika njemačke nacionalnosti takvo ponašanje bilo slabije izraženo, jer oni su već imali glavnu ulogu u monarhiji i stoga manju potrebu za dokazivanjem, sukobi Talijana i Hrvata (slavenskog stanovništva općenito) i nešto rjeđe Talijana i Nijemaca bili su gotovo svakodnevica.

Kako bi se u potpunosti stvorila se slika o svakodnevici krčama, gostionica i kavana, kako bi se u potpunosti uskrsnula povijest njihove svakodnevice u razmatranje je potrebno uzeti sve elemente koji «smiješani i promućkani» zajedno čine cjelinu koju možemo nazvati gostioničarsko-kavanski doživljaj. Kao možda i najvažniji element, treba navesti ponudu, točnije govorimo li o gostionici ili kavani, ponudu alkohola i kave. Što, koliko, čije i kakvo zasigurno su na prva pitanja koja si postavljamo pri govoru i pisanju o nekome lokalnu. Alkoholni napitci temeljni su aspekt gostioničarsko-kavanskog iskustva. Zatim tu su vlasnici i zaposlenici kavane ili gostionice. Voditelji gostionice, krčmarice, konobari, svi oni zajedno predstavljaju element ljudskosti, ujedno omogućujući svakodnevno funkcioniranje objekta. Vlasnici lokala ujedno su i lice i naličje lokala u javnosti. Svaka pozitivna ili negativna konotacija vezana uz njihov lokal, u društvu se vezala i za njih same. Priča osoblja jednako je važna i zanimljiva kao i ona njihovih gostiju, ali nažalost, puno je rjeđe ispričana. Značajan čimbenik su i gosti, šarolika skupina različito motiviranih pojedinaca stopljenih u dimu i mješavini različitih mirisa u jedno s lokalom. Njihove tisuće priča, svaka zasigurno zanimljivija od druge, čekaju da budu ispričane. Među činiocima gostioničarsko-kavanskog univerzuma, kao ono što kavanu i gostionicu čine upravo baš tom gostionicom ili kavanom važnu ulogu imali su još i tisak, dekor, zabavljači, glazbenici i pjevači kao i gradske

⁷⁴ *Naša sloga* (Pula), siječanj 1907., 1.

⁷⁵ Mlada Pula, udruženje osnovano 1907. Mnogi članovi toga društva su se nakon propasti A-U monarhije pridružili fašističkom društvu *Fascio Grion* i sudjelovali u paljenju Narodnog doma 1920.

⁷⁶ Sportsko društvo *Edera*.

⁷⁷ Wiggermann Frank, *Stadt und Militär im Konflikt. Österreich-Ungarns Zentralkriegshafen Pola, 1900 – 1918.*, Münster 2000., 283. u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 44.

⁷⁸ *Polaer Tagblatt*, Pola 1905., br. 73, 75. u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 44.

kurtizane, koje ne smijemo smetnuti s uma želimo li analizirati atmosferu onodobnih ugostiteljskih objekata. Upravo ćemo se tim aspektima, specifičnostima kavana i gostionica baviti na idućim stranicama ovoga rada.

4.1. Marine Kasino

Slika 21., Prva građevina Marine Kasina. Stara zgrada je kasnije srušena i na njenom mjestu je 1913. sagrađeno novo, veće zdanje.

Izvor: http://images-02.delcampe-static.net/img_large/auction/000/218/710/477_001.jpg?v=1, 29.11.2013.

Od svih pulskih kavana i gostionica svoj zasebni pasus ne zaslužuje ni jedna više no institucija nazvana Marine Kasino. U skladu s tradicijom veliki broj mornaričkih časnika činili su pripadnici visoke aristokracije njemačkog, talijanskog, mađarskog, poljskog i hrvatskog plemstva kojima Pula sa svojim gostionicama i kavanama zasigurno nije mogla ponuditi kvalitetu i standard na kakav su navikli. Tako su 1870. godine časnici utemeljili društvo *Marinekasinoverein* koje je na poticaj samog viceadmirala Wilhelma von Tegetthoffa⁷⁹ koji je želio «pomoći da se poboljšaju neprijatni društveni odnosi u Puli»⁸⁰ i prema planovima Münchenskog arhitekta Friedricha Adama izgradilo 1872. veliku društvenu zgradu. Samo društvo osnovano je po uzoru na engleske klubove, sa svrhom «njegovanja društvenosti i duhovnog saobraćanja» u čiju su svrhu služili «društvena zgrada, prostorije kavane i restorana, plesna dvorana, knjižnica i druge prostorije namijenjene udobnosti i zabavi».⁸¹ Društvo je imalo strogo organizacijsko uređenje. Upravu je činio odbor sastavljen od 15 članova, a dvanaestorica od njih dobili su nadležnost nad 12 područja djelovanja kasina. Jedno od tih područja djelovanja bila je i kavana.⁸²

⁷⁹ Austrijski admiral (1827. – 1871.), pobjednik bitke kod Visa.

⁸⁰ *Istrien: ein Wegweiser längst der Küste, für Pola und das Innere des Landes*, Trst 1878., 74, u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 40.

⁸¹ *Statuten des Marine-Casino-Vereines in Pola*, Pula 1897., 5, u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 40.

⁸² *Isto*, n. dj., 17, u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 40. – 41.

Slika 22. Spomenik Wilhelmu von Tegetthoffu, nalazio se na Monte Zaru, na način da je njegov kip imao pregled nad cijelom lukom. Za vrijeme talijanske uprave kip je uklonjen, i danas se nalazi u Grazu.

Izvor: http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/108/322/238_001.jpg, 29.11.2013.

Kao ustanova Mornarički kasino bio je elitni klub rezerviran samo za aktivne ili umirovljene časnike i službenike K.u.K. mornarice i njihove obitelji. Pristup onima koji nisu bili članovi bio je moguć samo ako ih je u klub uveo netko od članova. U slučaju da je netko od civila želio pristupiti društvu, morao je imati preporuku dvojice članova i proći selekciju u kojoj se anonimnim glasovanjem članova primalo ili odbijalo tražitelja članstva. Članstvo u klubu bilo je ograničeno samo za one imućnije jer su svi članovi morali plaćati ulaznu članarinu od 100 kruna, potom mjesečno manje iznose.⁸³ Broj članova se konstantno povećavao, od 305 članova u prvoj godini narastao je 1913. na 1420 članova, uz 420 ostalih sudionika društva. Sama zgrada kluba postala je premala da bi smjestila sve članove i posjetitelje. Stoga je 1913. na mjestu stare zgrade izgrađen novi *Marinekasino*, ovog puta prema nacrtu bečkog arhitekta Ludwiga Baumanna. Zgrada je sagrađena sredstvima članova društva, a sredstva za uređenje fasade glavnog pročelja donirao je sam car Franjo Josip I. Nova je zgrada bila znatno veća od stare, ukupne površine oko 15 000 m², a mogla je primiti i do 1000 posjetitelja. Nova zgrada sastojala se od suterena, visokog partera, prvog i drugog kata. U prizemlju se nalazila garderoba, zimski vrt ukrašen cvijećem, malom fontanom i dorskim stupovima koji su vodili do dvorane ogledala i velike dvorane, u kojoj su održavani različiti zabavni sadržaji, poput koncerata mornaričkog orkestra i mnogih gostujućih glazbenika, predstave i plesovi. U desnom krilu zgrade smješteni su kavanski

Slika 23., Zgrada novog Marine Kasina, pogled na vrtnu terasu.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/238/510/671_001.jpg, 29.11.2013.

⁸³ Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 41.

prostori sačinjeni od manjeg kavanskog salona veličine 36 m² i velike dvorane kavane veličine oko 200 m². Između dvije prostorije nalazio se bar. Ljeti su bile otvorene i dvije terase, jedna velika i prostrana na drugom katu i druga vrtna ili *Gartenterasse* nasuprot zgradi kazališta. Postojale su još i dvije sobe za igre, soba za biljar na prvom katu i velika klupska soba na drugom katu.⁸⁴ Okolo zgrade zasađen je perivoj pun rijetkih biljaka koje su mornarički časnici donosili

Slika 24., Zimski vrt Marine Kasina.

Izvor: Načinović Daniel, Pula sa starih razglednica, 175.

sa svojih putovanja diljem svijeta. Kako je ranije navedeno, ulazak u samu zgradu bio je strogo određen i kontroliran. Na ulazu je postojala portirnica gdje se kontroliralo, uz pomoć iskaznica, tko ulazi i tko izlazi iz Kasina. Portir je također primao pisma i regulirao telefonske razgovore. Postojale su jasne i stroge odredbe o pravilima ponašanja unutar kasina definirane u potankost knjigom statuta i kućnim redom.

Slika 25., Kavana u Marine Kasinu,

Izvor: Načinović Daniel, Pula sa starih razglednica, 172.

⁸⁴ Statuten des Marine-Casino-Vereines in Pola, 45., u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 41.

Slika 26., Časnička menza u Kasinu.

Izvor: http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/192/336/050_001.jpg, 29.11.2013.

Prostorije su bile grijane i ventilirane, a temperatura prostorija nije smjela prelaziti 19° C. Nakon sedam sati ujutro nitko nije smio ući u Kasino odjeven u radnu i sportsku odjeću, ili u jahaćoj odori. Prilikom plesnih večeri muškarci su morali biti odjeveni u svečane uniforme ili frak, a dame u večernje toalete. Bio je određen i prostor za pse, u kojemu su boravili za vrijeme koje su njihovi gospodari provodili u Kasinu. Dopuštene su bile igre poput karata, šaha, domina i sličnog dok su hazardne igre bile strogo zabranjene. Propisi su važili i za osoblje; konobari su smjeli primati napojnicu samo za iznose veće od jedne krune, i to ne više od 10 posto iznosa cjelokupnog računa. Također postojala je i knjiga žalbi iz koje su se razmatrale samo potpisane primjedbe.⁸⁵ Radno vrijeme kavane *Marinekasina* bilo je od 5 ujutro ljeti, zimi od 6, pa sve do 2 sata nakon ponoći.⁸⁶

Što je Marinekasino značio časnicima i dočasnicima K.u.K. mornarice i za njihovu svakodnevicu opisao je Franz Karl Ginskey «...U svakom pogledu bijaše to mjesto upravljano na svjetski način, koji je pak zvanju pomorca svakoga doba svojstven. Tu se jelo, igralo i njegovalo društvenost svake vrste, a potpuna ravnopravnost svih, bilo visokih ili niskih, stvorila je ozračje slobodnog ljudskog odnosa. Dosta je važno da je po rangju najstariji admiral i najmlađi pomorski pitomac davao za kasino isti mjesečni iznos. Unutar njegovih prostora prekidali su se svi službeni odnosi, nije se više moralo pretpostavljenog vojnički pozdraviti, u toj društvenosti puhao je lahor slobode mora, a moje mladalačko stajalište prema tome mogaše biti samo veoma pozitivno...».⁸⁷ Upravo je obilje dostupne literature bilo ključno za privrženost koju je Ginskey gajio prema kasinu: «...Stvarnu korist, koju mi je Mornarički dom donio bijaše soba za čitanje. Prvi put u životu vidjeh u zaprepašujućoj množini izloženo, što čitaču pruža duh najrazličitijih naroda u umjetničkom ili pak posve

⁸⁵ *Isto*, n. dj., 41. – 59., u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 41. – 42.

⁸⁶ *Isto*, n. dj., 41, u Dobrić Bruno, *Stare Pulske kavane*, 41.

⁸⁷ Arambašin Slišković Tatjana, *Koliki su te voljeli, moja Pulo!*, str. 237.

praktičnom obliku, u svim glasno ili tiho informativnim tjednim i mjesečnim člancima općih i stručnih časopisa, magazina i revija, od kojih je već tada bio različit naš jednostavni 'Njemački pregled'».⁸⁸

Slika 27., Pogled na Marine Kasino sa strane Monte Zara. Vidljiva je i ograda hotela Belvedere.
Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/218/601/798_001.jpg, 29.11.2013.

⁸⁸ *Isto*, n. dj., 238.

4.2. Dnevni tisak

Jedna od najvažnijih institucija kavane i razlog posjećivanja iste bile su mnogobrojne dnevne ili tjedne tiskovine sa svih strana svijeta koje su se tamo mogle pronaći. Za posjetitelje kavana tiskovina je bila prozor u svijet, odjek iz različitih strana svijeta, poput današnjeg Interneta. Tiskovine koje su se mogle pronaći u kavanama imale su značajnu ulogu u stvaranju i formiranju građanske javnosti. Oni koji su te novine čitali uvijek su u kavani mogli naći nekoga za raspravu i usporedbu mišljenja o pročitanome. S vremenom je čitanje novosti i rasprava o istima postala određenim pojedincima i najvažniji razlog odlaska u kavanu. Stoga su si kavane počele i konkurirati nabavkom čim većeg broja različitih tiskovina. Tom su se trendu povodile i pulske kavane, posebice zbog multietničkog i multilingvalnog sastava svoje klijentele.

U samome gradu izlazilo je u različitim vremenskim periodima od strane nekoliko izdavača više tiskovina na tri različita jezika. Na talijanskom jeziku *Eco dell'Arena, Il risorgimento, Pola, Il patriota, Il Diritto Croato, La penna, La settimana, Gazzeta di Pola, Il giovine pensiero, Il Gazzettino di Pola, La terra d'Istria, L'eco dell'Adriatico, Il giornaleto, Atti del museo civico della citta di Pola, La Befana, La fiamma, L'Istria Socialista, Vis Nova*. Na hrvatskom jeziku *Naša Sloga, Narodna prosvjeta, Hrvatski list*, i na njemačkom jeziku *Polaer Tagblatt, Brioni Insel-Zeitung, Südösterreichische Nachrichten* te trojezični list *Omnibus*.⁸⁹ Osim lokalnog tiska u pulskim se kavanama moglo pronaći tiskovina iz svih krajeva Europe i svijeta. Kavana *Miramar* hvali se svojom reklamom kako se «u njoj nalazi obilje novina svih naroda».⁹⁰ Kavana u *Marinekasinu* nastojala je zbog mornaričkih časnika, klijentele koja je govorila mnogobrojne jezike i zbog prirode njihove struke morala biti dobro obaviještena, ali i zbog vlastitog prestiža nabavljati što više različitih novina iz svih metropola svijeta.⁹¹

Zabilježeno je i kako je James Joyce sa suprugom zalazio u kavanu *Miramar* kako bi čitao pariški *Figaro*, uz druge dnevne novine.⁹²

Izdavačima nije dugo trebalo da uvide utjecaj koji kavane imaju na prodaju njihovih novina i širenje njihovog čitalaštva. Uredništvo *Naše Sloge* oglasom apelira tako na svoje čitatelje: «Sve rodoljube uljudno molimo, neka zahtjevaju 'Našu Slogu' po svih kavanah i

⁸⁹ Bužleta Nadia, Tiskarstvo i nakladništvo u Istri 1859. – 1941. u *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 48, 3/4 2005.

⁹⁰ *Guida generale per Trieste, il Goriziano, l'Istria, Fiume e la Dalmazia per il 1914.*, str. 1281. u Bruno Dobrić, *Stare Pulske kavane*, 44.

⁹¹ Prema Bruno Dobrić, *Stare Pulske kavane*, 44.

⁹² *Isto*, n. dj., 44.

gostionah koliko u Puli toliko izvan iste: ...».⁹³ Gostioničari su također bili svjesni koliki značaj tiskovine imaju u privlačenju gostiju u njihov lokal. Gostioničar Aleksandar Alunić s ponosom će naglasiti kako je njegova gostionica pretplaćena na Našu Slogu.⁹⁴

The image shows the title page of the 'Polaer Morgenblatt' newspaper. The title is prominently displayed in a large, stylized font. To the left, there is a vertical column of text in German providing subscription information. To the right, another vertical column of text in German lists the names of subscribers. At the bottom, a horizontal banner contains the issue information: 'II. Jahrgang', 'Pola, Montag, 22. Jänner 1906.', and 'Nr. 97.'.

Polaer Morgenblatt

II. Jahrgang Pola, Montag, 22. Jänner 1906. = Nr. 97. =

Slika 28., Zaglavlje Polaer Morgenblatta, novine koje su izlazile u Puli.
Izvor: Polaer Morgenblatt 22.01.1906., broj 97..

The image shows the title page of the 'Naša Sloga' newspaper. The title is in a very large, bold, sans-serif font. Above the title, the issue information is given: 'Broj 68.', 'U Puli, dne 12. oktobra 1900.', and 'God. XXXI.'. Below the title, the subtitle 'Poučni, gospodarski i politički list.' is written. To the left and right of the title are columns of text in German, including a notice about advertising rates and a list of subscribers. At the bottom, there is a line of text identifying the editor and publisher.

Broj 68. U Puli, dne 12. oktobra 1900. God. XXXI.

NAŠA SLOGA

Poučni, gospodarski i politički list.

Odgovorni urednik i izdavačelj Stjepo Gijivić. — U nakladi tiskare J. Krimpotić i drug. u Puli. — Glavni suradnik prof. Matko Mandić u Trstu.

Slika 29., Zaglavlje Naše Sloge, novine koje su izlazile u Puli.
Izvor: Naša Sloga, 12.10.1900., broj 68.

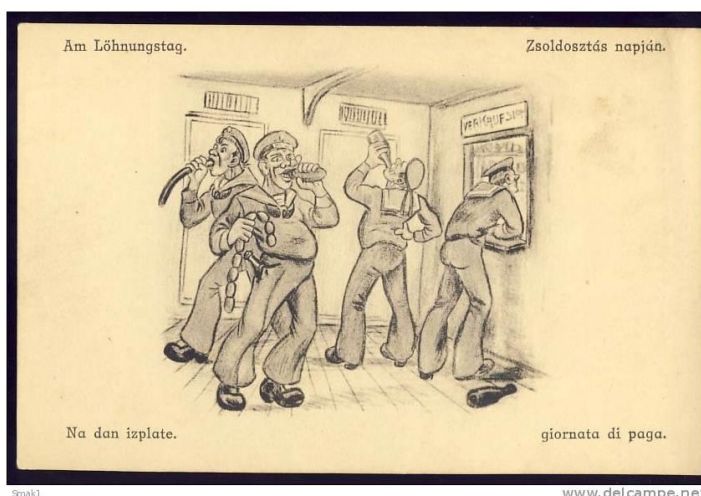
⁹³ Naša Sloga (Pula), 11. rujna 1900., 59., vidi prilog br. 13.

⁹⁴ Naša Sloga (Pula), 06. travnja 1900., 15., vidi prilog br. 8.

4.3. Alkohol

Alkohol je vjerni suputnik čovječanstva još od otkrića postupka fermentacije. Na blagodati alkohola, ovisno o trenutku u povijesti i trenutnoj situaciji, gledalo se gdje kad pozitivno, ali je njegova konzumacija češće imala negativne konotacije. Kakav god sud zajednice bio o alkoholu, on je neporecivo sastavnica ljudskog postojanja i društvenosti još od najranijih začetaka civilizacije. Jednima pošast donesena od samoga vraga, drugima utjeha pa čak i rijetka radost, alkohol je neosporivo ostavio neizbrisiv biljeg na svakodnevici čovječanstva. Bilo kroz razne oblike devijantnog ponašanja kojima je bio uzrokom, bilo kao začim različitih veselja i zabava. Alkohol je često, no ne i isključivo, bio vjerni pratilac siromašnih i nezbrinutih. Onih koji su u njemu vidjeli jednostavan i lagan izlaz iz svojih teških sudbina. Nažalost, isti alkohol koji im je bio utjeha, istovremeno je činio njihov život znatno težim. Društvo je one koji su neumjereno pili oštro prekoravalo i osuđivalo. Naša Sloga opominje: «Opomenuti pak se mora sve one, koji na gusto zalaze u krčme i tu novac ludo razbacuju; držite se pameti, jer trieznost i rad je blagostanje svakoga čovjeka. Čovjek pijanac je sramota za se i za narod komu pripada».⁹⁵ Društveno-socijalnom problemu dodaje se tako i sfera nacionalne sramote.

Trudeći se ukazati na štetnost alkoholizma *Naša Sloga* objavljuje 03. i 10. travnja 1900. feljton Lava Nikolajeviča Tolstoja⁹⁶ naslovljen *Žestoko piće – otrov ljudima* u prijevodu Armina Koričića. U njemu se među ostalim navodi kako «Silne prostorije najbolje zemlje, koja bi mogla da hrani milijune obitelji što stenju danas u biedi i nevolji, upotrebljuju se dan danas za nasad duhana, vinove loze, heljde a osobito za slad i korun (krumpir), koji su svi proizvodi opredieljeni za pravljenje alkoholnih (žestokih) pića: vina, piva, rakije (votke). Milijuni radnika, koji bi mogli da proizvode nuždne predmete, zaokupljeni su proizvodjanjem toga pića. Proračunalo se, da

Slika 30., Kakrikatura s početka XX. st. Opisuje K.u.K. mornare na dan isplate.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/118/317/711_001.jpg, 29.11.2013.

⁹⁵ Vidi: *Naša Sloga* (Pula), 08. siječnja 1903., 2.

⁹⁶ Lav Nikolajevič Tolstoj, (1828. – 1910.), ruski grof, književnik i romanopisac.

proizvodnja votke, pive iscrpljuje u Englezkoj deseti dio radnika».⁹⁷ Ovakvo stilsko pretjerivanje koje proizvodnju alkoholnog pića doslovce krivi za glad u svijetu karakteristično je za preporodno razmišljanje o stvaranju nove nacije, neopterećene teretima i bolestima poput alkoholizma. Alkohol se optužuje i za najgore zločine: «Rietko se zbudne, da bi tat ili ubojica u trieznom stanju krao i ubijao. Statistike sudova dokazuju da se devet desetina zločina počinja u pijanstvu...».⁹⁸ Alkohol je, osim što je sramota za društvo i narod, ujedno i štetan po zdravlje za onoga koji ga uživa; ...opazilo se je, da oni, što piju, pa boluju na kojoj običnoj bolesti, mnogo teže ozdrave, tako, te osiguravateljna društva daju više na život ljudi, koji žestokih pića ne uživaju, nego na život onih, što ih uživaju».⁹⁹ Osvrnulo se i na korištenje alkohola kao čimbenika veselja i veselica: «Što se tiče veselosti, koju da podaje vino: to je dan danas gotovo i suvislo kazati da to nije prava veselost. Svako znade, kakva je to veselost pijanice: dovoljno je samo promatrati, što se događa u krčmah, gostionah u gradovih, te na sajmovim, proštenjim u selim ...Ovakove veselice svršavaju vazda epilogom (zaglavkom): kojekakve uvriede, tučnjave, ozlede, svakovrstni zločini i poniženja čovječjega dostojanstva...».¹⁰⁰ Zanimljivi su i razlozi koje prema Tolstoju navode oni koji piju, kako bi opravdali zašto piju, a koje bi i danas naveo svaki uživatelj alkoholnih pića;

- «Nije – vele oni – uživanje samo zlo, nego zloraba toga uživanja».
- «Kralj David veli: Vino veseli srce čovjeka. Hrist na svadbi u Kani Galilejsko blagoslovio je vino».
- «Kad ga ne bi pili – izgubila bi vlada najizdašnije vrelo svoga budžeta (dohodka)».
- «Nije moguće slaviti kakvu svečanost ili svadbu a da ne bude vina».
- «Kako da čovjek kod kupa ili prodaje ili za posjeta svoga prijatelja ne gucne koju čašicu?».
- «U našem životu, punom jada i nevolja svakojakih, moramo da pijemo – vele bijedni radnici».
- «Pijemo li samo prigodice i to umjereno, ne škodimo time nikomu – vele imućnici».
- «Ono škodi samo nama i tiče se lično nas. Ne ćemo nikome da propoviedamo moral, al ne ćemo ni to, da nam ga tko drugi narivava. Ni smo ni prvi, a jamačno ne ćemo biti ni posliednji – vele besramni ljudi».¹⁰¹

⁹⁷ *Naša Sloga* (Pula), 03. Travnja 1900., 14., vidi prilog br. 5.

⁹⁸ *Isto*.

⁹⁹ *Isto*.

¹⁰⁰ *Isto*.

¹⁰¹ *Naša Sloga* (Pula), 10. travnja 1900., 16., vidi prilog br. 11.

Svoj feljton Tolstoj završava prosvjetiteljskim tonom karakterizirajući alkohol i alkoholizam kao društveno-socijalni problem, a ne kao problem pojedinca: «Danas se više ne smije i ne može reći, da je užitak alkohola stvar pojedinca čovjeka; da je njegov užitak neškodljiv; da svatko znade što radi, pa mu nema nitko da podaje nauka itd.... Ne: To je društvena stvar najveće važnosti».¹⁰²

¹⁰² *Isto.*

4.3.1. Vino

Vino je za stanovnike Pule, kao i čitave Istre, još od doba antike bilo, uz maslinovo ulje, najvažnijim proizvodom. Toliko da je vremenom postalo dijelom identiteta. Ono je za talijanske žitelje Pule bilo dio kulture i narodne povijesti i time što piju vino oni su se razlikovali od stranaca koji piju pivo. Iako je prodaja piva uzimala sve veći zamah, vino je ipak bilo najzastupljeniji i najdostupniji oblik alkoholnog pića u gostionicama Pule i njezine okolice. Istra je iznimno vinorodno područje, no postojao je problem s variranjem kvalitete vina. Što zbog zastarjelog načina i loše tehnike proizvodnje, no još više zbog različitih bolesti koje su napadale vinovu lozu. Kvaliteta istarskog vina opada od pojave pepelnice¹⁰³ oko 1852. Te je godine dodatan udarac istarskoj proizvodnji vina bila još i pojava napasti *phylloxera vastatrix*.¹⁰⁴ Godine 1880. na državnoj izložbi održanoj u Bolzanu austrijska komisija negativno je ocijenila kvalitetu istarskog vina što je znatno utjecalo na odnos države prema istarskom vinu i vinarima.¹⁰⁵ Na činjenicu da su istarska vina došla na glas kao vina prilično niske kvalitete utjecala je i prodaja lošeg ili patvorenog vina, takozvane «patine». U samome gradu Puli cijena vina na malo bila je vrlo visoka zbog visokih državnih i posebnih gradskih trošarina.¹⁰⁶ Istarski sabor donio je 1900. godine odluku po kojoj se na vino i meso morao plaćati porez od čak 100 %.¹⁰⁷ Gradska trošarina na vino 1902. godine iznosila je još dodatnih 10.20 Kruna i to na način da se 3.40 Kruna plaćalo državi, 3.40 Kruna općini i 3.40 Kruna gradu.¹⁰⁸ Kako bi izbjegli te visoke trošarine gostioničari su proizvodili i prodavali patvoreno vino. U konobi su sami proizvodili takozvanu «patinu» nepoznatog sastava koju su dodavali u vino ili je čak prodavali pod vino.¹⁰⁹ Oni koji su željeli uživati kvalitetno vino tome su nastojali doskočiti. Za one manje imućne jedna od mogućnosti bila je nabava vina na selu, gdje se vino moglo kupiti jeftino. No i tada je bilo bitno od koga se i gdje vino kupuje. *Naša Sloga* tako upućuje trgovce vinom i krčmare na izvjesnog Antona Božića kojeg se naziva «pouzdanikom» iz Kaldirskog Laza kraj Motovuna, kod kojeg se može kupiti izvrsno crno i bijelo nepokvareno vino po umjerenoj cijeni, ujedno upozoravajući na razne prevarante riječima; «Čuvati se je pred raznim agentima, koji trgovce i krčmare oblietavaju».¹¹⁰ Gradske

¹⁰³ Pepelnica ili *Oidium* je bolest vinove loze, koja se proširila iz Amerike, prvo po Engleskoj 1845., zatim i po cijelom Sredozemlju do 1850.

¹⁰⁴ Sitni nametnik, također podrijetlom iz Amerike, proširio se u Europi preko Francuske.

¹⁰⁵ Visintin Denis, Način gledanja: Austrijska poljoprivredna politika, u *Istra različiti pogledi*, 84. – 85.

¹⁰⁶ Prema: Balota Mate, *Puna je Pula*, Pula / Rijeka 1981., 118.

¹⁰⁷ Vidi: *Naša Sloga* (Pula), 23. studenog 1900., 80.

¹⁰⁸ Vidi: *Naša Sloga* (Pula), 15. srpnja 1902. 54.

¹⁰⁹ Prema: Balota Mate, *Puna je Pula*, 118.

¹¹⁰ Vidi: *Naša Sloga* (Pula), 12. listopada 1900., 68., vidi prilog br. 14.

vlasti nastojale su staviti pod kontrolu i prodaju vina po selima, barem onima u sastavu općine Pula, jer su pri takvim transakcijama ostajali bez nametnute trošarine. Kako navodi Naša Sloga gradski municipij donio je odredbu po kojoj je zabranjeno točiti mlado vino u krčmama po gradu i selima općine.¹¹¹

Za one dubljeg džepa koji nisu željeli piti loše «patvoreno» vino, i za koje je ispijanje nekog od vrhunskih vina bila stvar prestiža, uvozila su se i takozvana kvalitetna vina iz Italije i Dalmacije. Posebice je Pula bila tržište za dalmatinska vina. Tako se u Puli nalazio čitav niz skladišta dalmatinskog vina i ulja, poput onog Antuna Dominisa i Antuna Tranfića. Oni su prodavali dalmatinska vina po 36 – 40 para po litri, viška vina čak i po 44 – 48 para po litri. Za usporedbu istarska vina prodavala su se po 14 para po litri.¹¹² Koliko je veliki značaj imala vrsta i kvaliteta vina u ponudi za poslovanje lokala jasno je vidljivo iz mnogobrojnih oglasa kojima gostioničare vabe posjetitelje upravo «k njima». Gostionica *Ajdemo k Mladineu* oglašava se navodeći kako toči najfinija istarska i dalmatinska vina,¹¹³ a u kasnijem oglasu prilikom preseljenja s Porta Aurata u Via Giulia br. 5 čak i nabraja vrste «izvrsnih» vina koje toči: istarska bijela, crna i muškat, najfinija viška vina Opol i komišku Vugavu. Navodi kako će također na malo prodavati Vermouth, Marsalu i Brački crljenak – Prošek. Osim toga, navodi i kako će u ponudi biti i odabrana flaširana vina.¹¹⁴ Prilikom preuzimanja iste gostionice Jelena Kandušer također se oglašava obvezujući se kako će točiti nabolje vrste vina.¹¹⁵ Poput ostalih gostioničara, Aleksandar Alunić također oglašava kako će u svojoj gostioni *Trattoria ai due Colombi* točiti najbolja domaća vina.¹¹⁶ Neke gostionice pokušavale su pridobiti goste kompletirajući vino uz obrok pa tako gostionica *Stadt Pola* naglašava kako je u cijenu večere uračunato i pola litre vina.¹¹⁷

Kvaliteta se istarskih vina također početkom XX. stoljeća poboljšala, što zbog nastojanja samih vinara, što utjecajem države. Otvaraju se Poljoprivredni institut u Poreču, Poljoprivredna škola, zatim Društvo za poljoprivredu Istre i, kao financijska pomoć Istarskoj agronomiji, Agrarna banka. Počinju se koristiti i nove prerađivačke tehnike i održavaju se izložbe vina.¹¹⁸ Vinari su se također organizirali u zadruge, pa je tako djelovala *Istarska Vinarska Zadruga* u Puli, čiji su upravni odbor 1903. sačinjavali: Lacko Križ kao ravnatelj,

¹¹¹ *Naša Sloga* (Pula), 03. rujna 1901., 69.

¹¹² Balota Mate, *Puna je Pula*, 72.

¹¹³ *Naša Sloga* (Pula), 06. rujna 1901., 70.

¹¹⁴ *Naša Sloga* (Pula), 10. siječnja 1902., 3.

¹¹⁵ *Naša Sloga* (Pula), 08. siječnja 1903., 2.

¹¹⁶ *Naša Sloga* (Pula), 06. kolovoza 1903., 32.

¹¹⁷ *Naša Sloga* (Pula), 15. studenog 1901., 90.

¹¹⁸ Visintin Denis, Način gledanja: Austrijska poljoprivredna politika, 85.

zatim njegov zamjenik Josip Stihović i Ante Mezulić, sva trojica iz Pule, Josip Svetličić iz Štokovići te Ante Mišan iz Kanfanara.¹¹⁹

Kako su sva ta nastojanja za poboljšanjem kvalitete istarskog vina urodila plodom, svjedoči činjenica da je izvjesni Ivan Cuzzi, vlasnik hotela *De la Ville* i trgovac vinom izložio na internacionalnoj smotri vina u Bruxellesu među ostalim vinima i istarska vina iz svojih skladišta. Za kvalitetu izloženih vina nagrađen je zlatnom medaljom.¹²⁰ Posebice se porast kvalitete vina i njegove cijenjenosti osjetio na Poreštini. Zabilježeno je kako je u rujnu 1905. izvezeno različitim brodovima iz Poreča 4050 hektolitara vina što je bio porast od čak 1453 hektolitara u odnosu na prethodnu godinu. Od toga u smjeru Trsta otišlo je 2520, za Rijeku 636 hektolitara i naravno za Pulu 897 hektolitara. Koliko je porastao ugled Porečkog vina govori i činjenica da se prodavalo za vrlo visokih 32 do 33 krune po hektolitr.¹²¹

¹¹⁹ *Naša Sloga* (Pula), 17. prosinca 1903., 56., vidi prilog br. 20.

¹²⁰ *Naša Sloga* (Pula), 08. studenog 1906., 45., vidi prilog br. 25.

¹²¹ *Naša Sloga* (Pula), 05. listopada 1905., 40., vidi prilog br. 23.

4.3.2. Pivo

Pivo je iz perspektive talijanskog stanovništva Pule, i onih koji su sebe smatrali domicilima, smatrano strancem, srednjeeuropskom tekovinom, uljezom unutar mediteranske kulture koji, baš kao ni svi ti Nijemci, ne pripada u prirodni poredak stvari. Koliko je bitna bila razlika između piva i vina za građane Pule, vidljivo je iz činjenice da se stvarala stvarna podjela do te mjere, da su se ljudi dijelili na one koji piju vino (domaći) i one koji piju pivo (stranci). Nije bila rijetkost da vam se, naručite li pivo, gostioničar obrati na njemačkom jeziku. Prodaju piva, te strane i «tude» namirnice nastojalo se što više moguće ograničiti. Najlakši način za suzbijanje potrošnje piva bilo je opteretiti ga što većim nametima. No, kako je broj doseljenika iz srednje Europe rastao, bilježilo se sve veći porast prodaje piva u samome gradu. Pivo je postalo izvrsnim izvorom zarade za mnoge gostioničare, ali ujedno je to pivo bilo i izravna konkurencija prodaji vina.

Zemaljski odbor za Istru propisao je 1900. godine porez od 3.40 Kruna na svaki hektolitar na malo prodanog piva. Porez se nije smio ubirati kod uvoza ili proizvodnje piva.¹²² Isti je iznos poreza potvrđen kasnije iste godine.¹²³ No, kako je porasla potrošnja piva u samom gradu, i sve veći broj stanovnika, naravno pridošlih iz svih krajeva monarhije, kao i veliki broj vojnika i mornara smještenih u Puli konzumirao je pivo. Carske vlasti nastojale su stoga 1902. smanjiti namet na 3,20 kruna po hektolitr prodanog piva na malo. No tome se snažno suprotstavio zastupnik Rizzi nastojeći da se taj namet još i poveća na 5 kruna.

Njegov glavni argument bio je kako je Istra vinorodna pokrajina i kako upravo proizvodnja i prodaja vina pati zbog uvoza, proizvodnje i prodaje piva. Navodi kako pivo «(...) čini veliku

Slika 31., Razglednica s motivom K.u.K. časnika u pivnici.

Izvor: http://images-02.delcampe-static.net/img_large/auction/000/080/933/689_001.jpg, 29.11.2013.

¹²² *Naša Sloga* (Pula), 18. siječnja 1900., 3., vidi prilog br. 1

¹²³ *Naša Sloga* (Pula), 23. studenog 1900., 80.

konkurenciju vinu, tom domaćem proizvodu (...)).¹²⁴ Prodaja vina na malo je opterećena visokim davanjima, 3,40 Kruna po hektolitrju se plaća državi, 3,40 Kruna pokrajini i 3,40 Kruna općini što sve zajedno čini 10,20 Kruna što je smatra Rizzi neopravdano znatno više od nameta na pivo. Pokrajinski sabor usvojio je tako njegov prijedlog velikom većinom.¹²⁵ No, povećanje trošarine nije smanjilo potrošnju i uvoz piva, barem prema novinskim oglasima. Gostionica *Ajdemo k Mladineu* navodi kako će točiti «uviel svježa piva ponajbolje vrsti»,¹²⁶ dok gostiona «Stadt Pola» toči tako *Plzenjsko pivo*.¹²⁷

¹²⁴ *Naša Sloga* (Pula), 15 srpnja 1902., 54., vidi prilog br. 17.

¹²⁵ *Isto*.

¹²⁶ *Naša Sloga* (Pula), 10 siječnja 1902., 3.

¹²⁷ *Naša Sloga* (Pula), 08. siječnja 1902., 2.

4.3.3. Žestoka pića

Od svih vrsta alkoholnih pića, žestoka pića poput rakije bila su simbolom najtežeg alkoholizma. Žestoko piće bilo je prije svega opasno po zdravlje, s obzirom na uvjete i kvalitetu destiliranja. Koliko je opasno bilo pretjerano uživanje u rakiji i koliko je ozbiljne posljedice moglo imati ukazuje primjer kočijaša Antona Gržinića, mlađeg od četrdeset godina kojeg je pretjerana ljubav prema rakiji stajala glave. Za okladu je u rakijašnici kod izvjesnog Cerlenice u Puli popio sto i pet čaša rakije. Nakon toga uspio je izaći iz rakijašnice, ali se po izlasku srušio na tlo i umro. Zbog njegove smrti radi neodgovornog poslovanja jer je prodao toliku količinu rakije jednoj osobi rakijašničar je prijavljen i vjerojatno i osuđen.¹²⁸

Koliko je negativan stav zajednice bio prema žestokim alkoholnim pićima svjedoči činjenica da su davanja na žestoka pića bila znatno veća nego na ostala alkoholna pića. Tako je davanje na svaki hektolitar na malo prodanog žestokog pića iznosio čak 20,04 Krune, odnosno 13,36 Krune, ovisno o kategorizaciji žestokog pića.¹²⁹ Znakovito je i da se žestoko piće ne nalazi oglašeno u novinskim oglasima, niti ga gostioničari navode u ponudi.

¹²⁸ *Naša Sloga* (Pula), 25. svibnja 1900., 29., vidi prilog br. 9.

¹²⁹ *Naša Sloga* (Pula), 23. studenog 1900., 80.

4.4. Kava

Kava je, prije nego što se počela ispijati u udobnosti Bečke kavane uz kakvu slasticu, na svojim počecima bila tek hrana za «iznimno živahne» ovce na visoravni *Kaffa* u Abesiniji, današnjoj Etiopiji. Primijetivši da njihova živahnost potječe od stabla *Coffea* nije dugo trebalo da se snalažljivi pastiri okoriste njezinim blagodatima polijevanjem, kasnije kuhanjem cijelih zrna u vreloj vodi. Stimulativni napitak postao je tako popularan da se vrlo brzo proširio čitavim islamskim svijetom. Europljanima kava postaje interesantna negdje u XVI. st nakon što su je Turci počeli pržiti i pripremati kao *kahvu* dvostrukim prokuhavanjem.¹³⁰ No, pravi procvat ispijanje kave u Europi doživljava tek otvaranjem prve bečke kavane od strane poduzetnog Poljaka Georga Franza Kolschitzkya. On je prema legendi nakon opsade Beča 1683., za koje je služio kao špijun jer je poznao Turski, za naknadu tražio «krmivo za deve» koje su Turci ostavili nakon povlačenja. Radilo se o negdje oko 250 kilograma sirove kave. Grad mu je navodno poklonio i kuću zvanu *Plava boca* u kojoj je on otvorio prvu kavanu. No, gorak okus kave nije se isprva svidio Bečanima, ali nakon što je dodavanjem šećera i mlijeka u crnu *kahvu* stvorio bečki *kapuciner* napitak je stekao popularnost, prvo u samome Beču, zatim diljem Europe.¹³¹ Ujedno je rođena je i «institucija» koja će postati popularna kao «Bečka kavana».

Bilo je onih koji si nisu mogli priuštiti kavu ili ju iz određenog medicinskog razloga nisu smjeli piti. Stoga se javlja «kavni nadomjestak» ili «sladna kava». Najpopularniji kavni nadomjestak,¹³² barem kako to tvrde oglasi, bila je Kathreinerova *Kneippova sladna kava*.

Prema riječima samih proizvođača: «Kathreinerova *Kneippova sladna kava* služi ponajviše kao primjesa zrnatoj kavi, čiji užitak postaje blaži i za usta ugodniji. Ona daje kavi najukusniju boju i odstranjuje gotovo posvema poznato, zdravlju škodljivo djelovanje zrnate kave. Preporuča se, da se počne s jednom trećinom Kathreinerove kave na dvie trećine zrnate kave, a onda se postepeno uzimlje polovica na polovicu. Neprisporodiva prednost Kathreinerove *Kneippove sladne kave* sastoji se u tom, da nakon kratkog uživanja ide i sama izvrsno u tek. Gdje je zrnata kava sasvim zabranjena, ta je kava nenaknadiva, pa se preporuča gospodjama, slabim i bolesnim osobama, jer je tako probavljiva, pravi krv i jača. Po liečničkoj izjavi ne bi se rastućoj mladeži, a osobito mladim djevojkama, smjela davati ni

¹³⁰ Cindrić Velimir: *Srednjeeuropska kavana kao stil življenja* str. 14.

¹³¹ Hofmann Paul, *Viennese*, Doubleday 1988, u Cindrić Velimir, *Srednjeeuropska kavana kao stil življenja*, 14 - 15.

¹³² Kavni nadomjestak spravlja se od različitih žitarica i koristi kako bi ublažio okus kave ili za sve one koji iz medicinskih razloga ne smiju piti kavu. *Kathreinerove Kneippova sladna kava* pripravljala se od prženog ječma.

jedna druga kava. Uvedenjem Kathreinerove *Kneippove sladne kave* postići će se i u najmanjem kućaostvu znantna prištednja». ¹³³

U maniri onovremenog marketinga sladnoj kavi se pripisuju čudotvorne ljekovite sposobnosti, no s ekonomskog stajališta zasigurno je bila puno pristupačnija siromašnom gradskom i prigradskom stanovništvu. Sladnu kavu i njene blagodati hvali i *Naša Sloga*: «Uvedenje sladne kave, koje je po prilici prije jedan decenij počelo, a danas gotovo čitavi civilizovani svijet zahvaća, pokazuje se uslied svojih povoljnih posljedica sve većma obćenitijim za zdravlje i narodno gospodarstvo. Dapače ne može se procijeniti, kolika je prištednja postignuta u novcu a opet koliki je uspjeh postignut obzirom na blagostanje i jakost (čvrstoću tiela) ovim zdravim, domaćim kavnim napitkom, koji je stopram tvrdka Kathreiner iznesla

na javu i upravo podigla na glas. A neće jamačno ni dugo potrajati da će se Kathreinerova Kneippova sladna kava kao najodličniji pridodatak k zrnatoj kavi udomiti u svakoj obitelji ili tamo, gdje je zrnata kava od liečnika zabranjena također čista piti. Zato podpuno priznanje i pohvalu doista zaslužuje svaka revna gospodarica, koja je ovo važno zdravstveno poboljšanje našega dnevnoga običajnog napitka na blagoslov svojih uvela ili uvadja i unapreduje (...)). ¹³⁴ Nije poznato da li se radilo samo o reklamnom feljtonu ili o uvriježenom mišljenju o sladnoj kavi, ali znamenito je kako se nešto što je zdravo naziva «domaćim» i kako se autor zapravo obraća ženi kao gospodarici kuće, kao onoj koja kupuje namirnice.

Slika 32., Oglas za Kathreinerovu sladnu kavu objavljen u *Našoj Slogi*.

Izvor: *Naša Sloga*, 03.01.1907., broj 1.

¹³³ *Naša Sloga* (Pula), 25. siječnja 1900., 4., vidi prilog br. 3.

¹³⁴ *Naša Sloga* (Pula), 22. veljače 1900., 8., vidi prilog br. 4.

4.5. Nasilje

U krčmama, gostionicama i kavanama često su se do kasnih sati uživala alkoholna pića. Pretjerivanje u uživanju istih često je dovelo do «devijantnog» ponašanja, sukoba i nasilja. Ne čudi stoga što i fizički sukobi u kavanama, gostionicama i krčmama općenito nisu bili rijetkost.

Takvi nemili događaji nešto se rjeđe vezuju uz kavane nego što je to slučaj s gostionicama i krčmama, zbog njihove «više» pozicije u društvenoj hijerarhiji. No, to ne znači da su kavane, i one na najboljem glasu, bile pošteđene takvih događaja. U slučaju iz 1902. četvoricu Dalmatinaca napala je skupina talijanskih đaka naoružana toljagama, bokserima i noževima u kako autor navodi «jednoj od prvih Bečkih kavana» u Puli. Uz povik «Morte ai šćavi»¹³⁵ tukli su ih sve dok nisu pali u nesvijest.¹³⁶

Nasilje potaknuto alkoholom nije bilo isključivo domena siromašnih i nižih slojeva društva. Da su nemili događaji vezani uz prekomjernu konzumaciju alkohola bili nešto što je morilo sve društvene slojeve pokazuje i slučaj koji se dogodio u Fažani 14. siječnja 1900. u krčmi Jakoba Svečića na prvom katu tijekom zabave trgovaca, krčmara i obrtnika Fažane. Na zabavi «(...) do 11 sati išlo je sve liepo, nu okolo te ure nastalo je psovanje i tučenje tako, da su neke gospodje i gospojice morale bježati i u prizemlju se onesvijestile (...)» Gospodama su u pomoć priskočili izvjesni Franjo Vlah sa suprugom, Andre Kučić i jedan financijski stražar i počeli ih osvješćivati. No, u tom trenutku i njih su napali nasilnici s prvog kata kako navodi Naša Sloga «kad ih čuše govoriti medju sobom hrvatski» no moguće je da je zapravo došlo do zabune i da su njihove samaritanske namjere u stvari nesretno i krivo protumačene.¹³⁷

Da ni ljudi «najviših» moralnih načela nisu bili imuni na slične grijehe govore nam vijesti iz Šišanske gostionice u kojoj je «neimenovani» svećenik iz Pule malo previše popio i ometao druge goste. Nakon što je izbačen iz gostionice, pop je na putu kući «(...) uz put napao po dva puta mirne ljude, koji su ga pošteno iztukli (...)»¹³⁸

Svađe u ugostiteljskim objektima znale su imati tragični završetak. U Marčani je zabilježeno kako je Mate Radolović zvani Rebac 27. siječnja 1901. u krčmi kod Komparića najprije «(...) počeo tamo psovati poštene mladiće, koji su mirno pogovarali uz čašu vina i razbijati im staklenke». Mladići su ga izbacili van iz krčme. On ih je, kako bi se osvetio,

¹³⁵ Smrt slavima, Šćavi – pogrdni naziv za slavene

¹³⁶ *Naša Sloga* (Pula), 27. svibnja 1902., 40., vidi prilog br. 19.

¹³⁷ *Naša Sloga* (Pula), 18. siječnja 1900., 3., vidi prilog br. 2.

¹³⁸ *Naša Sloga* (Pula), 22. lipnja 1900., 36., vidi prilog br. 10

sačekao da napuste krčmu i skriven iza jednog zida počeo po njima pucati iz puške prilikom čega je «Jedan je smrtno ranjen u glavu, drugi malo manje isto u glavu; a treći malo ozljedjen na životu».¹³⁹

Nasilje u ugostiteljskim objektima u nekim slučajevima nije bilo vezano «samo» uz alkohol već uz devijantno i sociopatološko ponašanje pojedinaca. Za kartanja u «jednoj» krčmi u Štinjanu¹⁴⁰ posvađali su se 17. prosinca 1905. «tamošnji žitelji Zahtila Anton od Antona, Ivan Bilić i Anton Milovan sa Martinom Orličem od Mihe». Navedena trojica presrela su Martina Orlića nakon što je napustio lokal negdje oko 9 sati i «stadoše ga debelim komadima drva lupati po glavi tako, da su mu razlupali tjeme, te usljed zadobinih udaraca Orlič padnu onesvješčen na tle i iza nekoliko časaka izdahnu». O silini i zvjerstvu napadača govori nalaz sudske komisije koja je ustanovila da je «(...) pok. Orlič umro usljed vrlo jakog udarca zadobivenog na tjemenu, na kojem je zadobio tako široku ranu, da je mogla u nju ući šaka.» Anton Zahtila priznao je istražiteljima kako je upravo on zadao smrtni udarac pokojnom Orliču. Za Zahtila i napadače se navodi kako «(...) ovaj Zahtila je već bio više puta kažnjen radi raznih zločina, a i ostala dvojica su na dosta zlom glasu (...)» dok se za žrtvu navodi upravo suprotno «Pokojni Orlič bio je oženjen te dobar i marljiv radnik u ovdješnjem Arsenalu».¹⁴¹

Pretjerivanje u alkoholu nije bilo vezano samo uz krčme, gostionice i kavane, pa tako ni nasilje vezano uz zloupotrebu alkohola. Na različitim zabavama, seoskim feštama i sličnim manifestacijama također je dolazilo do alkoholom uzrokovanih sukoba s tragičnim posljedicama. Na cesti između Šikića i Škatara¹⁴² u vrijeme maskara 07. ožujka 1905. nakon što su «(...) obilazili su po starom svom običaju mladići tih dviju sela maskirani po kućama (...) susrele su se dvije skupine mladića (...) a ne u trijeznom stanju». Među njima je izbila svađa nakon čega su se potukli, a potom i izboli noževima. Rezultat ove kvage bio je da su na mjestu ostali mrtvi «(...) probodeni nožem u srce, Blaž Šikić od Ivana i Dinko Luketa iz Šikići, a četvorica ranjeni (...)» Sudsko povjerenstvo utvrdilo je kako je jedan od ubijenih proboden vojničkom bajunetom. Utvrđeno je kako je u tuči sudjelovao i vojnik domobran Ivan Božac.

Skupina iz Škatara je nakon zločina otišla u Pulu «(...) te se je i nadalje zabavljala u kavani, gdje su bili jučer ujutro uhapšeni od policije, dok je domobranca uhvatila i zatvorila vojnička patrola». Iz zaključka članka doznajemo da su ubijeni također bili radnici u Arsenalu:

¹³⁹ *Naša Sloga* (Pula), 08. veljače 1901., 12., vidi prilog br. 15.

¹⁴⁰ Selo pored Pule, u pravcu Fažane.

¹⁴¹ *Naša Sloga* (Pula), 22. prosinca 1905., 51., vidi prilog br. 24.

¹⁴² Susjedna sela na putu koji od Pule vodi prema Medulinu i Ližnjanu.

«Ubijeni su do dva sata popodne radili u arsenalu i zdravi došli kući, a do pet sati bili mrtvi (...)».¹⁴³

¹⁴³ *Naša Slova* (Pula), 16. ožujak 1905., 11., vidi prilog br. 22.

4.6. Osoblje

Kada se govori o povijesti kavane ili gostionice ne smije se izostaviti njihove vlasnike i ljude koji su u njima radili. Činjenica da je netko vlasnik kavane, gostionice, krčme ili konobe bila je toliko važna za poziciju tog čovjeka u zajednici da se njegovo zanimanje navodilo čak i na osmrtnicama.¹⁴⁴ Vlasnici lokala su uživali određeni ugled unutar zajednice, usko povezan i ovisan o ugledu samog objekta. Stoga je za sam ugled vlasnika bilo vrlo bitno ono što se događa unutar njegova lokala. Krčmar Ivan Jurlina iz Premanture kako bi obranio svoj ugled i ugled svoje krčme brzo je reagirao i demantirao u *Našoj Slozi* «da u njegovoj krčmi nije se pjevalo preko sv. mise, kako je bilo najavljeno u predprošlom broju».¹⁴⁵

Kako bi lakše pregovarali s gradskim i državnim vlastima oko raznih pitanja i pružili sebi veću sigurnost poslovanja te uveli red u poslovanje struke, gostioničari, krčmari, kavanari iz cijelog Austrijskog primorja (Trsta i Istre) nastojali su se organizirati. U pulskoj kavani *Miramare* održana je tako 5. travnja 1900. međunarodna skupština obrtnika gostioničara, kavanara i kako sami navode «i sličnih».¹⁴⁶ Na toj skupštini utemeljen je *Savez gostioničara* kojeg su sačinjavali gostioničari, krčmari i kavanari iz Trsta i Istre.¹⁴⁷

Osoblje kavane, gostionice, krčme uglavnom se sastojalo od vlasnika, u rjeđim slučajevima poslovođe, krčmara ili krčmarice, konobara i konobarica, u kavanama i blagajnice. Nalazio bi se tu još i poneki šegrt. *Zagrebačko društvo gostioničara i kavanara* donosi zanimljiv popis članova i kategorije njihova zanimanja. Nazivi su na njemačkom, no kako je i u Puli službeni jezik njemački vjerojatno se, barem u određenim lokalima koristilo isto ili slično nazivlje. Opći naziv za konobara je *kellner* kao oznaka posla, ali se koristi i naziv *marqueur*. Natkonobar se naziva *zahlkellner*, *oberkellner* ili *zahlmarqueur*. Konobar koji posluhuje u sobama je *zimmerkellner* ili *gastzimmerkellner*. Konobar specijaliziran za donošenje jela naziva se *speisekellner* i *speisenträger*. Za naučnike se koriste nazivi *weinjunge*, *cafejunge*, ali i *picolo*. Postoje i nazivi za pipničara – *schankbursche* i za podrumara – *kellermeister*.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Usporedi *Naša Sloga* (Pula), 24. kolovoza 1900., 54.: «A. Stipančić, dobro poznati kavanar u Puli, rodnom Šibenčan, umro je nakon kratke bolesti sinoć. Pokoj mu u duši!», vidi prilog br. 12., i *Naša Sloga* (Pula), 17. rujna 1903., 38. «Javlja se rodbini, znancima i prijateljima prežalostnu i tužnu vijest, da nam je jučer u 4 sati poslijepodne, providjen svetotajstvo umirućih, usnuo u Gospodinu naš dragi i premili otac, djed, šurjak i stric Vjekoslav Jelušić Šundrić, gostioničar i posjednik u Kastvu-gradu (...).»

¹⁴⁵ *Naša Sloga* (Pula), 23. studenog 1900., 80.

¹⁴⁶ *Naša Sloga* (Pula), 03. travanja 1900., 14., vidi prilog br. 6.

¹⁴⁷ *Naša Sloga* (Pula), 06. travanja 1900., 15. vidi prilog br. 7.

¹⁴⁸ Prema: Ines Sabotič: *Stare zagrebačke kavane i krčme*, 136.

Čitav jedan društveno-socijalni aspekt nalazimo i u slučaju ženskog osoblja koje je zaposleno u krčmama, kavanama i gostionicama. Nalazimo na zanimljiv splet odnosa gostiju koji ih obožavaju, muških kolega koji ih preziru i zajednice koja ih osuđuje zbog posla koji rade. Zagrebački obrtnici tako su 1885. bezuspješno tražili zabranu ženskog rada. Smatrali su ih nelojalnom i nepotrebnom konkurencijom. Smatrali su kako kočje napredak od konobara ka ugostitelju. Kako navode «onda je mlad čovjek – konobar – koji se jednoj grani tih obrta posvjeti, u svom napredku i u strukovnom naobraženju zapriečen, pošto je prinukan sveudilj u jednoj kući ostati nesmiye izstupiti za da nebude bez mjesta jer tamo, gdje se konobarica za neznatnu plaću ugnijezdila neima za konobara izgleda».¹⁴⁹ Žene su znatno slabije plaćene od muškaraca i nemaju velikih izgleda za profesionalno napredovanje. Zagrebački obrtnici tako zamjeraju konobaricama ono na što su osuđene svojim društvenim položajem kao žene u zajednici. Navode također «Napokon sa moralno-aestetičnog gledišta pokazuje se inštitucija konobaricah vrlo štetnom. Većina od njih - ta i one su od mesa i krvi – ima svog ljubavnika. Došao tak njezin vitez u lokal gdje ona 'žedne napaja a gladne hrani' okrene se njezino samaritansko ponašanje, od tog trena živi ona za njega, a druge goste dvori hladnim većinom uvriedljivim načinom jer se boji, da joj se inače dragi iznevjeri».¹⁵⁰ Smatraju kako su konobarice zapravo temelj bludu i nemoralu u ugostiteljskim objektima: «Ženskom podvorom u kavani širi nemoral (...) (...) jer u istinu poslužuje samo jedna, najviše dvije, dočim ostale sjede kod stolova te zabavljaju goste (...) da se čovjeku pričinja da se ne nalazi u kavani već u bludilištu (...)».¹⁵¹ Niti mišljenje kolega konobara, o ženama koje su im konkurencija nije drugačije: «(...) ti propali stvorovi sjede na koljenima svojih pijanih gostova (...)», dodajući «(...) znademo za jednu takvu noćnu kavanu, u kojoj gospodar sa svojom legijom propalih djevojaka, tjera najgadnije noćne bakanalije (...)».¹⁵² I obrtnici i konobari u svojem stavu su eksplicitni i nepokolebljivi: «Mi držimo, da bi se ovu moralnu kugu i zarazu moralo svestrano ugušavati, a u prvom redu imala bi to učiniti konobarska društva a takodjer redarstvena oblast. Mi pače idemo dalje, te kažemo, da bi se o tom imao sliediti primjer grada Sarajeva, koji je zabranio držanje djevojaka u kavanama».

Takvi su stavovi vjerojatno utemeljeni u patrijarhalnoj i konzervativnoj sredini, na percepciji žene kao nižeg stvorenja, žene koja je prema Tomi Akvinskom¹⁵³: «Sa svojim viškom vlage i svojom nižom temperaturom tjelesno i duhovno manje vrijedna, neka vrsta

¹⁴⁹ *Isto*, n. dj., 140.

¹⁵⁰ *Isto*, n. dj., 141.

¹⁵¹ *Isto*, n. dj., 141

¹⁵² *Isto*, n. dj., 141

¹⁵³ Toma Akvinski (oko 1225. – 1274.) srednjovjekovni filozof skolastičar.

unakaženog, promašenog, neuspjelog muškarca». Zajednica također nije blagonaklono gledala na ženu koja se bavi tako «nedoličnim» poslom kao što je ugostiteljski. Još je po senjskom statutu kazna za nekoga tko bi istukao krčmaricu bila je četverostruko manja od one u slučaju kada bi netko istukao «neku poštnu ženu, udovicu ili udanu ili djevojku, koja prodaje vino u svojoj kući».¹⁵⁴ Pitanje je koliko je negativan stav prema ženskom osoblju bio uzrokovan percepcijom žene, i koliko je svjedočenje o nedoličnom ponašanju konobarica temeljeno na stvarnim događajima, a koliko na predrasudama i govorkanju. Zasiurno nije bilo neuobičajeno da se u određenim lokalima dešavalo da bi, na svoju ruku kako bi dodatno zaradile, ili upravo zbog toga, zaposlene od strane vlasnika, pojedine konobarice pružale «dodatne» usluge tj. bavile se prostitucijom. Činjenica je da je položaj žene u društvu kraja XIX. i početka XX. st. bio još uvijek iznimno težak. Ako su i bile zaposlene, bile su znatno slabije plaćene od muškaraca, stoga su morale pribjegavati raznoraznim načinima kako bi prehranile sebe i obitelj. Upravo se u aspektu nelojalne konkurencije, jer žene su slabije plaćene i stoga ih vlasnici sve više zapošljavaju, samim time rušeći cijenu rada, vjerojatno krije silni jal konobara prema kolegicama. Čak će i zagrebački obrtnici priznati kako su konobarice «za gazdu jeftinija radna snaga, a za mušku klijentelu ugodnije osoblje».¹⁵⁵

Odnos između konobarica, krčmarica i klijenata bio je još burniji i kompleksniji od odnosa s kolegama konobarima. Lik krčmarice kao simbol bezuvjetnog muškog obožavanja, ali ujedno i beskrupulozne mržnje pronalazimo u doba baroka i klasicizma u liku Goldonijeve¹⁵⁶ *Krčmarice Mirandoline*. Često je ženska osoba koja je radila u lokalima personificirana u očima muške klijentele sa samim lokalom, kao u staroj posloviци «Gdje je krčmarica lijepa i vino je dobro». Konobarica ili krčmarica morale su zbog prirode svog posla prema gostu se odnositi na način da bi mu poklanjale pažnju, u odnosu prema njemu često morale biti bile nasmiјane i vedre, donositi omilјeno piće i smijati se gostovim šalama. Nerijetko bi i koketirale s gostima, što zbog vlastitog interesa, a što zbog prisile vlasnika da ugađaju određenom gostu. No, nažalost, događali bi se slučajevi u kojima bi gosti takvu profesionalnu uljudnost zamijenili za naklonost što je u određenim slučajevima moglo biti u konačnici i opasno po njih jer se dešavalo i da stradavaju zbog neshvaćene ljubavi. Ako su bile oženjene nerijetko bi se događalo da stradaju zbog muževe ljubomore. U Puli je u siječnju 1903. izvjesni A. Silić ustrijelio iz samokresa s dva hitca u glavu svoju suprugu, inače gostioničarku na šijanskoj

¹⁵⁴ Prema: Novak Zrinka, Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu, u *Historijski Zbornik*, god. 2009., br. 2, str. 316.

¹⁵⁵ Sabotič Ines: *Stare zagrebačke kavane i krčme*, 142.

¹⁵⁶ Carlo Goldoni (1707. – 1793.) talijanski komediograf.

cesti broj 27. Ustrijelio ju je, jer je sumnjao da mu je nevjerna, nakon čega je ispalio u sebe tri hitca. Oboje su prevezeni u bolnicu, gdje je on podlegao ranama dok je ona preživjela.¹⁵⁷

Slika 33. Šijanska cesta, Šijana, na početku XX. st.

Izvor: http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/224/661/362_001.jpg,
29.11.2013.

¹⁵⁷ *Naša Sloga* (Pula), 15. siječnja 1903., 3., vidi prilog br. 62.

4.7. *Farfalline notturne*¹⁵⁸

Prostitucija je oduvijek bila vjerni pratitelj vojnih garnizona i velikih gradova stoga nimalo ne čudi što je bila više no prisutna u Puli na razmeđu stoljeća. Prostitucija nije bila protuzakonita i u modernom brzo rastućem gradu prepunome usamljenih mornara i nadničara «najstariji zanat na svijetu» je cvjetao. No, prostitucija nije bila endemska za vojne luke i gradove «u razvoju» poput Pule. Javne kuće smještene na vrhu Kožarske ulice bile su tako glavna konkurencija zagrebačkim kavanama. Takozvana «bludilišta» stekla su izvjesnu prednost 1903. kada je kavanama nametnuta satnica po kojoj su morali zatvarati umjesto u prijašnjih jedan sat u noći u dvadeset i tri sata. Ogorčeni «kavanari» obratili su se žalbama zagrebačkom poglavarstvu, čak i hrvatskom banu. Tvrđili su kako «bludilišta» ne poštuju Bludilišni statut iz 1899. i kako se u njima prodaju alkoholna i bezalkoholna pića i svira glazba, sve što im je statutom zabranjeno. Navode kako se u bordelima toče «već podpunih 4 godine svaka vrst žestokih pića kao pivo, vino, kava, čaj i razni liker» i kako «od večera do bielog dana svira u svakom bludilištu glasovir». No, «kavanarima» najviše smeta što bludilišta mogu nesmetano raditi do kasnih sati dok oni moraju zatvoriti točno u jedan ujutro ili platiti 720 kruna godišnje kako bi radili do tri sata. Optužuju i vlasti kako zapravo štite bludilišta, navodeći kako u slučaju da gosti kavane «nedužnu pjesmicu zapjevaju» kavanari bivaju pozvani u poglavarstvo i oglobljeni dok u bludilištima «se u razne nemoralnosti pjeva» i kako njihovi vlasnici zbog toga ne snose nikakve posljedice.¹⁵⁹ Iz ove je situacije jasno vidljivo kako na hijerarhijskoj ljestvici ugostiteljskog objekta u očima zajednice i vlasti kavana zauzima značajnije mjesto od gostionice i nadasve javnih kuća. Stoga, nešto što je učinjeno ili izrečeno u kavani nosi puno teže posljedice nego kad je isto učinjeno u gostionici ili javnoj kući. Treba i naglasiti kako bi kazna bila znatno stroža da se određeni prijestup odvijao na gradskom trgu jer bi tada kazna vjerojatnije bila zatvorska umjesto novčane.

Kako bi senzibilizirali vlasti za svoj problem Zagrebački «kavanari» nastoje prikazati problem javnih kuća kao društveno-socijalni problem na teret čitave zajednice navodeći kako «dotični bi svoje nakane izvršili te bi se svaki kući vratio, bez da bi itko slutio, gdje je bio i što je radio» no ipak zbog toga što je «još zaveden kroz tobožnje krasotice raznim željama» pa «mnogi dodje zorom bez novčića kući, pa ne može svojoj obitelji ni zemljičke kupiti, ali nije ni to još najveća nesreća, već se iz toga izlegu i najveći obiteljski i bračni razdori».¹⁶⁰

¹⁵⁸ Noćne leptirice.

¹⁵⁹ Prema: Ines Sabotič: *Stare zagrebačke kavane i krčme*, 128. – 129.

¹⁶⁰ *Isto*, n. dj., 129.

Odnos pulskih kavana i gostionica i bordela čini se da je bio upravo suprotan zagrebačkom slučaju jer su neke pulske gostionice, pa i kavane dopuštale rad prostitutki unutar svojih prostorija. Prostitucija je vrlo brzo postala raširena i opće prihvaćena u Puli, a cvala je i u pulskim hotelima *Bologna, Milano, All'Istria, Trieste, Centrale* i *Rivieri*.¹⁶¹ O popularnosti pulskih kurtizana govori činjenica kako su ih Puljani onog vremena od milja nazivali «*farfalline notturne*».¹⁶²

Tko su bile «*farfalline*»? Njih čak 73% su ruralnog podrijetla i uglavnom rade na ulici. Tek njih 2% «uspjet će» se uzdignuti, maknuti s ulice u bordelsku ili kavansku prostituciju. Dolaze iz obitelji u kojima je živ tek jedan od roditelja, njih čak 23%, dok ih 38% još uvijek živi u obitelji. Njihov odabir najstarijeg zanata na svijetu ne začuđuje uzimajući u obzir teške uvjete života, skupoću i ne prevelike mogućnosti zaposlenja, posebice za žene ruralnog podrijetla koje su većinom nekvalificirane i nepismene. Prostitutke gradskog podrijetla ima 27% i one se bave pretežno bordelskom ili hotelskom prostitucijom. One su najčešće talijanskog i njemačkog podrijetla, ali među njima ima i Čehinja, Slovakinja, Mađarica. Neke od njih, 11%, ipak se bave uličnom prostitucijom. Među tih 11% najširi je mogući spektar socijalne pripadnosti. Najviše ih je, 53% zaposlenih i nezaposlenih radnica svih stupnjeva kvalifikacije, zatim domaćice koje čine 28% i službenice privatne ili javne, njih 15%. Među njima ima čak i učenica, intelektualki, prosvjetnih djelatnica pučkih, građanskih i srednjih škola, no čine manjinu od 4%.¹⁶³

Kako bi mogle raditi u javnim kućama prostitutke moraju imati urednu radnu dozvolu. Ta se licenca dobivala nakon potvrde liječničke svjedožbe koja se obavezno morala potvrđivati svaki tjedan.¹⁶⁴ Takve potvrde mogle su se dobiti kod određenih pulskih liječnika poput Giovannia Bilucaglia koji je ambulantu imao u ulici S. Benelli 1, Giovannia Bossija

Slika 34., Hotel Bologna, jedna od poznatijih lokacija hotelske prostitucije u Puli.

Izvor: http://images-01.delcampe-static.net/img_large/auction/000/192/249/540_001.jpg, 29.11.2013.

¹⁶¹ Darko Dukovski, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880.-1914., 23. – 24.

¹⁶² *Isto*, n. dj., 23. – 24.

¹⁶³ *Isto*, n. dj., 23. – 24.

¹⁶⁴ D. Doria, Notizie sulla disoccupazione nel regno e nella Venezia Giulia, *Bolletino dell'Istituto Statistico-Economico*, 1927/11-12, Trieste 1927. str. 282, u Darko Dukovski, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880. – 1914., 24.

čija se ambulanta nalazila na usponu Capitolino 13, Maura Depiera s ambulantom na usponu Castello i kod još dvadesetak doktora u Puli. Potvrdu i liječničku uslugu mogle su dobiti također i u gradskoj bolnici *Santorio Santorio* u kojoj su postojali liječnici posebno zaduženi za takvu vrstu usluge. Neki od tih liječnika ponekad su pružali i usluge koje se legalno i nisu smjele pružati u gradskoj bolnici, poput pobačaja, koji nisu bili rijetkost.¹⁶⁵

Rayana7

www.delcampe.net

Slika 35., Razglednica iz Pule s početka XX. st. U slobodnom prijevodu tekst razglednice u velikom kvadratu govori "Nije grijeh ljubiti se s zgodnom djevojkom" (kind - dijete, curetak). U manjem kvadratu nalazi se slika ratnih brodova u rezervi.

Razglednica je izrazito simbolička, mornari u miru ljube a ne ratuju.

Izvor: http://images-02.delcampe-static.net/img_large/auction/000/055/670/875_001.jpg, 29.11.2013.

¹⁶⁵ Dukovski Darko, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880. – 1914., 23. – 24.

4.8. Zabavljači i glazbenici

Vlasnici gostionica i kavana, kako bi privukli goste, često su unajmljivali glazbenike ili zabavljače. Vrstu zabave vlasnici su uvijek nastojali prilagoditi klijenteli. Ako je zabava bila dobra, gosti su više trošili i rado se vraćali, stoga su vlasnici nastojali angažirati vrsne muzičare i zabavljače. Koliko je taj aspekt bio važan govori i činjenica da su se u oglasima uz vrste i kvalitetu alkohola koji se točno obavezno navodili i zabavljači koji nastupaju u lokalu. Gostionica *Ajdemo k Mladineu* navodi kako će «(...) svake večeri izvadjat će na glasoviru i guslam poznati vještaci g. Julij Movia i prof. Serafini birani koncert».¹⁶⁶ Za same zabavljače bio je to prilično dobar izvor zarade tako da su se rado odazivali pozivima gostioničara i vlasnika kavana.

Glazbena scena u Puli na pragu XIX. st. i XX. st., posebice ako govorimo o vrhunskoj i klasičnoj glazbi vezuje se za *Marinekasino* i uz njega za vrhušku kvalitete ondašnje Pulske glazbene scene mornarički orkestar. Uz *Marinekasino* važna središta glazbenog života bila su i kazalište *Politeama Ciscutti* i *Narodni dom* te razna društva poput *Sokola*, *Deutsche Sängerrunde*, *Società orchestrale Polese* i *Società musicale Polese*,¹⁶⁷ a u svakoj se kavani izvodila klavirska glazba. O značaju *Marinekasina* za klasičnu glazbu Pule, ali i općenito za kulturni život grada, govori članak iz 1905.: «Simfonijski koncert! Sama riječ te naelektrizira! Svijetla zraka koja probija kroz oblačno nebo pulskog glazbenog života. Glazbenih izvedbi ima ovdje dovoljno, ali izvedbi koje protežiraju laganu i veselu glazbu. Klasična se glazba i dan danas ne bi njegovala da kapellmeister Jaksch nije odmah, u prvoj godini svoje prisutnosti, uveo simfonijske koncerte. Koliku su zainteresiranost pobudili, dokazuju svakom priredbom u velikoj, svečanoj sali Mornaričkog kasina. Pažljiva publika popuni i posljednje mjesto. Nažalost, izvedbe nisu svakom pristupačne. Netko je pokušao organizirati takve koncerte i za gradsko stanovništvo, ali je svaki takav pokušaj završavao sa znatnim gubitkom za poduzetnike. Mornarički kasina sačinjavao je obrazovani dio talijanskog stanovništva te njemačko civilno stanovništvo. Očito u gradu s gotovo 50 000 stanovnika umjetnici rijetko javno nastupaju. U zemljama višeg stupnja kulture svaki veliki provincijski grad ima svoje glazbeno društvo, gdje je moguće slušati klasičnu glazbu i umjetnike najvišeg ranga. U Puli je

¹⁶⁶ *Naša Sloga* (Pula), 10 siječnja 1902., 3.

¹⁶⁷ Prema: Gortan – Carlin Ivana Paula, Fragmenti iz glazbenog života Pule, u *Mornarička knjižnica i Austrijska/Austrougarska mornarica u Puli*, ur. Bruno Dobrić, Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula 2005. str. 112.

to moguće jedino u Mornaričkom kasinu. Svaka najava koncerta na crnoj oglasnoj ploči Kasina uvijek je popraćena velikom radošću (...)).¹⁶⁸

No ako ne želimo govoriti o vrhunskoj klasičnoj glazbi onda je Pula grad muzike na otvorenome. Svira se na njenim trgovima i ulicama, i najveća zvijezda tih uličnih zabava ponovno je orkestar i muzičari ratne mornarice. Kako navodi Franjo Horvat Kiš: «(...) Trg je pun i prepun šarena svijeta, koji stoji kao ukopan i sluša muziku kapele ratne mornarice. Elegantne dame objesile se o mišicu svojih jakih polovina, a u bijelo su odjevene i dame i njihove naglašene polovine. Svijet je oduševljen, tapše muzici, a na ulazima ulica, što vode na taj trg, skupio se radnički svijet. Žene donijele u naručju dječicu sitnu, da i ona izdaleka prisluškuju bubnju i trubljava (...)).¹⁶⁹

U gradu više jezika i kultura bilo je bitno koja se glazba izvodi za koju klijentelu, nije svakome odgovarala ista vrste glazbe. Važno je bilo «tko» organizira koncert, «što», to jest kakvu vrstu glazbe i «gdje» se koncert organizira. Općinska muzika organizirala je tako neuspješan koncert u *Plzenjskoj* gostionici u Puli. Sa sobom su doveli i mandoliniste, ali izgleda da nisu došli do dogovora o naknadi troškova prije koncerta, jer u jednom trenutku «(...) privukoše stolić k ulazu u gostionu, postaviše na nj tanjur i da će pobrati ulazninu (...)).¹⁷⁰

Kako je Plzenska gostionica bila mjesto u koje su zalazili uglavnom njemački gosti, oni nisu bili oduševljeni naplatom ulaza na koncert kojeg nisu očekivali, niti željeli, pa su prilikom pokušaja naplate kratko odgovorili «*Schauen sie, dass Sie weiter kommen!*»,¹⁷¹ na što su naplatitelji inzistirali «*Prego signori ingresso, oggi si paga ingresso*». ¹⁷² Neugodnu situaciju prekinuo je gostioničar podsjećajući muzičare kako je on gospodar u svojoj gostionici. Iako su nakon toga mandolinisti odlučili otići, općinski glazbenici nastavili su koncert bez naplate ulaznine, ali na opće negodovanje gostiju, koji su gostioničaru vikali različite uvrede. U konačnici gostioničaru je preostalo samo ispričavati se gostima s «*Meine Herren, nimmer mehr, nimmer mehr!!!*». ¹⁷³ U Puli su često gostovali glazbenici iz različitih dijelova monarhije, ali i Europe. Tako u listopadu 1900. gostuju *Vukovarski tamburaši* održavši više koncerata u restoranu *Metropola*.¹⁷⁴

¹⁶⁸ *Polaer Morgenblatt* (Pula), 15.10.1905., br.1 prema : Gortan – Carlin Ivana Paula, Fragmenti iz glazbenog života Pule, 113. – 114.

¹⁶⁹ Načinović Daniel, *Pula sa starih razglednica*, 64.

¹⁷⁰ *Naša Sloga* (Pula), 14 lipnja 1901., 46., vidi prilog br. 16.

¹⁷¹ U slobodnom prijevodu protumačeno kao «Udaljite se, molimo nastavite dalje, produžite (...)).

¹⁷² Molim vas gospodo ulaz, danas se naplaćuje ulaz!

¹⁷³ Moja gospodo, nikad više, nikad više!, *Naša Sloga* (Pula), 14. lipnja 1901., 46.

¹⁷⁴ *Naša Sloga* (Pula), 05. listopad 1900., 66.

5. ZAKLJUČAK

Kavane i gostionice kao i ljudi s povijesne margine, ljudske sudbine koje su uz njih vezane predmet su proučavanja mikrohistorije, povijesti svakodnevice koja se tek od nedavno popularizirala u hrvatskoj historiografiji. S obzirom na vremensko ograničenje prilikom izrade ovog rada i relativnu pod-obrađenost tematike, iskorištenost tek malenog dijela izvora, ovaj opći prikaz teme gostionica, kavana i njihovog utjecaja na društvo, ostavlja još puno tema i sadržaja koji bi morali biti ispričani, prikazani, objašnjeni i uspoređeni. Tijekom istraživanja, ali i tijekom pisanja rada svakodnevno su se pojavljivali novi fragmenti, crtice iz kavanskog i gostioničarskog života iz kojih je doduše bilo potrebno iscrtati širi prikaz događaja. Sudbine, doživljaji, sjećanja, svaki od tih fragmenata jednako važan za prikaz cjelokupnog života svakodnevice, ne samo jedne gostionice ili kavane već čitavog grada. Nažalost mnoštvo tih sitnih fragmenata ljudskih života i neistraženih sudbina čeka skriveno u različitim putopisima, biografijama, novinskim i književnim djelima i člancima na hrvatskom, talijanskom, njemačkom, ali i mađarskom, češkom, poljskom pa čak i rumunjskom jeziku.

Ovim radom nastojali smo ponuditi općeniti uvid u onaj dio svakodnevice života koji se odvijao u i oko kavana i gostionica. Nastojali smo ukazati na te povijesno marginalizirane prostore, na funkciju koju su imali u svakodnevici brojnih pojedinaca i njihovu neopravdanu zanemarenost u historiografiji. Ukazujući na različite slučajeve prožimanja svakodnevice s kavansko-gostioničarskim svijetom, ujedno pružajući uvid u djeliće života onih koji su bili s tim lokalima usko povezani. Ipak, ostavili smo više neodgovorenih pitanja no što smo uspjeli ponuditi odgovora. Ostaju otvorena pitanja poput kvantifikacije – gdje, kada i koliko se što konzumiralo i koji su razlozi tome? Nužno je pružiti i sliku o socijalno-društvenom statusu onih koji su zalazili u određene lokale, koliko ih je bilo određenog imovinskog statusa, kakvo su obrazovanje imali i kakve su poslove obavljali, koliko su zapravo trošili, koliko je među njima bilo obiteljskih ljudi, a koliko samaca? Na koje dane se zalazilo u kavane i gostionice, a na koje ne? Na sva ta pitanja potrebno je odgovoriti vremenski detaljnijom, dodatnom i dubljom analizom izvora i dovesti u svezu s zajednicom, te općim stanjem u društvu. Da bi se pružili odgovori na sva ta pitanja, potrebno je analizirati arhivski materijal, poput, među ostalim gradskim institucijama, i pulske kvesture, koja zasigurno skriva mnoštvo fragmenata i nesretnih sudbina. Sve su to priče koje čekaju kako bi ih se izvuklo iz zaborava i uvrstilo u širi kontekst priče o gradu na samom rubu jednog davno nestalog carstva, i njegovih stanovnika na razmeđu dvaju stoljeća ispričane kroz ispijene čaše u njegovim kavanama i gostionicama.

Poglavlja 1. i 2. ovog rada nastoje dati kratak uvid u svakodnevicu grada i njegov razvoj na pragu XIX. i XX. st. i na društveno-političku situaciju koja je prevladavala među stanovništvom Pule toga razdoblja. Gostionica, kavana, krčma kroz društveni je razvoj preuzela primat mjesta opće društvenosti pred trgovom ili hramom, prerastavši svoju osnovnu funkciju pružanja ugostiteljskih usluga. Kroz podpoglavlje 2.1. ukazuje se na proces tog razvoja i razloge zbog kojih je do toga došlo. Značaj koji su ugostiteljski objekti imali za jednu zajednicu i utjecaj na odvijanje svakodnevice te zajednice prikazano je kroz podpoglavlje 2.2., dok je kroz podpoglavlje 2.3. prikazan način na koji su pojedinci provodili i stvarali svoju svakodnevicu unutar ugostiteljskih lokala i koliki su značaj ti lokali imali za živote određenih pojedinaca. Kakva je razlika između krčme, gostionice i kavane, i koliko se razlikuje klijentela tih lokala nastoji objasniti 3. poglavlje. O kavanama i gostionicama samog grada Pule i njegove okolice govori se u 4. poglavlju, dok su kroz podpoglavlja podrobnije obrađene teme vezane uz elemente koji su sačinjavali lokale i njihovu svakodnevicu. Tako o okupljalištu gradske elite, Marine Kasinu, o njegovoj povijesti i strukturi samog društva govori podpoglavlje 4.1., dok podpoglavlje 4.2. govori o neizostavnom sastojku kavanskog života, različitim tiskovinama koje su se mogle pronaći u kavanama. Alkohol je oduvijek imao značajnu ulogu u povijesti čovječanstva, a nigdje to nije bilo izraženije nego u samim gostionicama i kavanama. O njegovom utjecaju na društvo i odnos društva prema alkoholu govori podpoglavlje 4.3. Alkoholna pića u ponudi gostionica i kavana Pule možemo podijeliti na vino, pivo i žestoka pića. O svakome od njih i njihovom utjecaju na zajednicu podrobnije govore poglavlja 4.3.1. do 4.3.3. Kava je napitak bez kojeg ne bi bilo ni kavanskog života, o kavi, njenom nastanku i razvoju do nastanka kavana i o pojavi kavnog nadomjestka, sladnoj kavi, govori potpoglavlje 4.4. Prekomjerno uživanje u alkoholu često je za posljedicu imalo devijantno ponašanje koje je završavalo nasiljem. Tome mračnom aspektu gostionica i kavana posvećeno je podpoglavlje 4.5. Gostioničari i osoblje zaposleno u gostionicama i kavanama često je nepravedno zanemareno u historiografiji, a tek na djelić njihovog značaja za povijest svakodnevice ukazujemo potpoglavlje 4.6. Prostitucija je bila gost i pratitelj gostionica i kavana, potpoglavlje 4.7. govori o složenim sudbinama „prijateljica noći“ s pulskih ulica i hotelskih soba. Zabavljači i glazbenici bili su također sastavnim dijelom svakodnevice kavana i gostionica i kroz potpoglavlje 4.8. поближе upoznajemo njihov obol u pulskoj svakodnevici.

Predmet istraživanja ovog rada, grad Pula, Pola, Pulj, koje god od imena odabrali za aglomeraciju «doseljenika», upravo je zbog načina svog postanka doživjela tragičnu sudbinu

čak nekoliko egzodusa tijekom XX. stoljeća.¹⁷⁵ Kako su različite države preuzimale vlasništvo nad gradom, tako su ga njegovi prethodni stanovnici većinom napuštali, oslobađajući prostor za nove doseljenike, za nove Puljane ili «Puležane». Ti novi stanovnici, iako su zatekli već postojeće uređenje, prilagođavali su ga svojem kulturnom nasljeđu i potrebama, možda namjerno, ali vjerojatnije nehotice brišući onaj svijet i način življenja kojeg su stvorili njihovi prethodnici. Za one koji su otišli, Pula više nikada neće biti ono što su nazivali domom i za njih ostaje samo dojam konačnosti što najbolje ilustriraju riječi pulske pjesnikinje Paule von Preradović «(...) Nije više bilo Pule, niti austrijske mornarice ni – nezamislivo! – austrijskog juga! A iznad svih strahota, uopće nije više postojalo staro carstvo».¹⁷⁶ Oni koji su ostali nisu mogli samo kopirati način života svojih prethodnika, jer osim što se iz temelja promijenila zajednica u kojoj su živjeli, promijenio se i ambijent grada u kojem su sada živjeli zajedno s novopridošlim stanovništvom. Iako su često pridošlice u načelu prihvaćale i bile željne nastaviti određeni način života svakodnevice koji se do tada upražnjavao, to više nije bilo moguće jer društvo koje je tada nastajalo bilo suštinski drugačije od prijašnjeg. Kako je to sročio Miroslav Bertoša opisujući odnos između «domicila» i «doseljenika» u Puli nakon II. svjetskog rata: «Ni akulturacija, ni asimilacija dviju različitih skupina nikada nije potpuna: došljak koji je prihvatio etnokulturu starosjedioca (napose njihov jezik), unio je u taj odnos i – makar mali – dio svojih osobitosti».¹⁷⁷

U Puli danas ne postoji gradska kavana, nije se nastavila njegovati kavanska tradicija poput drugih gradova s austrijskim naslijeđem, i svi pokušaji revitalizacije neke od gradskih kavana, poput one *Degli Specchi*¹⁷⁸ neslavno su propali. Iako je Pula danas grad nebrojenih kafića, od mnogobrojnih gostionica tek je možda nekolicina opstala. Općenito su ugostiteljski lokali s kontinuitetom u samome gradu rijetkost. Razlog tome je zasigurno činjenica da se cjelokupna struktura gradskog stanovništva više puta iz temelja promijenila. Kavane i gostionice grada zamijenili su kafići, i iako se u nekima od njih donekle replicira kavanska kultura kao mjestima svakodnevnog okupljanja umjetnika, učenjaka i različitih društava i družina, dugačkih i dubokoumnih rasprava uz čitanje novina uz nezaobilaznu kavu ili kakav drugi napitak, ipak ne postoji ono što bi nazvali «kavanskom kulturom» i naslijeđem. Duh

¹⁷⁵ Pulu su nakon propasti A-U monarhije 1918. napustili većinom svi oni koji pripadnici različitih naroda koji su bili u vojnoj ili civilnoj službi i doselili zbog potrebe te iste službe. Kasnije su i mnogi protjerani od strane talijanskih vlasti, među njima i viđeniji i ugledni Puljani poput Josipa Krmpotića. Ista je sudbina zadesila i talijansko stanovništvo 1947. kada je Pula i službeno potpala pod Jugoslaviju. Raspadom Jugoslavije 1991. grad će ponovno napustiti brojni stanovnici, državni službenici i namještenici, posebice oni srpske nacionalnosti, ali i mnogi drugi.

¹⁷⁶ Arambašin Slišković Tatjana, *Koliki su te voljeli, moja Pulo!*, str. 184.

¹⁷⁷ Bertoša Miroslav, *Kruh mašta & mast*, Durieux, Zagreb, 2007. str 177.

¹⁷⁸ Kavana Ogledala.

Mitteleurope odavno je iščezao s gradskih ulica. Kao konstantni podsjetnik najvećeg preporoda grada tu su tek gradske ulice i velebne građevine preostale za nestalim carstvom, kao i sjeta stanovnika za tim vremenima koja zapravo nisu proživjeli, za živim ulicama prepunim mornara i radnika, za gradskim kurtizanama koje će stotinjak godina kasnije zazivati stihovima pjesme *Addio Pola*.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Pjesma o pulskoj kurtizani pulskog pjesnika Daniela Načinovića, koju je uglazbio pulski kantautor Franci Blašković.

6. LITERATURA

Knjige

- Arambašin Slišković Tatjana, *Koliki su te voljeli, moja Pulo!*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1996.
- Balota Mate, *Puna je Pula*, Čakavski sabor, Pula / Rijeka, 1981.
- Bertoša Miroslav, *Kruh mašta & mast*, Durieux, Zagreb, 2007.
- Dukovski Darko, *Povijest Pule*, Nova Istra, Pula, 2011.
- Krizmanić Attilio, *Pula tri tisućljeća mita i stvarnosti*, CASH, Pula, 2005.
- Načinović Daniel, *Pula sa starih razglednica*, Sportska tribina, Pula 1988.
- Perović Branko, *Austrougarske vile i kuće u Puli*, Tiskara Nova, Pula, 2010.
- Sabotić Ines, *Stare Zagrebačke kavane i krčme*, AGM, Zagreb, 2007.
- Ugussi Claudio, *Podijeljeni grad*, Durieux, Zagreb 2002.
- Ugussi Claudio, *Kameno gnijezdo*, Durieux, Zagreb 2005.
- White Michael, *Tolkien –biografija*, VBZ, Zagreb, 2006.

Prilozi iz knjige ili zbornika

- Benić Vedran, Gradska kavana Dubrovnik, *Hrvatska revija*, 4., godište III., 2003., 54. - 63.
- Bužleta Nadia, Tiskarstvo i nakladništvo u Istri 1859. – 1941. u *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 48, 3/4 2005., 208. - 232.
- Cindrić Velimir, Srednjeeuropska kavana kao stil življenja, u *Hrvatska revija*, 4., godište III., 2003., 13. - 18.
- Dobrić Bruno, Stare Pulske kavane, u *Hrvatska revija*, 4., godište III., 2003., 39. - 47.
- Duda Igor, Elementi kozmopolitizma u Puli između 1850. i 1918. godine, *Radovi 32-33*, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb 1999.- 2000., 105. – 116
- Dukovski Darko, Pula u razdoblju druge industrijske revolucije 1880.-1914., u *Mornarička knjižnica i Austrijska/Austrougarska mornarica u Puli*, ur. Bruno Dobrić, Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula 2005., 11. - 26.
- Ferracin Adriana, Vino annacquato: una vicenda processuale nella Parenzo del Settecento, u *Cerealia, oleum, vinum ...: kultura prehrane i blagovanja na*

jadranskom prostoru, 3. Istarski povijesni Biennale, sv. 3, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, ur. Marija Mogorović Crljenko i Elena Uljančić - Vekić, Zavičajni muzej Poreštine / Državni arhiv u Pazinu / Sveučilište Jurja Dobrile, Poreč, 2009., 139. - 144.

- Gortan – Carlin Ivana Paula, Fragmenti iz glazbenog života Pule, u *Mornarička knjižnica i Austrijska/Austrougarska mornarica u Puli*, ur. Bruno Dobrić, Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula 2005., 111. - 118.
- Malatesta Maria, Il caffè e l'osteria, u *I luoghi della memoria. Strutture ed eventi dell'Italia unita*, ur. Mario Isnenghi, Editori Laterza, Bari-Roma, 1997., 53-67.
- Nikočević Lidija, Škrbić Nevenka, Način gledanja: Mit o Austriji u Istri, u *Istra različiti pogledi*, popratna edicija uz izložbu, Etnografski muzej Istre, Pazin 2002., 67. - 76.
- Novak Zrinka, Neki aspekti pravnog položaja žena u Vinodolskom zakonu, Senjskom i Krčkom statutu, u *Historijski Zbornik*, god. 2009., br. 2, 315. - 343.
- Ploekinger Veronika, Način gledanja: Razvoj turizma u prošlosti, Istra u Povijesnom presjeku turističkog interesa, u *Istra različiti pogledi*, Etnografske zbirke Istre kroz austrijsko-hrvatski dijalog, Etnografski muzej Istre, Pazin 2002., 15. - 28.
- Ravančić Gordan, Kvantifikacija svakodnevice – primjer dubrovačkih krčmi, *Povijesni prilozi 39*, časopis hrvatskog instituta za povijest, Zagreb, 2010., 11. - 21.
- Sabotić Ines: Zagrebačke kavane na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, u *Hrvatska revija*, 4., godište III., 2003., 24. - 32.
- Visintin Denis, Način gledanja:Austrijska poljoprivredna politika, u *Istra različiti pogledi*, Etnografske zbirke Istre kroz austrijsko-hrvatski dijalog, Etnografski muzej Istre, Pazin 2002., 83. - 88.
- Wiggermann Frank, Dva grada u jednome, u *Mornarička knjižnica i Austrijska/Austrougarska mornarica u Puli*, ur. Bruno Dobrić, Sveučilišna knjižnica u Puli, Pula, 2005., 27. - 40.

Prilozi iz novina

- *Naša Sloga* (Pula), 18. siječnja 1900., 3.
- *Naša Sloga* (Pula), 25. siječnja 1900., 4.
- *Naša Sloga* (Pula), 22. veljače 1900., 8.

- *Naša Sloga* (Pula), 03. Travnja 1900., 14.
- *Naša Sloga* (Pula), 06. travanj 1900., 15
- *Naša Sloga* (Pula), 10. Travnja 1900., 16.
- *Naša Sloga* (Pula), 25. svibnja 1900., 29.
- *Naša Sloga* (Pula), 22. lipnja 1900., 36.
- *Naša Sloga* (Pula), 24. kolovoza 1900., 54
- *Naša Sloga* (Pula), 11. rujna 1900., 59.
- *Naša Sloga* (Pula), 05. listopad 1900., 66.
- *Naša Sloga* (Pula), 12. listopada 1900., 68.
- *Naša Sloga* (Pula), 23. studenog 1900., 80.
- *Naša Sloga* (Pula), 08. veljače 1901., 12
- *Naša Sloga* (Pula), 14 lipnja 1901., 46.
- *Naša Sloga* (Pula), 03. rujna 1901., 69
- *Naša Sloga* (Pula), 06. rujna 1901., 70.
- *Naša Sloga* (Pula), 15. studeni 1901., 90.
- *Naša Sloga* (Pula), 08. siječnja 1902., 2.
- *Naša Sloga* (Pula), 10. siječnja 1902., 3.
- *Naša Sloga* (Pula), 27. svibnja 1902., 40.
- *Naša Sloga* (Pula), 10. lipnja 1902., 44.
- *Naša Sloga* (Pula), 15. srpnja 1902. 54.
- *Naša Sloga* (Pula), 08. siječnja 1903., 2.
- *Naša Sloga* (Pula), 15. siječnja 1903., 3.
- *Naša Sloga* (Pula), 21. svibanj 1903., 21.
- *Naša Sloga* (Pula), 06. kolovoza 1903., 32.
- *Naša Sloga* (Pula), 17. rujna 1903., 38
- *Naša Sloga* (Pula), 17. prosinca 1903., 56.
- *Naša Sloga* (Pula), 16. ožujak 1905., 11.
- *Naša Sloga* (Pula), 05. listopada 1905., 40.
- *Naša Sloga* (Pula), 22. prosinca 1905., 51
- *Naša Sloga* (Pula), 08. studenog 1906., 45.
- *Naša sloga* (Pula), 03. siječnja 1907. 1.

7. PRILOZI

Zemaljski namet u Istri. Zemaljski odbor za Istru opunomoćen je privremeno pobirati za god. 1900. slijedeći namet:

1. 35% na sve izravne realne poreze, te 45% na neizravne osobne poreze, u koliko isti nisu oslobođeni nameta u smislu zakona od dne 24. junija 1898. — zem. zak. br. 20.;

2. namet 100% na potrošarinu od vina i mesa;

3. porez po K 3-40 od svakoga hektolitra na malo prodanoga piva, te po K 20-04 od svakoga hektolitra na malo prodanih žestokih pijača, navedenih u zakonu od dne 18. maja 1875., drž. zak. br. 84, član. I. B. II. odst. 1; te po K 13-36 od svakoga hektolitra na malo prodanih žestokih pijača, navedenih u istom zakonu; članak I. B. II. odst. 2.

Porez na pivo i na rakiju nesmije se pobirati niti kad se priređuje ni kod uvoza. Isto tako je rakija oprošćena od zemaljskoga poreza u svih slučajevih, u kojih se za istu neplaća državni porez po § 5. zakona od dne 20. junnia 1888.

Prilog 1., Članak o uvođenju nameta u Istri.

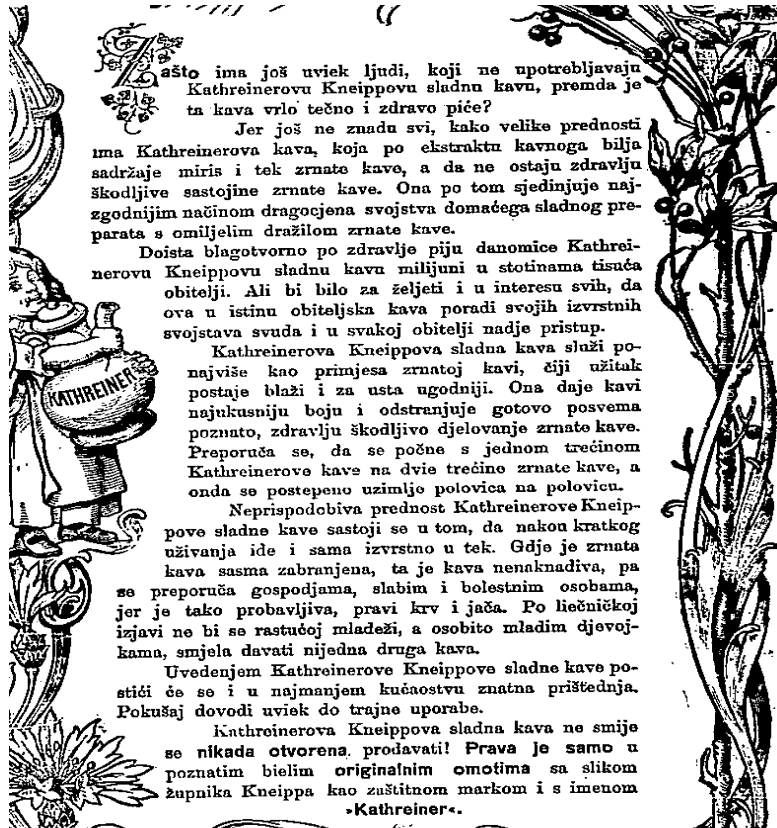
Izvor: Naša Sloga, Pula, 18. 01.1900., broj 3

Admiral. Spann, dao je uvrstili u. proračun 236.500 kruna više nego lani za povećanje plaće radnicima arsenala u Puli.

Iz Fasane pišu nam dne 14. tek. Sinoć su imali trgovci, krčmari i obrtnici ovoga gradića gostbu u krčmi Jakoba Svečića, na prvom katu. Do 11 sati išlo je sve liepo, nu okolo te ure nastalo je psovanje i tuženje tako, da su neke gospodje i gospojice morale bježati i u prizemlju se onesvjestile. U prizemlju bio je Franjo Vlah sa suprugom, Andre Kučić i jedan luaneijalni stražar, koji su priskočili gospojama u pomoć i počeli ih osvješćivati. Nu u zao čas, jer kad ih čuše govoriti medju sobom hrvatski, naskočise neki Talijani sa prvog sprata i navalise na njih, zadav im mnogo ozleda. Avita cultura.

Prilog 2., Članak o sukobu u fažanskoj gostionici.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 18. 01.1900., broj 3

Kašto ima još uvijek ljudi, koji ne upotrebljavaju Kathreinerovu Kneippovu sladnu kavu, promda je ta kava vrlo tečno i zdravo piće?

Jer još ne znadu svi, kako velike prednosti ima Kathreinerova kava, koja po ekstraktu kavnoga bilja sadržaje miris i tek zrnate kave, a da ne ostaju zdravlju škodljive sastojine zrnate kave. Ona po tom sjedinjuje najzgodnijim načinom dragocjena svojstva domaćega sladnog preparata s omiljelim dražilom zrnate kave.

Doista blagotvorno po zdravlje piju danomice Kathreinerovu Kneippovu sladnu kavu milijuni u stotinama tisuća obitelji. Ali bi bilo za željeti i u interesu svih, da ova u istinu obiteljska kava poradi svojih izvrstnih svojstava svuda i u svakoj obitelji nadje pristup.

Kathreinerova Kneippova sladna kava služi ponajviše kao primjesa zrnatoj kavi, čiji užitak postaje blaži i za usta ugodniji. Ona daje kavi najukusniju boju i odstranjuje gotovo posvema poznato, zdravlju škodljivo djelovanje zrnate kave. Preporuča se, da se počne s jednom trećinom Kathreinerove kave na dvie trećine zrnate kave, a onda se postepeno uzimlje polovica na polovicu.

Neprirodobiva prednost Kathreinerove Kneippove sladne kave sastoji se u tom, da nakon kratkog uživanja ide i sama izvrstno u tek. Gdje je zrnata kava sasna zabranjena, ta je kava nennknadiva, pa se preporuča gospodjama, slabim i bolestnim osobama, jer je tako probavljiva, pravi krv i jača. Po liečničkoj izvavi ne bi se rastućoj mladeži, a osobito mladim djevojkama, smjela davati nijedna druga kava.

Uvođenjem Kathreinerove Kneippove sladne kave postići će se i u najmanjem kućanstvu znatna prištednja. Pokušaj dovodi uvijek do trajne uporabe.

Kathreinerova Kneippova sladna kava ne smije se nikada otvorena, prodavati! Prava je samo u poznatim bielim originalnim omotima sa slikom župnika Kneippa kao zaštitnom markom i s imenom „Kathreiner“.

Prilog 3., Reklama za Kathreinerovu Kneippovu sladnu kavu.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 25.01.1900., broj 4.

Uvedenje sladne kave, koje je po prilici prije jedan decenij počelo, a danas gotovo čitavi civilizovani svijet zahvaća, pokazuje se usljed svojih povoljnih posljedica sve većina obćenitijim za zdravlje i narodno gospodarstvo. Dapače ne može se procijeniti, kolika je prištednja postignuta u novcu, a opet koliki je uspjeh postignut obzirom na blagostanje i jakost (čvrstoću tela) ovim zdravim, domaćim kavnim napitkom, koji je stopram tvrdka Kathreiner iznesla na javu i upravo podigli na glas. A. ne će jamučno, ni dugo potrajati, da će se Kathreinerova Kneip-pova sladna kava kao najodličniji, pridonatak k zrnatoj kavi udomiti u svakoj obitelji tamo, gdje je zrnata kava od liečnika zabranjena, također, čista piti. Zato, podpuno priznanje, i pohvala doista zaslužuje svaka reyna gospodarica, koja je ovo, važno zdravstveno, poboljšanje našega dnevnoga običajnog napitka, na blagoslov svojih, uvela ili uvadja, i unapređuje.

Prilog 4., Članak o uvođenju sladne kave.
 Izvor: Naša Sloga, Pula, 22.02.1900. broj 8.

Podlistak.

Žestoko piće — otrov ljudima.

Napisao *grof Lav Nikolajevič Tolstoj.*

S ruskoga prevco Armin Koričić.

„I nikakav pak sluga ne može dva gospodara služiti; jer ili će na jednoga mrziti a drugoga ljubiti, ili će jednome voljeti a za drugoga ne mariti. Ne možete služiti Bogu i bogatstvu“.

Sv. Luka, XVI, 13.

— Silne prostorije najbolje zemlje, koja bi mogla da brani milijune obitelji, što stenju danas u biedi i nevolji, upotrijebljuju se dan danas za nasad duhana, vinove loze, heljde a osobito za slad i korun (krumpir), koji su svi proizvodi oprediejeni za pravljenje alkoholnih (žestokih) pića: vina, piva, rakije (vutke). Milijuni radnika, koji bi mogli da proizvode nužne predmete, zaokupljeni su proizvodnjom toga pića. Proračunalo se, da proizvodnja vutke, pive izerpiljuje u Englezkoj deseti dio radnika.

A šta su posljedice proizvodjanja i užitka vina, rakije, pive?

Stara jedna priča povieda nam ovo: Monak neki utanačio je jednoč s djavlom okladu, da će mu prepriječiti, te neće moći doći u njegovu čeliju; uspije li djavlu uničiti,

Druga je posljedica štetni upliv tih pića na čovječje zdravlje.

Ako se i ne osvrćemo na one posebne boljetice, kojima su relovno pijanice zaraženi — boljetice one strašne, koje mnogim ljudem donose smrt; — opazilo se je, da oni, što piju, pa boluju na kojoj običnoj bolesti, mnogo čeže ozdrave, tako, te osiguravateljna društva daju više na život ljudi, koji žestokih pića ne uživaju, nego na život onih, što ih uživaju. To je druga posljedica uživanja alkoholnih pića.

Treća i najuzasunija je posljedica: potamni razum i svijest.

Ljudi bivaju usljed užitka alkohola surovijini, bedastijini i srditijini.

— A kakove nam koristi donasa užitak inkovih pića?

— Nikakove.

Branitelji rakije, vina, piva tvrdili su iz- rvice, da ta pića podavaju zdravlja i snage, ia griju i vesele...

Danas je pak lažnost te tvrduje nepobitno lokazana.

Ova pića ne jačaju zdravlja, jer su otrovna, i užitak takvog otrova ne može biti drugičij, io škodljiv.

Činjenica, da vino ne podaje snage, iz- ostavila se više ne jedared time, da se stalo

to se monak obvezuje, da će učiniti sve ono, što bi mu djavlo zapovjedilo.

Djavno se preobrazi (pretvori) u ranjena gavrana, pojavi se poklapljenih, krvarećih krila na vratima čelije, poskakivao amo tamo i jadovao. Monaku se gavran smili i unese ga u svoju čeliju. Djavo, koj je na taj način dobio okladu, predloži monaku tri zločina, da ih po volji bira: umorstvo, brakolomstvo i pijanstvo. Monak odabere pijanstvo — misleći, kad se opije, da će time sam sebi nahuditi. Al kad se napio, izgubi pamet, ode u selo, te se — zaveden u napast nekom ženom, ogričši o brakolomstvo; za tim se je htio braniti protiv supruge te žene, koj ga bijaše zatekao i nanj navalio, a tako braneci se — ubije čovjeka. To su evo po priči posljedice pijanstva...

A takve su eto posljedice i u žiliji, u životu. Riedko se zbudne, da bi tat ili ubojica u trieznom stanju krao i ubijao. Statistike sudova dokazuju, da se devet desetina zločina počinja u pijanstvu.

Najbolji dokaz tome, da se većina zločina čini u pijanstvu, pruža nam činjenica, da u onim nekolikim državam meričkim, gdje je uživanje alkohola bezuvjetno zabranjeno, gotovo i nema zločina; nema tuđ ni kradnje, ni umorstva, a — tamnice su prazne. To je dakle prva posljedica uživanja žestokih pića: tekom mjeseci i godina prisposobljati rad onog a što pije, s radom radnika, koj ne pije — a obojica su bila iste i jednake radne snage: pa je posljedak bio vazda na strani trieznoga, koji je uvijek izradio i više i bolje, od onoga pila. Pa i u pijaćkim čelama (u vojsci), koje dobivaju vutke, imade uvijek više njih slabih, onemoglih i onakvih, koji zaostaju, nego kod onih, koje ne dobivaju vutke, u obće nikakovih žestokih pića. Nadalje je dokazano, da vutka ne grije trajno; da toplina, što ju ona daje, nije duresna (trajna), da čovjek iza onoga trenutka uzrujanosti još više trpi od zime i da pilac uvijek čeže može da snosi trajnu zimu, nego triezvenik (triezan čovjek). Ruski mužici (seljaci), koji zimu umiru od zime, podlugaju joj s toga, što se — tobož — zagrievaju vutkom.

Što se tiče veselosti, koju da podaje vino: to je dan danas gotovo i suvišno kazati, da to nije prava, zdrava veselost.

Svako znade, kakova je ta veselost pijanice: dovoljno je samo promatrati, što se događa u krmah, gostionah u gradovih, te na sajmovim, prošćenjim u selim...

Ovakove veselice svršavaju vazda epitogoni (zaglavkom): kojekakve uvriede, tučnjave, ozlede, svakovrstni zločini i poniženje čovječjega dostojanstva... (Stiči konac.)

Prilog 5., Podlistak Lava Nikolajeviča Tolstoja o štetnosti alkohola u prijevodu Armina Koričića.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 03..04.1900. broj 14.

Medjunarodna skupština obrtnika (gostioničara, kavanara i sličnih) biti će dne 5. aprila t. g. u prostorijama gostione „Miramare“ u Puli.

Prilog 6., Najava Medunarodne skupštine obrtnika u kavani Miramare.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 03..04.1900. broj 14.

Častim se najaviti slavnom općinstvu da sam svoju gostionu iz Via Sergia, 52
prebėsao
 u Via Barbacani 3 (prije „Eigenbau“) Vis-à-vis Marine-Casino.
 Točim najbolja istarska i dalmatijska crna i bijela vina, mušalu, cognac, i.t.d. te vino u staklenkam najizabranijih vrsti. Kuhinja je na „primorsku ruku“, pa se što toplije preporučam slavnom općinstvu iz grada i pokrajine, da me izvole počastiti svojim posjetom, pa neće žaliti, da se k meni što češće navrate. Gostionu je predplaćena na „Našu Slogu“.
Svoji k svojim!
 Sa veleštovanjem
Aleksandar Alunić,
 gostioničar.

Prilog 8., Plaćeni oglas u tisku

Izvor: Naša Sloga, Pula, 06..04.1900. broj 15.

pučom.

Dne 14. pr. mj. bijaše ovdje u krčmi neki naš rodoljub iz Medulina, te jedan jadreščanin. Toj dvojici pridružilo se i nas domaćih u krčmi Aleksandra Frece. Uz čas vina pogovarali smo se mirno i pametno.

Poslije 9 sati na večer stupi u tu krčmu spomenuti svećenik u društvu s bolničkim popom i liečnikom G. iz Pule. Pridošlice počese svraćati govori na narodno pitanje i rogoboriti proti Hrvatima. U žestini pića i govora počest sakom u stolove udarati grozeći se našim muževom, osobito rečenomu Jadrešku. Prodnjacio je pre Blaž i likar iz Pule. Udarajuć po stolovih razbiše jedan drohtar i skoro da nerazbiše svieću. Krčmar videći, da bi mogao pop i likar slab proći, jer i strpljivost ima svoje granice porinu iz krčme popa i likara i tuda nast u krčmi mir i red.

Pop se može Bogu zahvaliti, što ga je uvriedjeni i uzpaljeni narod pustio do župnog stana mirno proći a likar je u put napao po dva puta mirne ljude, koj su ga pa pošleno iztukli, te neka se zahvali dobroćudnosti našega puca, što je odnio u Pulu živu i cjeļu glavu, premd: će se valjda dugo sjećati one nauke, koju je one noći pred župnim stanom od nekih primio. Ovo su vam gospodine ured-

Prilog 10., Vijesti o sukobu u gostionici u
Jadreškima

Izvor: Naša Sloga, Pula, 22..06.1900. broj 36.

Savez gostioničara. U svrhu ustanovljenja saveza, sakupili se jučer u četvrtak gostioničari, krčmari i kavanari iz Trsta i Istre u Puli. Raspravljale se pojedine točke, zasjecajuće u taj obrt, te se za pojedina mjesta odabrali delegati.

Prilog 7., Obavijest o nastanku saveza krčmara i gostioničara Istre

Izvor: Naša Sloga, Pula, 06..04.1900. broj 15.

Mjestne:

Ubila ga rakija. Bijaše kočijaš taj Antop Gržinić, negdje u dobi ispod četrdesete, te bi svaku svoju prostu vricu upotrebio, da se združi sa sa svojom starom prijateljom — rakijom. I pio on, Bože, dok mu sve u glavi škripilo, lievao čašicu za čašicom žeste u se, — jer na žalost o jednobroju čašica nije imao pojma. Tako se on skupio ove nedelje u noći sa nekim svojim drugovima u rakijašnici Čerjenice u Puli, te se oborio na svoj stari otrov tolikom oduševljenošću, ko da sutradan imade svieta nestati. Pio je i pio za oklađu il kako li već, dok nije dopro negdje do sto i pete čašice. Kad u neke opremi se, da će već jednom kući, ode, al se vani sruši na zemlju.

Priskočiše samilosni ljudi, smjestiše ga u kočiju i odvedoše u neku staju. Tu ga polievali vodom, nastojali ga dozvati k sebi, al sve uzalud, bio je mrtav — ubila ga rakija.

Čudimo se, kakovu dušu može imati takav rakijašničar, i toliku množinu rakije podati jednoj jedincatoj osobi; to će reći ubijati ljude.

Oblašć će u tome za stalno učiniti svoju dužnost, te kazniti one, koji su za takav čin odgovorni svojom lahkoumošću i željom za dobitkom.

Prilog 9., Vijesti o smrti uzrokovanoj
pretjerivanjem u rakiji

Izvor: Naša Sloga, Pula, 25..05.1900. broj 29.

Podlistak

Žestoko piće – otrov ljudima

Napisao *prof. Lav Nikolajevič Tolstoj*.

S ruskoga: preveo, *Armin Koričić*.

(Nastatak)

Žestoka, dakle, pića ne podaju ni zdravlja, ni snage, ni toplote, ni veselosti; ona proizvode tek samo, zlo i opet zlo. Čovjek bi morao konačno misliti, da svaki razuman i dobar čovjek ne samo neće sam piti tih žestokih pića, nego da će svim silama nastojati, kako bi druge odvratilo od toga otrova. Na žalost vidjamo danonice baš protivno. Ljudi se tako čvrsto drže starih navika i običaja, oni se još tako teško mogu toga osloboditi, to mi još dan danas vidjamo mnogo dobrih i mudrih ljudi, koji – ni iz daleka ne napuštajući užitek pića kao ni običaj, da ih nude – svoju zlu naviku uporno branu...

„Nije – vele, oni – uživaju sam zlo, nego zloraba toga uživanja.“

— „Kralj David veli: Vino veseli srce čovjeka. Hrist, na svadbi u Kani, Galilejsko blagoslovo je vino.“

— „Kad ga ne bi pili – izgubila bi vladu najizdašnije vrelo svoga budžeta (dohodka).“

— „Nije moguće slaviti kavru srećanosti ili svadbu, a da ne bude vina.“

— „Kako da čovjek kod kupa ili prodaje ili za posjeta svoga prijatelja ne učene čašicu?“

— „U našem životu, punom jada i nevolje svakojakih, moramo da pijemo – vešt bičoni radnici.“

— „Pijemo li samo prigodice i to umjerenost, ne škodimo, bime nikomu.“ – vele imudri ljudi.“

— „Piće je veselje Rusije“, rekao je velik carovnik Vladimir Carovnik.“

— „Ono škodi samo nama i liče se ljudi, koji živi podali piće. Moglo se je reći, dok još nisimo vidjeli one stolone i tisuće zločinaca, koji sad izpunjavu zatvore i tamnice, i one“

žene, što ih vino privoli k propasti. Moglo se nekako reći, dok još nisimo znali, da su stolone tisuća ljudi, koji bi mogli živjeti na sreću svoju sobstvenu i na sreću drugih: izgubili svoje sile, svoj razum i svoju dušu, jer imade žestokih pića, a ovaj ih otrov doveo u izkušenje...“

Danas se više ne smije i ne može reći, da je užitek alkohola stvar pojedinca čovjeka; da je njegov užitek nesklodljiv; da svatko znade, što radi, pa mu nema nitko da podaje nauka i t.d.... Ne: *To je društvena stvar najveće važnosti*. Hoćemo mi, ili ne: Svi su ljudi dan danas podijeljeni u dva tabora: jedni se bore rieđu i primjerom proći bezkorisnom užtku alkohola; drugi isto tako brane rieđu i djelom taj otrov. I taj broj, taj rat, vidjamo mi u svim zemljama; ina tome dvadeset i nekoliko godina, da ga i mi u Rusiji vodimo sa svom odličnosti. (Konac)

Prilog 11., Drugi dio podlistka Lava Nikolajeviča Tolstoja o štetnosti alkohola u prijevodu Armina Koričića.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 10.04.1900. broj 16.

† **A. Stipančić**, dobro poznati kavanar u Puli, rodom Šibenčan, umro je nakon kratke bolesti sinoć. Pokoj mu duši!

Prilog 12., Osmrtnica objavljena u tisku.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 24.08.1900. broj

54.

Izvrstna kapiljica crnoga i bijeloga vina uz umjerene cijene dobije se u obćini kaldirske Laze kod Motovuna. Upozorujemo krčmare i trgovce vinom na to sa opazkom, da se u tom pogledu obrate na našega pouzdanika **Antona Božić** iz Laza, koji će nedvojbeno podržati sa nepokvarenim posve naravnim vinom. Čuvati se je pred raznim agentima, koji trgovce i krčmare oblietavaju.

Prilog 14., Preporuka za trgovca vinom.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 12.10.1900. broj

68.

Sva rodoljube uljudno molimo, neka zahtjevaju „Našu Slogu“ po svih kavanah i gostionah koliko u Puli toliko izvan iste:

Prilog 13., Oglas za Našu slogu namijenjen vlasnicima gostionica i kavana

Izvor: Naša Sloga, Pula, 11.09.1900. broj 59.

Iz Marčano pišu nam 1. t. m. U nedjelju dne 27. jenara počinio je neki **Mate Radolović (Rebac)** strašan zločin. Taj nitkov usuljao se večer oko 10 sati u krčmu Komparičevu, te počeo tupo psovati poštene mladiće, koji su se mirno pogovarali uz čašu vina i razbijati im staklenice. Mladićem je ta neugodna šala dosadila, digli se na noge i bacili dotičnog na vrata van. Kud su se posle četvrt sata mirno vraćali kući, Rebac je ispalio iza jednog zida pušku, te pogodio trojicu njih. Jedan je smrtno ranjen u glavu, drugi malo manje isto u glavu, a treći malo ozledjen na životu. Dva teže ranjena nalaze se u bolnici u Puli, a prvi je možda i umro, kako neki vele.

Prilog 15., Vijesti o ubojstvu u Marčani

Izvor: Naša Sloga, Pula, 08.02.1901. broj

12.

Uboge talijanstvo Pale. Za prošla-
viti porod kraljicne Jolande valjda, odlu-
čilo je neko mjesno talijansko društvo,
da udesi koncert u vrtu plizenjske gos-
tione u Puli. Gostioničar im je dozvolio,
da mogu dovesti glazbu i mandoliniste u
vrt, a za drugo cni nisu ni pitali. U su-
botu večer eto ti na jednoč občinske glazbe
i mandolinista, te ponosito zauzeše mjesto.
Nakon malog dogovora privakoše stolić k
ulazu u gostionu, postavivše na nj tanjur
i da će pobirati ulazninu. Prvi uljegoše
neki oficiri i prvi pozdrav nespretnim po-
biračima ulaznine bio je: „schauen sie,
dass Sie weiter kommen!“ Nu ovi se nisu
dali ustrašiti već su junački zahtjevali:
„prego signori ingresso, oggi si paga in-
gresso!“ Prepirku je prisjekao gostioničar,
koji je finu gospodu od odbora na red
pozvao i poučio jih, da je u svojoj gos-
tioni on sam gospodar. Na to su biesni
koncertiste počeli kriviti jedan drugoga,
časteđ se narodnim kulturnim izrazima
madonna, ostia, dio ecc., a mandolinisti,
s mandolinama izpod pazula nejednoč
podbrusiše pete, praćeni zviždukom i sar-
kazmima nekolicine prisutnih gostova. Kad
je kellner još porinuo u kut stolicu, sa
tanjurom i par seksera što je valjda sam
odbor bio kod ulaza položio, neki vatreni
doktor od Demokralike nije se moguo su-
spreći, a da ne izusti dugu govorañciju,
tužeć se na sramotu koju je talijanstvo
doživilo, a da bi gdje već, pod samim ka-
pitulijumom negdašnje rimske „Pietatis
Juliae“. Občinska glazba nije se dala pre-
strašiti, već je junački svirala cielu večer
bez ulaznine sabranoj množini gostova.
Nu najslabije je prošao gostioničar sam,
jer su ga gosti od stola do stola pozivali
i psovali što je dopustio da udju... pred-
stavnici hiljadugodišnje kulture, koju su
neki drastičnije nazivali, a ubogi gostio-
ničar, bačen na muke, hvatao se za glavu
i uvjeravao: „Meine Herren, nimmer mehr,
immer mehr!“ O č e v i d a e.

**Prilog 16., Vijesti o neuspjelom koncertu
općinske glazbe u Plizenjskoj pivnici**
Izvor: Naša Sloga, Pula, 14..06.1901. broj
46.

Rodbinska tragedija dogodila se
ponedjeljak večer. Neki A. Silić, poslužnik
c. kr. pošte na odjelu S. Polikarpa u Puli,
sumnjao je o braćnom poštenju svoje žene
rođj. Premru, po zvanju babice, a po
poslu gostioničarke na šijanskoj cesti broj
... ..
kratkotrajne prepirke medju njima, odapeo
proti ženi dva hitca iz samokresa te ju
obima pogodio u glavu. Nakon toga čina,
u nakani usmrćenja, odapeo tri hitca proti
sebi te se smrtno ranio i u tom stanju,
ronuć u krvi, izručio se oblasti u ruke.
Koliko ženu, koja nije teško ranjena, to-
liko njega prevezlo se u miestnu bolnicu.

**Prilog 19., Obiteljska tragedija u
Šijani**
Izvor: Naša Sloga, Pula,
15..01.1903. broj 40.

Potrošarina na pivo.

Zast. Rizzi obrazloži svoj prešni pred-
log, kojim se pozivlje zemaljski odbor, da
poduzme potrebite korake kod cesarske
vlade neka bi odustala od nakane snižiti
občinsku potrošarinu na pivo na K 3-40
ili 3-20 i da bi ga opunovlastila, da može
tu potrošarinu povisiti do K 5 po hekto-
litru.

Oh ovom predmetu — reča — raz-
pravljalo se je već do sada; navadja štete
i neprilike, u koje bi spravilo sniženje po-
trošarine občinske uprave. Pivo se mnogo
pije u nekojih gradovih. Traženim povi-
šenjem dobio bi samo grad Pula kakvih
25.000 K. Prvo čini veliku konkurenciju
vinu, tomu domaćemu proizvodu. Na vino
udara se visoku potrošarinu, tako hoće
država K 3-40; pokrajina 3-40 i občina
3-40, što čini K 10-20. A gdje su nameti?
Drugi je to posao u pokrajinah, gdje se
proizvadjia pivo i gdje neima vina, ali mi
živimo u vinorodnoj pokrajini, pak je
opravdan ovaj predlog.

Predlog taj prihvatí sav sabor.

Prilog 17., Uvodenje potrošarine na pivo
Izvor: Naša Sloga, Pula, 15.07.1902. broj
54.

Preuzeće gostione!

Podpisana stavlja do znanja svim članovima „Čitaonice“ i „Prvog
istarskog Sokola“ te ostalom narodnom občinstvu u Puli i okolici, da
je preuzela

restauraciju Stadt Pola,

u kojoj će točiti najbolje vrsti vina i plizenjsko pivo,
ačim će biti jestvine najukusnije pripravljene uz umjerene
ciene. Primaju se predplate na tjedan ili mjesec.

Preporučajuć se toplota za mnogobrojan posjet, obedaće točnu poslužbu
te bilježi uz stovanje

Jelena Kandušer,

Prilog 18., Oglas u tisku
Izvor: Naša Sloga, Pula, 08..01.1903. broj 2.

„Istarska vinarska zadruga na
ograničeno jamćenje u Puli“. Službeni
list „Osservatore Triestino“ priobćuje, da
je ubilježén u zadrudni zapisnik novi
upravni odbor vinarske zadruge u Puli,
sastojeci od slijedćih članova: gospodin
Lacko Kriz, ravnatelj, g. Josip Sühović,
njegov zamjenik, g. Ante Mezulić, sva
trojica u Puli; g. Josip Svetličić u Što-
kovcih i g. Ante Mišan u Kanfanaru.

**Prilog 20., Sastav upravnog odbora
Istarske vinarske zadruge,**
Izvor: Naša Sloga, Pula, 17.12.1903. broj
56.

Na duhovski ponedjeljak u večer sjedila su četiri Hrvata — Dalmatinca u jednoj od prvih bečkih kavana. Sakupljajuć se s raznih strana ispred kavane i vičući kroz prozore, da se osvjeđujući da li je neprijatelj dosta slab, provali rolja talijanskih djaka uzevši sobom svoje radnike, u kavanu, oborazana batinama i toljagama posjećenim prvoga ili istog dana, debelim ko držalo od motike. S hunskom vikom: „Morte ai scavi“ navali, te toljagama, bokserima, noževima nemilo udarahu po ovoj četvorici, koja se je na udivljenje prisutnih gostova junački držala, dok se trojica njih ne svali u vlastitoj krvi ogreznuta bez svijesti. Zadovoljivši tako zahtjevima svoje „avile culture“ protiv „barbara“ ostaviše brzo kavanu i toljage. Odmah je priskoćilo spasavajuće društvo, te pruživši izmrcvarenim i onesvještenim prvu pomoć, dade ih odvesti kočijama u pratnji detektiva kući. Prepoznalo se je vodje tih junaka, vriednih sinova Musolina, izmedju kojih se iztize jedan Porečanin. Svi gostovi i nekoliko oficira, stashe zapanjeni nad ovako nečovječnim postupkom, pitajući se izmedju sebe, da li može takova šta da počini akademčki naobražen čovjek, da li može takova šta da počini čovjek, koji ima srca, koji znađe da svaki od ovih siromašnih mladića ima kod kuće roditelje, braću, koji uvijek strepte da kakovo zlo ne zadesi ljubljenog sina, brata? Ne, nit mržnja nit gnjev ne može takova šta da počini. Pitam ja svakog od čitatelja, da li je on kadar bez svakog uzroka i na pseto da tollazom. nožem. da navali i na mrtvo

Prilog 21., Nasilje u pulskoj kavani.

Izvor: Naša Sloga, Pula, 27..05.1902. broj 40.

Ubojstvo u Štinjanu.

U nedjelju dne 17. o. mj. popravdali se kod igranja karta u jednoj krčmi u Štinjanu tamošnji žitelj Zahitla Anton od Antona, Ivan Bilić i Anton Milovan sa Martinom Orličem od M.Š. Kad je Orlič

oko 9 sati na večer izišao iz krčme, pošli su gornja trojica za njime te kad ga dostignuše kojih 50 koračaja od Konsumnog društva, stadoše ga debelim komadima drva lupati po glavi tako, da su mu razlupali tjeme, te usljed zadobivenih udaraca Orlič padnu onesvješćen na tle i izā nekoliko časaka izdahnuo. Jučer je bila na licu mjesta sudbena komisija, te je ustanovila da je pok. Orlič umro usljed vrlo jakog udarca zadobivenog na tjemenu, na kojem je zadobio tako široku ranu, da je mogla u nju ući šaka. Zahitla je priznao da je on zadao smrtni udarac pok. Orliču. Kako nas izvješćuju, ovaj Zahitla je već bio više puta kažnjen radi raznih zločina, a i ostala dvojica su na dosta zlom glas. Sva trojica su već u zatvoru, gdje očekuju pravednu kaznu za ovo zločjelo.

Pokojni Orlič bio je oženjen te dobar i marljiv radnik u ovdješnjem arsenalu.

Prilog 24., Ubojstvo u Štinjanu

Izvor: Naša Sloga, Pula, 22.12.1905. broj 51.

Ubojstvo u Šikićih. U utorak na večer dne 7. o. mj. dogodilo se na cesti izmedju sela Škatari i Šikići dvostruko ubojstvo. Toga dana naime, obilazili su po starom svom običaju mladići tih dviju sela maskirani po kućama. Vraćajući se pred večer sa te obhodnje, a ne u triznom stanju, sretoše se te dvie skupine spomenutih sela na cesti, gdje je došlo do svadje. Od rieči dodje do šaka a najposlje do noževa. U toj tučnjavi ostaše ubijeni, probodeni nožem u srce, Blaž Šikić od Ivana i Dinko Luketa iz Šikići, a četvorica ranjeni. Nadošlo sudbeno povjerenstvo ustanovilo je smrt i konstatovalo da je jedan od ubijenih proboden vojničkom bajunetom. I zbilja medju mladićima nalazio se i sudjelovao u tučnjavi također vojnič

domobranac neki Ivan Božac. — Nakon tog učina skupina ta došla je u Pulu, te se je i nadalje zabavjala u kavani, gdje su bili jučer u jutro uapšeni od policije, dok je domobranca uhvatila i zatvorila vojnička patrola.

Evo što čini nesvjestno stanje, prouzročeno prekomjernim uživanjem vina.

Ubijeni su do dva sata po podne radili u arsenalu i zdravi došli kući, a do pet sati bili mrtvi.

Narode pamet!

Prilog 22., Ubojstvo u Šikićima

Izvor: Naša Sloga, Pula, 16.03.1905. broj 11.

Izvoz vina iz Poreča. Mjeseca septembra ukralo se je u Poreču na razne parobrode 4050 hektl. vina za sljedeće gradove: Trst 2520, Pulu 897, za Rieku 636. Prošle godine u istom mjesecu izveženo je iz Poreča za 1453 hektl. manje. Vina imade za izvoz u gradu Poreču još malo, nu cijene su mu uzprkos tomu prilično visoke t. j. 32—33 krune po hektl.

Prilog 23., Vijesti o izvozu porečkog vina

Izvor: Naša Sloga, Pula, 05.10.1905. broj 40.

Pogled po Primorju.

Puljsko-rovinjski kotar:

Odklikovanje. Ovdášnji vlastnik Hotela de la Ville i trgovac sa vinom gosp. Ivan Cuzzi rodjeni Ninjanin, izložio je na internacionalnoj izložbi u Bruselju Istarska i druga vina iz njegovog skladišta i za vrstnoću istih bje odklikovan uz začasnu diplomu sa začasnim križem i zlatnom medaljom. — Čestitamo!

Prilog 25., Vijesti o pohvali istarskog vina

Izvor: Naša Sloga, Pula, 08.11.1906. broj 45.

7. SAŽETAK

Kavane i gostionice kao mjesta socijalne interakcije imale su i imaju značajnu ulogu u odvijanju svakodnevne društvene zajednice, premda je njihova uloga marginalizirana u historiografiji. Pula na pragu XIX. i XX. kao dom mnogobrojnim mornarima, vojnicima i radnicima živjela je svoju svakodnevnicu upravo kroz brojne gostionice i kavane, smještene u njenim uskim uličicama i trgovima, posebice u i oko Foruma, glavnog gradskog trga. Određeni ugostiteljski objekti poput *Marinekasina* ili kavane *Miramare* bili su čak i vrelima gradske kulture. Gostioničarsko kavanski život Pule sačinjavali su mnogobrojni aspekti, prije svega alkoholna pića i kava. Nigdje u svijetu kao u Puli nije bilo toliko bitno pijete li vino ili pivo, jer je odabir pića sa sobom nosio i stigmatu pripadnosti Mediteranu ili *Mittleuropi*. Svakodnevnicu čine još i neizostavni dnevni tisak te osoblje, čija je zanimljiva priča često neispričana i zaboravljena. Zatim su tu bili zabavljači i glazbenici koji su svojim izvedbama udahnuili dodatnu živost lokalima. Neizostavan segment kavana i gostionica nažalost bila je i mračna strana uživanja u alkoholu, nasilje koje je kao posljedicu imalo i najtragičniji završetak, nečiju smrt. Posebnost pulskih gostionica bile su kurtizane koje su svoj posao s ulice ponekad dovodile i u gostionice, dok su u gradskim hotelima bile čak i dijelom svakodnevnog poslovanja. Gostionice i kavane bile su za onovremene Puljane u vrijeme kada je privatnost bila rijetkost a uvjeti življenja više nego skromni, dnevni boravak, radna soba i mjesto za zabavu.

8. SUMMARY

Coffee houses and inns as places of social interaction had, and still have an important roll in the everyday life of a social community, although their role was marginalised by historians. Pula, on the threshold of XIX and XX century was a home to numerous sailors, soldiers and workers, and as such has lived its everyday life through its numerous inns, and coffee houses, placed in the narrow streets and squares, especially on and around the main town square Forum. Certain places as *Marinekasino* or *Miramare* coffee house were pinnacles of the urban culture. Life of coffee houses and inn's in Pula was constituted of many aspects, among which were, as first alcohol and coffee. Nowhere in the world was the fact that you're drinking beer or wine as important as it was in Pula. Choice of favoured beverage brought with it affiliation to the Mediterranean or to *Mittleuropa*. Everyday life is also constituted of daily newspapers, and personnel, whose interesting story was often untold and forgotten. There were also musicians and entertainers, who had brought life to the establishments with their performances. Unfortunately, violence as the dark side of enjoying alcohol, ended up sometimes with the most tragic outcome, someone's death. Particularity of inns in Pula were prostitutes who sometimes brought their business inside the inns, while in the town's hotels they were part of everyday business. Inns and coffee houses were for citizens of Pula from that period, when the privacy was a rare commodity and living conditions were more than modest, living room, study and a place for entertainment.